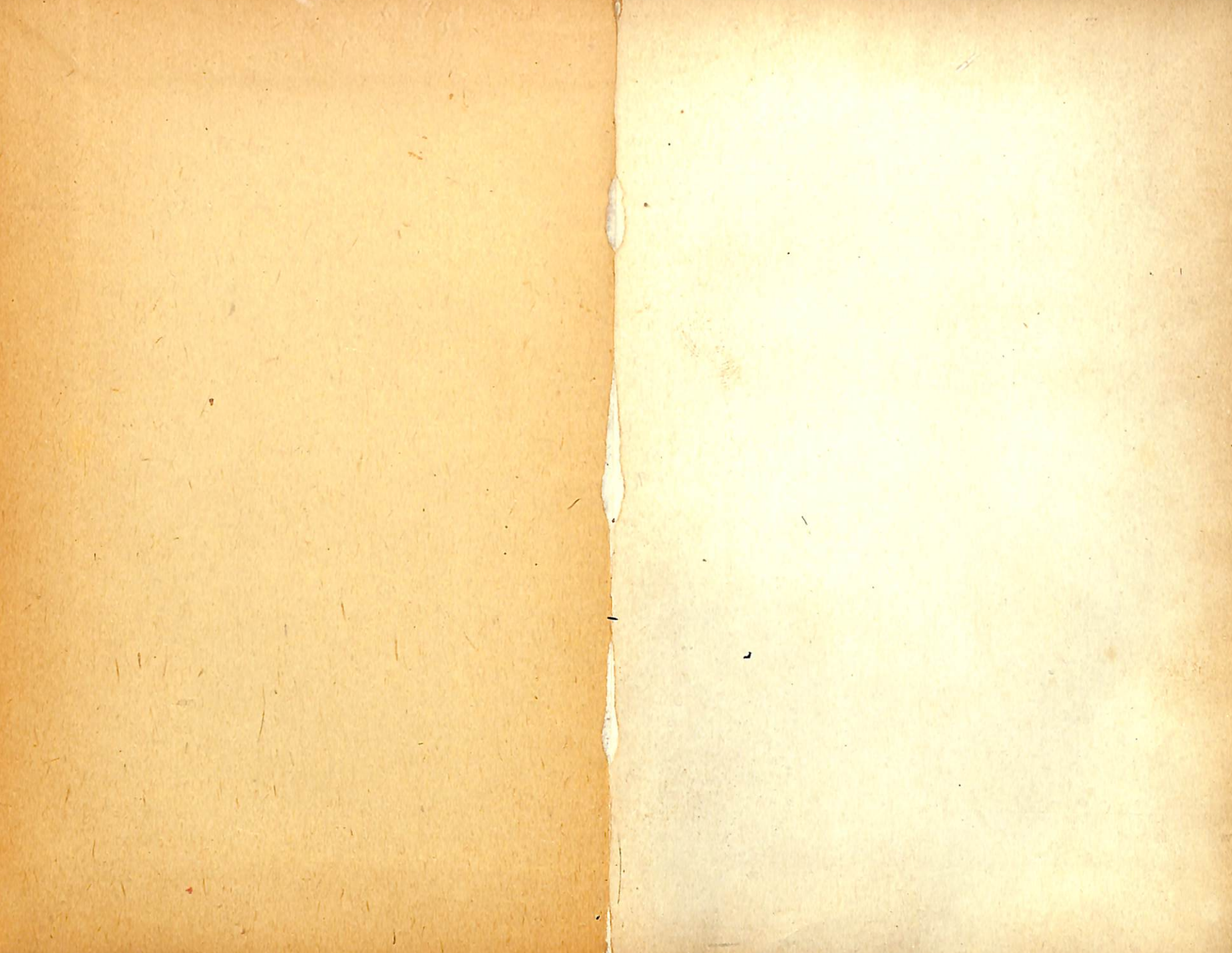

1283

891.99

C-60

67

830.f

891.99

Ը-60

19 NOV 2011

ԸՆՏԻՐ
ՆՈՐԱՎԷՊԵՐ

(ՀԱՒԱՔԱԾՈՅ)

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «ԿՈՉՆԱԿ»-Ի

1919
ՆԻԻ ԵՕՐՔ

3263

1283

ՅԱՌԱԶԱՐԱՆ

«ՆՈՐԱՎԷՊ» այն բառերէն է որ կը ծնի տհաս ըմբռնումներէ: «Նոր» բառը հոս ջանք մըն է թարգմանելու Եւրոպայի մէջ ընթացիկ նուիլ բառը եւ բռնաւ չափնարկեր նիւթի կամ ձեւի: Արդարեւ Նորավէպը՝ վէպին հնազոյն ձեւն է եւ մայրը վիպագորութեան:

Նորավէպին էական եւ մնայուն յատկանիշը կադմոզ բանը՝ կարճութիւնն է եւ այս պատճառով՝ շատ աւելի նպատակայարմար պիտի ըլլար ընդհանրացնել «Մանրավէպ» կամ «Պատմութեան» բառերը, որ արդէն գործածութեան մէջ մտած են: Նորավէպը պաշտօն ունի ընթերցողին՝ կէս կամ մէկ ժամուան հոգեկան հրճուանքը կամ յուզումը հայթայթելու՝ խօսելով անոր երեւակայութեան եւ զգացումներուն՝ ճիշդ ինչպէս թատերախաղ մը կամ շարժական պատկեր մը կը խօսի:

Ըսենք թէ Նորավէպը՝ իբրեւ գրական տեսակ մը՝ կապուած է վէպին հետ՝ որուն հակիրճ մէկ ձեւն է: Արդարեւ այս կապակցութիւնը շատ սերտ է եւ անմեկին: Երկուքն ալ կը կենան միեւնոյն գետնին վրայ, կ'անդրադարձնեն միեւնոյն իրողութիւնները, կ'անցնին միեւնոյն հոլովոյթներէն եւ մշակոյթներէն եւ կը կրեն միեւնոյն ազդեցութիւնները: Երկուքն ալ կ'առնեն անձ մը կամ փոքրիկ խումբ մը իբրեւ կեդրոն որուն բոլորտիքը կը ջանան հիւսելու տեղական եւ ընկերական միջավայր

մը որ զեղուն ըլլայ կեանքով եւ դոյնով եւ որ կռթնի թելադրիչ հեռապատկերի մը վրայ:

Բայց Նորավէպին եւ վէպին մէջ կայ կարեւոր տարբերութիւն մը:

Վէպը կ'առնէ իրեն ասպարէզ կեանքի բաւական խոշոր հատուած մը, զոր կ'զետեղէ ընդարձակ եւ բազմազան տեսարաններու վրայ եւ չի մոռնալով հերոսը՝ զոր չուկէտէ մը ճամբայ կը հանէ դէպի որոշ հանդերուան մը՝ մեր առջեւ կը դնէ անհատապէս ուրուագծուած անձերու երկար տողանցում մը: Վէպի մէջ լայնանիստ եւ տեւողական համադրութիւն մը կայ: Անիկա խոշորիկերի աշխարհ մըն է՝ որուն մէջ հերոսը կարծես երբեմն կ'անյայտանայ:

Այսպէս չէ Նորավէպը: Իրեն վրայ դրուած սահմանադրութեան շնորհիւ՝ այն կրնայ վերաբրտադրել միայն խորշիկ մը կեանքի եւ անոր հերոսը խառն բազմութեան մը մէջ կորսուելու վտանգին չէ ենթարկուած: Ընդհակառակը՝ Նորավէպի բազմատական առանձնութեան մէջ կարծես ան աւելի պայծառօրէն կը կանգնի ընթերցողին առջեւ եւ միահեծան իշխանութիւն մը կը բանեցնէ անոր ուշադրութեան վրայ: Այս պատճառաւ ալ հերոսին գործած տպաւորութիւնը աւելի խորունկ է եւ անջնջելի՝ եթէ մինչեւ իսկ իր կեանքին միայն կարճ մէկ ժամանակամիջոցը եւ կամ իր հոգեբանութեան փոքրիկ մէկ անկիւնն է որ կը դժուր պատահուին վրայ: Ասոր լաւագոյն մէկ օրինակն է՝ «Մեծ Ապառաժեայ Դէմք»ին մէջ Էրնէսթը՝ նետուած հեռաւոր ճոր մը եւ դէմ առ դէմ այդ խորհրդաւոր պատկերին հետ՝ որ իր աղղեցութեամբ՝ պարզ եւ անուշ տղայ մը աստիճանաբար մարդարէի մը կը փոխարկէ:

Ի՞նչ է Նորավէպին պաշտօնը: Անիկա կ'ընէ ամէն ինչ որ վէպը կրնայ ընել: Անով կարելի է պատկերացնել հասարակ իրականութեան կտոր մը կամ արտասովոր բան մը, շերտ շերտ նկարագրել ցեղի մը կամ ընկերութեան մը կենցաղը եւ հոգին, արձանագրել դէպք մը կամ շարժում մը, քարոզել դադափար մը, քանդակել ուշադրաւ դէմք մը, ճարպիկ եւ անշմարելի վերլուծումներով՝ վերաբրտադրել հոգեկան անսովոր յոյզեր, միաստիկ միտումներ, անգայտ եւ ազնիւ խորհեակերպեր:

Եւ այս բոլոր կարելիութեանց համար է որ մենք կ'ուզենք մղում մը տալ մեր մէջ՝ Նորավէպի մշակութեան: Որովհետեւ դիտենք թէ անոր միջոցաւ կարելի է կատարել դործ մը՝ զոր ոչ բեմախօսութիւնը եւ ոչ ալ յօդուածագրութիւնը կրնան կատարել նոյն քան արդիւնաւոր կերպով:

Նորավէպը մեր մէջ նոր բան մը չէ: Ռուսահայերը դիտեն դայն եւ Թրքահայոց 80ական թուականներու դրականութեան մէջ Նորավէպն է տիրող տեսակը: Արիւիար Արիւիարեան, Գ. Զոհրապ, Ա. Ա. Հարոնեան, Ռ. Զարդարեան, Ս. Պարթեւ եւ դեռ ուրիշ շատեր դայն հասուցած են արուեստագիտական անտիճանի մը՝ որուն համար ներելի է հպարտ դալ: Բայց ասոնց ամէնը վեր չեն քննադատութեան: Կան որոնք ընդգրկեցին «արուեստը արուեստին համար» կարգախօսը՝ որ միշտ թափանցիկ թող մը եղած է՝ արուեստը՝ կիրքերուն ի սպաս դնելու դիտաւորութեան: Եւ անոնք որոնք՝ իրական արուեստագէտներ չեն եղած՝ յաճախ օգտուած են այս կարգախօսէն՝ երեւակայութեան վրայ բնականօրէն բռնացող տեսարաններու տակ ծածկելու իրենց հան-

ճարին դժուարութիւնը՝ ճիշդ այն արուեստագէտներուն պէս որոնց գործերը կը ծախուին միմիայն մութ տեղեր՝ մասնաւոր յաճախորդներու։ Արուեստը՝ իր ոեւէ ձեւին տակ չի կրնար ինքնամփոփ եւ չէզոք հող մը դառնալ՝ աշխարհի մը մէջ՝ ուր միշտ դեռ նոր վերջացող պատերազմէն շատ աւելի կատաղի բարոյական կռիւ մը կը մղուի՝ պահպանելու համար, ցեղին տեսլապաշտութիւնը, հաւատքը, մաքրութիւնը, կորովը, յառաջդիմութիւնը՝ բոլոր տարրալուծող ազդեցութեանց դէմ։ Արուեստագէտն ալ՝ կամայ թէ ակամայ, գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար աս իրերամարտ բանականներուն միոյն կամ միւսին մէջ կը գտնուի։ Մեծ հանճարները որոնք դրականութեան կամ արուեստի միւս ճիւղերուն մէջ անջնջելի հետքեր թողուցած են՝ երբէք ճանչցած չեն «արուեստը՝ արուեստին համար»ը իբրեւ սկզբունք մը՝ այլ անոնք մշակած են իրենց երկնատուր ճիւղերը՝ մարդկութեան բարձրագոյն վայելքին եւ ճշմարիտ բարւոյն համար։

Այս ոգիով եւ այս յոյսով կը մատուցանենք նորալէսի մեր առաջին շարքը Սմբերիկահայ ընթերցողին։ Գիտենք որ արուեստին մէջ ազդութիւնը շատ անկարելորտ տեղ մը կը գրաւէ։ Բայց ինչպէս ցոյց կուտայ այս հատորիկը՝ բնաւ միտք չունինք հայ հանճարը թաղելու օտարներու գործերուն տակ։ Ընթերցողին կը մնայ որոշել թէ արիտի շարունակե՞նք հիմա սկսուած ձեռնարկը։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶՆԵՐԸ

ՄԵԾ ԱՊԱՌԱԺԵԱՅ ԴԵՄՔԸ

Հեղինակ՝ ՀՅՐԶԸՐՆ
Թարգմ. Մ. Յ. ԱՆԱՆԻԿԵԱՆ

Կէսօրէ մը վերջ՝ երբ արեւը դէպի հորիզոն կը խոնարհէր՝ մայր մը եւ իր դեռատի որդին՝ տանը դուռը նստած՝ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին վրայ կը խօսակցէին։ Բաւական էր որ աչքերնին վերցնէին եւ ահա Դէմքը հոն էր որոշապէս տեսանելի՝ թէպէտ մղոններով հեռու՝ մինչ արեւը անոր բոլոր դժերը կը լուսավառէր։

Եւ ի՞նչ էր այդ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը։

Բարձրամբարձիկ լեռներու ընտանիքի մը ծոցը թառած ձոր մը կար, այնքան լայնածաւալ որ կը պարունակէր հազարաւոր բընակիչներ։ Այս մարդոցմէ ոմանք կը բնակէին կոճղէ շինուած խրճիթներու մէջ՝ բլուրներու սեպ եւ դժուարամատոյց կուշտերուն վրայ՝ պաշարուած խաւարչուտ անտա-

ռէն: Ուրիշներ հաստատուեր էին հեշտաւէտ ազարակներու մէջ եւ յուռթի հողը կը մշակէին հեղահակ զառիթափներու կամ ձորին տափարակ մակերեսին վրայ: Դարձեալ ուրիշներ՝ խմբաւորուած բազմամարդ գիւղեր կը կազմէին՝ ուր լեռնադաշտային խօլ վտակ մը՝ վերի սարերուն մէջ գտնուող իր ծննդավայրէն թաւալգլոր վայր գալով՝ բռնուած էր եւ սանձահարուած ու բամպակի գործարաններու մեքենային լծուած էր: Մէկ խօսքով այս ձորին բնակիչները մեծաթիւ էին եւ բազմատեսակ կեանք կը վարէին: Բայց բոլորն ալ՝ մեծ ու փոքր՝ կերպով մը ընտելացած էին Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին հետ՝ թէպէտ ոմանք ձիրքը ունէին այս հոյակապ բնական երեւոյթը աւելի կատարելապէս զանազանելու՝ քան ուրիշներ:

Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը՝ ուրեմն բռնութեան մէկ գործն էր՝ կատարուած իր վեհափառ զուարճասիրութեան մէկ վայրկեանին, լերան մը ուղղահայեաց կողին վրայ՝ կարգ մը վիթխարի ժայռերու միջոցաւ, որոնք այնպէս շարուած էին, որ պատշաճ հեռաւորութենէ մը նայելով՝ ճշգրտապէս կ'արտաբերէին մարդկային դիմադժերու նմանութիւն մը: Անանկ կը թուէր թէ յաղթա-

մարմին հսկայ մը կամ Տիտան մը իր պատկերը քանդակեր էր դահավէժին վրայ: Հոն էր ճակատին լայնարձակ կամարը՝ հարիւր ոտք բարձրութեամբ. քիթը իր երկար վերնամասով, մեծղի շրթունքը՝ որոնք եթէ խօսելու կարող ըլլային՝ կրնային գոռացնել իրենց որոտընդոստ շեշտերը՝ ձորին մէկ ծայրէն միւսը: Իրաւ է որ՝ եթէ դիտողը շատ մօտենար, անոր աչքէն կը վրիպէր հսկայ դէմքին ուրուագիծը՝ եւ անիկա կը տեսնէր միայն ծանրակշիռ եւ անհեթեթ պարեխներու կոյտ մը՝ քառսային աւերակի մը հանգոյն, մէկ մէկու վրայ դիզուած: Բայց երբ նայողը իր քայլերուն վրայ ետ նահաջէր՝ այն հրաշագանգները նորէն ի յայտ կուգային եւ անոնցմէ որքան հեռանար՝ անոնք այնքան աւելի կը նմանէին մարդկային երեսի մը որուն ամբողջ սկզբնական աստուածութիւնը կը մնար անեղծ՝ մինչեւ որ, հեռաւորութեան մէջ ընդ ազօտ՝ ամպերով եւ լեռներուն լուսափառ գոլորշիներով պարփակուած՝ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը կարծես դրապէս կը կենդանանար:

Բարեբաղդութիւն մըն էր մանկանց համար մեծնալ՝ իրենց աչքերուն առջեւ ունենալով Ապառաժեայ Դէմքը. քանզի բոլոր

գծերը վեհութեամբ օծուած էին եւ արտա-
յայտութիւնը, հոյակապ եւ աղու էր միան-
գամայն, որպէս թէ անիկա ցուլացումն ը-
լար ընդարձակ եւ ջերմ սրտի մը որ դուր-
գութանաց մէջ կ'ընդգրկէր ամբողջ մարդկու-
թիւնը եւ դեռ աւելիին ալ տեղ ունէր: Անոր
նայիլը ինքնին դաստիարակութիւն էր: Շա-
տերը այնպէս կը հաւատային թէ ձորը իր
բեղմնաւորութեան կարեւոր մէկ մասը կը
պարտէր այս քաղցրահամբոյր երեւոյթին որ
չարունակ անոր վրայ կը ճառագայթէր՝ ամ-
պերը լուսաւորելով եւ իր խանդաղատանքը
ծորելով արեւուն մէջ:

Ինչպէս ըսինք մեր պատմութեան սկիզ-
բը՝ մայր մը եւ իր փոքրիկ որդին խնճիթին
դուռը նստած՝ կը նայէին Մեծ Ապառաժ-
եայ Դէմքին եւ անոր վրայ կը խօսէին:

— Մայրիկ ըսաւ տղան, մինչ տիտանա-
կան դէմքը կը ժպտէր իրեն, Երանի՛ թէ
ան կրնար խօսիլ: Որովհետեւ այնքան բա-
րութեամբ կը նայի որ իր ձայնը ի հարկէ
ախորժելի պիտի ըլլար: Եթէ երբէք ասանկ
մարդ մը տեսնէի՝ զինքը սրտանց պիտի սի-
րէի:

— Եթէ հին մարգարէութիւն մը կա-
տարուի, պատասխանեց մայրը՝ օր մը չէ օր

մը կը տեսնենք ճիշդ այդպիսի դէմքով մարդ
մը:

— Ի՞նչ մարգարէութիւն ըսել կ'ուզես,
սիրելի մայրիկ, հարցուց էրնէսթ աշխու-
ժով, կը խնդրեմ պատմէ ինծի այդ մասին:

Մայրը պատմեց իրեն պատմութիւն մը
զոր իր մօրմէն լսեր էր՝ երբ ինք էրնէսթէ
աւելի փոքր էր. ոչ թէ անցեալ բաներու՝ այլ
ապագայ դէպքերու պատմութիւն մը. եւ սա-
կայն այնքան վաղեմի պատմութիւն մը որ
այս ձորին մէջ նախապէս բնակող հնդիկներն
անգամ լսած էին զայն իրենց պապերէն, ո-
րոնք, իրենց նայելով՝ զանիկա լերան հե-
ղեղները մրմնջեր եւ ծառերուն դադաթնե-
րուն մէջէն՝ հովերը փսփսացեր էին: Անոր
իմաստը այս էր թէ ապագային այդ կողմե-
րը տղայ մը պիտի ծնէր որ կոչուած էր իր
ժամանակին մեծագոյն եւ ազնուագոյն անձը
Ըլլալու եւ որուն դէմքը՝ իր հասուն հասա-
կին մէջ ճշգրտապէս պիտի նմանէր Մեծ Ա-
պառաժեայ Դէմքին: Քանի՛ քանի՛ հին-գը-
լուի մարդիկ եւ նմանապէս երիտասարդներ
ալ՝ յուսով ոգեւորուած՝ դեռ այս վաղեմի
մարգարէութեան մասին մնայուն հաւատք
մը կը տածէին: Բայց ուրիշներ՝ որ աւելի
փորձառութիւն ունէին աշխարհի մասին, որ

հսկելէն եւ սպասելէն ձանձրացեր էին, բայց դեռ ասանկ դէմքով մէկը տեսած չէին եւ ոչ իսկ իր դրացիէն աւելի մեծողի կամ ազնիւ մէկը, վերջապէս սա եղբակացութեան եկեր էին թէ ասիկա միայն սնտոի առասպել մըն էր: Ամէն պարագայի մէջ՝ մարդարէութեան մեծ մարդը դեռ չէր երեւցած:

— Ո՛հ մայրիկ, անուշ մայրիկ, գոչեց էրնէսթ, ձեռքերը գլխին վերեւ իրարու դարնելով, կը յուսամ թէ՛ չի մեռած՝ կը տեսնեմ այդ մարդը:

Մայրը գորովոտ եւ խոհուն կին մըն էր եւ զգաց թէ իմաստութիւն էր իր փոքրիկ զաւկին ազնիւ յոյսերը չի ջլատել: Ուստի անոր ըսաւ՝ «Թերեւս կը տեսնես զինք»:

Եւ էրնէսթ չի մոռցաւ մօրը ըրած պատմութիւնը: Ամէն անգամ որ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին կը նայէր՝ պատմութիւնը միշտ միտքն էր: Մանկութիւնը անցուց կոճղէ շինուած տան մէջ, ուր ծնած էր, պարտաճանաչ էր մօրը հանդէպ եւ անոր օժանդակը հանդիսանար շատ բաներու մէջ՝ օգնելով անոր իր փոքրիկ ձեռքերով եւ աւելի յաճախ իր գորովոտ սրտով: Այս կերպով՝ երջանիկ բայց ստէպ մտածկոտ մանուկը մեծցաւ իրեւ մեղմաբարոյ, հանդարտիկ եւ քաշուող

տղեկ մը թէպէտ դաշտային աշխատութեանց միջոցին՝ անոր դէմքը արեւէն թխացած էր՝ սակայն, աւելի իմացական կարողութեամբ կը փայլէր քան շատ մանչերունը՝ որոնք հռչակաւոր դպրոցներու մէջ կը կրթուէին: Բայց էրնէսթ ուսուցիչ ունեցած չէր՝ ի բաց առեալ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը որ իրեն ուսուցիչ եղաւ: Երբ օրուան աշխատանքը լմնար՝ ժամերով անոր կը նայէր մինչեւ որ կը սկսէր երեւակայել թէ այդ խոշոր դիմագրծերը կը ճաննային զինքը եւ իր պատկառոտ նայուածքին ի պատասխան՝ իրեն կը շնորհէին բարութեան եւ քաջալերանքի ժպտիւմը: Մեր պարտականութիւնը չէ պընդել թէ ասիկա պատրանք մըն էր՝ թէպէտ կրնայ ըլլալ որ Դէմքը բոլոր աշխարհին նոյնքան բարութեամբ կը նայէր որքան էրնէսթի: Բայց զաղտնիքն այս էր որ տղեկին քնքոյշ եւ վստահող պարզութիւնը կը ընդնշմարէր՝ ինչ որ ուրիշներ անկարող էին տեսնելու եւ այսպէս սէրը որ ամենուն սահմանուած էր՝ դարձաւ իր մասնաւոր բաժինը:

Այս ատենները ամբողջ ձորին մէջ զրոյց մը սկսաւ շրջիլ թէ դարեր առաջ գուշակուած մեծ մարդը որ Ապառաժեայ Դէմքին

պիտի նմանէր՝ վերջապէս յայտնուած էր։
Կ'երեւի թէ շատ տարիներ առաջ՝ երիտա-
սարդ մը ձորէն գաղթելով՝ հեռաւոր նաւա-
հանգիստ մը հաստատուած էր, ուր՝ քիչ մը
դրամ խնայելով՝ կրպակ մը բացեր էր։ Իր
անունը — բայց ես չի կրցայ ստուգել թէ
այդ իր իրական անունն է՞ր թէ իր սովո-
րոյթներէն եւ յաջողութիւններէն ծագում
առած ծաղրանուն մը — Ոսկեհաւաք էր։
Խորամանկ եւ գործունեայ՝ եւ Նախախնա-
մութենէն օժտուած այն անքննին յատկու-
թեամբ որ զարգանալով կը դառնայ աշխար-
հիս «բաղդ» կոչած բանը՝ վերջին ծայր հա-
րուստ վաճառական մը որ լայնայատակ նա-
ւերու տորմիդի մը տիրացաւ։ Երկրագըն-
տիս բոլոր գաւառները կարծես կը միաբա-
նէին լոկ՝ այս մարդուն ճոխութեան լեռնա-
կուտակ դէզերուն վրայ նորանոր դէզեր ա-
ւելցնելու համար։ Հիւսիսի սառուցեալ գա-
ւառները՝ որոնք գրեթէ արջային շրջանա-
կին աղջամուղջին մէջ կ'իյնային՝ իրեն կը
զրկէին իրենց տուրքը՝ մուշտակներու ձե-
ւով. տօթակէզ Ափրիկէն իրեն համար կը
մաղէր իր գետերուն ոսկեխառն աւազները եւ
անտառներէն կը հաւաքէր իր խոշոր փիղե-
րուն ժանիքը. Արեւելքը անոր տրիտուր կը

բերէր իր ճոխ չալերը, համեմները, թէյե-
րը, աղամանդներու փառայեղ ցոլացումը եւ
խոշոր մարգարիտներու պսպղուն մաքրու-
թիւնը։ Ուլկիանոսը՝ ցամաքէն ետ չի մնա-
լու համար՝ իր ահագին կէտերը կը նուիրէր՝
որպէս զի Տիար Ոսկեհաւաք՝ անոնց իւղը
ծախելով՝ շահ ընէր։ Սկզբնական ապրան-
քը ինչ որ ալ ըլլար՝ անիկա ոսկի էր իր ա-
փերուն մէջ։ Առասպելական Միտասի պէս՝
իրեն մասին ալ կարելի էր ըսել թէ՝ մատ-
ները ինչ բանի որ հպէին՝ այդ բանը կը փայ-
լէր, կը դեղիննար եւ մէկէն ոսկիի, կամ,
ինչ որ իր գործին աւելի կուգար՝ հնչուն
դրամի շեղջերու կը փոխուէր։ Եւ երբ Տիար
Ոսկեհաւաք այնքան հարստացաւ որ իր ըս-
տացուածքը հաշուել գոնէ հարիւր տարի
պիտի առնէր՝ վերյիշեց իր հայրենի ձորը եւ
որոշեց հոն դառնալ ու իր ծնած տեղը աւար-
տել մնացած օրերը։ Այս նպատակով՝ հը-
մուտ ճարտարապետ մը զրկեց որ հոն իրեն
նման մեծահարուստ անձի մը բնակութեան
արժանի պալատ մը կանգնէ։

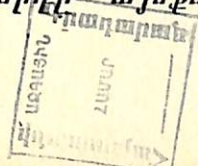
* * *

Ինչպէս վերը ըսի՝ արդէն ձորին մէջ
դրոյց մը կը շրջէր թէ՝ Տիար Ոսկեհաւաք՝
գուշակեալ անձնաւորութիւնն էր որ այնքան

երկար ատեն եւ ընդունայն ակնկալուած էր
եւ թէ իր երեսը Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին
կատարեալ եւ անուրանալի նմանութիւնը կը
կրէր: Մարդիկ աւելի յօժարութիւն ցոյց
կուտային հաւատալու թէ այս իրականութիւն
ըլլալու է՝ երբ տեսան չքեղ պալատը
որ բարձրացաւ կարծես դիւթական արուես-
տով՝ իր հօր հին ու մին եւ գունաթափ բնա-
կարանին տեղը: Տանը արտաքին մասը մար-
մարակերտ էր եւ այնքան շլացուցիչ կերպով
ճերմակ որ գոգցես ամբողջ ապարանքը կըր-
նար հալիլ արեւուն լոյսին մէջ՝ նման այն
աւելի խեղճ շէնքերուն զորս Տիար Ոսկեհա-
ւաք՝ իր մանկական խաղի օրերուն՝ սովոր
էր կերտել ձինէ՝ երբ դեռ իր մատները ա-
մէն բան ոսկիի՝ փոխարկող հպումով չէին
օրհնուած: Նոր տունը փաթթամօրէն դար-
դարուած գաւիթ մը ունէր որ վերասլացիկ
սիւներու վրայ կը յենուր եւ որուն ներքեւ՝
արծաթէ բեւեռներով պնդուած եւ ան-
դրըծովեայ տեղէ մը տեսակ մը խա-
տուտիկ փայտէն շինուած բարձր դուռ
մը ունէր: Լուսանցները՝ իւրաքանչիւր շը-
քեղ յարկի յատակամածէն մինչեւ առաս-
տաղը՝ կը բաղկանային ահագին ապակինե-
րէ այնքան ջինջ եւ յստակ որ՝ կ'ըսուէր թէ

նոյն իսկ պարապ մթնոլորտէն ալ աւելի թա-
փանցիկ էին: Գրեթէ ոչ մէկուն թոյլ տըր-
ուած էր այս պալատին ներքնակողմը տես-
նելու: Բայց ճշմարտանման զրոյց մը կը
շրջէր թէ ներսը՝ դուրսէն շատ աւելի պեր-
ճաշուք էր, որովհետեւ ինչ որ ուրիշ տունե-
րու մէջ երկաթէ կամ արօյրէ շինուած էր՝
հոս արծաթ կամ ոսկի էր: Եւ ի մասնաւորի
Տիար Ոսկեհաւաքի ննջարանը այնքան չող-
չողուն երեւոյթ մը ունէր որ հասարակ մար-
դիկ հոն իրենց աչքը չէին կրնար գոցել:
Բայց միւս կողմէն ալ Տիար Ոսկեհաւաք հի-
մա ճոխութեան այն աստիճան ընտելացած
էր որ թերեւս չէր կրնար գոցել իր աչքերը՝
ի բաց առեալ հոն ուր անոր ճառագայթները
կրնային վստահաբար մտնել կոպերուն ներ-
քեւ: Պատշաճ ժամանակին տունը լմնցաւ.
անկէ վերջ կահավաճառները կարասիները
բերին. յետոյ հասաւ սեւ ու ճերմակ սպա-
սաւորներու գունդ մը՝ նախակարապետ Տի-
ար Ոսկեհաւաքի որուն վսեմաշուք անձին
ժամանումը կ'ակնկալուէր վերջալոյսին:
Նոյն ատեն մեր բարեկամը Էրնէսթ խորա-
պէս յուզուած էր սա մտածումով թէ մեծ
մարդը, ազնիւ մարդը, մարդարէութեան
խոստացած մարդը՝ այնքան դարերու յա-

1127-2002
(3263)

պաղումէն յետոյ՝ ահա վերջապէս պիտի
յայտնուէր իր հայրենի ձորին: Թէպէտ
տղեկ մը՝ անիկա գիտէր թէ հազար կերպե-
րով Տիար Ոսկեհաւաք՝ իր ընդարձակ հարս-
տութեան շնորհիւ կրնար բարերար հրեշտա-
կի մը փոխարկուիլ եւ մարդոց դործերուն
վրայ՝ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին ժպիտին
չափ համատարած եւ մարդասէր հսկողու-
թիւն մը ստանձնել: Հաւատքով եւ յուսով
գեղուն՝ էրնէսթ չէր տարակուսեր թէ ժողո-
վուրդին ըսածը ճշմարիտ էր եւ թէ հիմա
լեռնակողին վրայ գտնուած այն դարմանալի
դիմազծերուն կենդանի նմանութիւնը պիտի
տեսնէր: Մինչ տղեկը կը նայէր ձորն ի վեր
եւ ըստ սովորականին՝ կ'երեւակայէր թէ
Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը կը վերադարձնէր
իր ակնարկը եւ բարեմտօրէն կը նայէր ի-
րեն՝ օձապտոյտ ճամբուն վրայէն սրարշաւ
մօտեցող անիւներու դղրդիւնը լսուեցաւ:

«Ահա կուգա՛յ» կանչեցին խումբ մը
մարդիկ որ անոր գալուստը գիտելու համար
հաւաքուեր էին: «Ահա՛ կուգայ մեծ Տիար
Ոսկեհաւաքը»:

Քառաձի կառք մը խոյացաւ ճամբուն
դարձուածքէն: Անոր մէջ՝ մասամբ պա-
տուհանէն դուրս ելած՝ կը տեսնուէր ծերու-

նիին դէմքը՝ այնքան դեղնած՝ որ կարծես
իր Միտասային ձեռքերը երեսն ալ ոսկիի
փոխեր էին: Ունէր ցած ճակատ մը, ան-
համար խորշոմներով պաշարուած փոքրիկ
սուր աչքեր եւ շատ բարակ շրթներ զորս՝
ուժղնապէս իրարու սեղմելով՝ աւելի կը
բարակցնէր:

«Ճիշդ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին պատ-
կերն է» պոռաց ժողովուրդը. «Անշուշտ հին
մարդարէութիւնը ճշմարիտ է եւ ահա վեր-
ջապէս եկաւ մեծ մարդը»:

Եւ ինչ որ մեծապէս կը շուարեցնէր էր-
նէսթը այս էր որ անոնք կը թուէին իրօք հա-
ւատալ թէ իրենց յիշած նմանութիւնը ներ-
կայ էր: Պատահամբ ճամբուն եզերքը մու-
րացիկ պառաւ մը եւ երկու մուրացիկ տղաք
կը գտնուէին, հեռաւոր տեղէ մը աստանդա-
կաններ՝ որոնք՝ երբ կառքը դէպ առաջ դը-
լորեցաւ՝ ձեռք կարկառեցին եւ ձայներնին
բարձրացնելով՝ խղճալի կերպով ողորմու-
թիւն խնդրեցին: Դեղին ճանկ մը՝ միեւ-
նոյնը որ այնքան ոսկի ճանկելով մէկտեղ
բերեր էր — կառքին պատուհանէն դուրս
ցցուեցաւ եւ գետնին վրայ մէկ քանի պղին-
ձէ դրամ թափթփեց: Այս դէպքէն դատե-
լով՝ մեծ մարդը որ Ոսկեհաւաք կոչուած ըլ-

լալ կը թուի՝ նոյն քան պատշաճօրէն կրնար ընդունիլ՝ «սղոնձի ցրուիչ» ծաղրանունը։ Սակայն դեռ ժողովուրդը՝ յայտնապէս ան- նուազ հաւատքով եւ լրջաբար կ'աղաղակէր՝ «Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին խակական նմա- նութիւնն էր։

Բայց էրնէսթ՝ տխրութեամբ՝ այդ գը- ծուծ դէմքին կնճաղարդ խորամանկութե- նէն դառնալով՝ ձորն ի վեր նայեցաւ ուր՝ կուտակուող մէգին մէջ՝ դեռ կրնար զանա- զանել արեւուն վերջին շողերէն ոսկեզօծ- ուած փառաւոր դիմազծերը որոնք իրեն հոգ ւոյն վրայ տպաւորուած էին։ Անոնց երե- ւոյթը զինքը ոգեւորեց։ Այդ հեղահամբոյր շրթները ի՞նչ կը թուէին ըսել։ «Պիտի գա՛յ։ Մի՛ վախնար, էրնէսթ, մարդը պիտի գայ»։

Տարիներն անցան եւ էրնէսթի մանկու- թեան շրջանը լրացաւ։ Հիմա մեծնալով ե- րիտասարդ եղած էր։ Չորին միւս բնակիչ- ներուն ուշադրութիւնը հազիւ թէ կը գրա- ւէր, քանզի անոնք իր կենցաղին մէջ աչառու ոչինչ կը տեսնէին ի բաց առեալ սա պարա- գան թէ՛ երբ օրուան գործը աւարտէր՝ դեռ կը սիրէր մէկ կողմ քաշուիլ եւ Մեծ Ապա- րաժեայ Դէմքին վրայ մտածել։ Իրենց կար-

ծիքով՝ ասիկա խենդութիւն մըն էր՝ բայց ներելի տեսակէն խենդութիւն մը՝ նկատե- լով որ էրնէսթ փութաջան, բարի ու մար- դասէր էր եւ իր ունակութեան սիրոյն հա- մար ոեւէ պարտականութիւն զանց չէր ը- ներ։ Անոնք չէին գիտեր թէ Մեծ Ապառաժ- եայ Դէմքը անոր ուսուցիչ եղեր էր եւ թէ այդ դէմքին մէջ արտայայտուած զգացու- մը պիտի ընդլայնէր երիտասարդին սիրտը եւ զանիկա աւելի ընդարձակ եւ խորունկ ա- ղապատանքով մը պիտի լեցնէր քան ուրիշ սրտեր։ Չէին գիտեր թէ աւելի լաւ իմաս- տութիւն մը պիտի բղխէր անկէ, քան ինչ որ կարելի էր սովորիլ գրքերէ եւ աւելի լաւ կեանք մը՝ քան ինչ որ կարելի էր ձեւակեր- պել ուրիշ մարդկային կեանքերու եղծուած օրինակին վրայ։ Ոչ ալ էրնէսթ ինք գիտէր թէ՛ դաշտերուն մէջ, վառարանին քովիկը եւ ուր որ ինքնիրեն հետ կը հաղորդակցէր՝ իրեն այնքան բնական կերպով եկող խոր- հուրդները եւ խանդաղատանքը աւելի բարի աստիճանի մը կը պատկանէին քան անոնք որոնց՝ ամէն մարդ իրեն հետ մասնակից էր։ Պարզ հոգի մը պարզ այն օրուան պէս երբ իր մայրը իրեն պատմեց հին մարդարէնու- թիւնը. — անիկա կը տեսնէր հրաշագեղ դի-

մագծերը որոնք ձորն ի վար կ'ճառագայթէին եւ դեռ կը զարմանար որ անոնց մարդկային օրինակը այնքան կ'ուշանար երեւալու:

Այս ատենները արդէն Տիար Ոսկեհաւաք մեռած եւ թաղուած էր. եւ խնդրոյն ամենէն տարօրինակ կողմը սա էր թէ իր հարստութիւնը որ իր զոյլութեան մարմինն ու հոգին էր՝ իր մահուանէ առաջ անհետացեր էր՝ իրմէն միմիայն պոստած եւ դեղին մորթով ծածկուած կենդանի կմախք մը թողլով: Իր ոսկիին ձիւնի պէս հալելէն աստի այլ եւս ամէն մարդ կ'ընդունէր թէ անկեալ վաճառականին գոհհիլի դիմադծերուն եւ լեռնակողին վեհատեսիլ կերպարանքին միջեւ այդքան ալ ուշադրաւ նմանութիւն մը չի կար, այսպէս ժողովուրդը՝ անոր կենդանութեան ատենէն դադրեցաւ զինք պատուելէ եւ մեռնելէն վերջ՝ զանիկա խաղաղօրէն մոռացուած թեան գիրկը յանձնեց: Զճարիրտ է թէ երբեմն իր յիշատակը կ'արթննար իր շինած շքեղ պալատին կապակցութեամբ, պալատ մը որ շատոնց փոխուած էր պանդոկի՝ օտարականներու ի՛ դործածութիւն, որոնցմէ ամէն ամառ դունդադունդ կուգային այցելել այդ համբաւաւոր բնական երեւոյթը, Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը: Այսպէս Տիար Ոսկե-

հաւաք՝ վարկաբեկ եւ ստուերին մէջ ձրգուած ըլլալով՝ մարգարէութեան մարդը դեռ պիտի դար:

* * *

Նաեւ պատահեցաւ որ ժամանակին՝ Զորին բնիկ զաւակներէն մէկը զինուորագրուեր էր եւ շատ կատաղի կռիւներէ վերջ՝ մեծահռչակ հրամանատար մը եղեր էր: Անիկա ինչ անունով ալ ճանչցուի պատմութեան մէջ՝ բանակատեղիներու եւ ռազմադաշտերու մէջ անոր ծաղրանունն էր՝ «Արիւն-եւ-Որոտում»: Կռիւէն մաշած այս ծերունի զինուորը՝ հիմա տարիքէն եւ վէրքերէն տկարացած եւ պարտասած զինուորական կեանքին վրդովումներէն, թմբուկներու դափրատութէն եւ շեփոքներու սուր շփոնդէն՝ որոնք այնքան երկար ատեն ականջներուն մէջ հնչեր էին՝ վերջերս նպատակ յայտնած էր բնիկ ձորը դառնալ՝ յուսալով թէ հանդիստ պիտի գտնէր հոն, ուր անիկա կը յիշէր թէ օր մը թողուց իր հանգիստը: Բընակիչները, իր նախկին դրացիները եւ անոնց մեծցած զաւակները որոշած էին թընդանօթի բոմբիւնով եւ հրապարակային հաց կերոյթով մը բարիգալուստ մաղթել անուանի պատերազմիկին. եւ այս պիտի ընէին ամ-

տիճան մը աւելի խանդավառութեամբ՝ որովհետեւ հիմա կը հաւաստէին թէ վերջապէս Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին նմանութիւնը իրօք երեւցած էր։ Ծերունի «Արիւն-եւ-Որոտում»ի մէկ համհարզը՝ ձորին մէջէն ուղեւորած պահուն՝ այդ նմանութիւնը նրկատելով շատ զարմացեր էր։ Ասկէ զատ՝ զօրապետին դպրոցակիցները եւ վաղեմի ծանօթները պատրաստ էին երդումով վկայելու թէ՛ որչափ որ կը յիշէին՝ յիշեալ զօրապետը իր մանկութենէն իսկ այդ վեհատեսիլ պատկերին խիստ նման եղած էր. միայն թէ այդ ատեն այս բանը իրենց միտքը եկած չէր։ Ուստի ամբողջ ձորին մէջ՝ յուզումը մեծ էր եւ շատերը տարիներով Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին անգամ մը իսկ նայիլ մտաբերած չէին՝ հիմա իրենց ժամանակը անոր նայելով կ'անցնէին որպէս զի գիտնային թէ զօրապետ Արիւն-եւ-Որոտում ինչ բանի կը նմանէր։

Այդ մեծ խրախճանաց օրը՝ էրնէսթ՝ ձորին միւս բնակիչներուն հետ՝ գործը ձգելով՝ դեղձկային հացկերոյթին պատրաստուած տեղը գնաց։ Մօտեցած պահուն՝ լըսուեցաւ վերապատուելի Մարտափողի ձայնը որ երկինքէն օրհնութիւն կը հայցէր ի-

րենց առջեւ դրուած այս աղուոր բաներուն եւ խաղաղութեան այս նշանաւոր բարեկամին վրայ՝ որուն ի պատիւ գումարուած էին։ Սեղանները՝ անտառին մէկ կտրուած մասին վրայ զետեղուած էին, պարսպուած բոլորտիքի ծառերէն՝ ի բաց առեալ հոն ուր նեղ բացուածք մը դէպ արեւելք երկարելով՝ հեռուէն կը ցուցնէր Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը։ Զօրապետին աթոռին վերեւ՝ որ Ուաշինկթընի տնէն մնացած հնութիւն մըն էր՝ դալարագեղ ոստերէ հիւսուած եւ դափնիներով առատաբար խառնուած կամար մը կար. ասոնց վրայ տնկուած էր իր երկրին դրօշը որուն ներքեւ իր յաղթանակները շահած էր։ Մեր բարեկամը էրնէսթ ոտքին ծայրերուն վրայ կանգնեցաւ՝ մեծանուն հիւրը տեսնելու յուսով. բայց սեղաններուն շուրջ ահագին բազմութիւն մը կար որ անձկութեամբ կը ջանար լսել բաժակաճառերը եւ ի պատասխանի՝ զօրապետին շրթներէն ինկող ամէն մէկ բառ։ Եւ կամաւորներու խումբ մը որ պահակազօրքի պաշտօն կը կատարէր՝ իր սուրներով անդթօրէն կ'ասդնտէր բազմութեան մէջ ոեւէ հանդարտաբարոյ անձ։ Այսպէս էրնէսթ՝ իր քաջուող բնութեան պատճառաւ՝ ետ ետ մըղ-

ուեցաւ ուր ծերունի Արիւն-եւ-Որոտումի դէմքը իրեն աչքան անտեսանելի եղաւ որ-քան պիտի ըլլար՝ եթէ այդ դէմքը իր փող-փողումով միասին դեռ մարտադաշտին վը-րայ մնացած ըլլար: Սփոփանքի համար դարձաւ դէպի Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը որ՝ հաւատարիմ եւ անմոռաց բարեկամի մը պէս՝ իրեն նայեցաւ եւ ժպտեցաւ անտառին երկար բացուածքին մէջէն: Նոյն ատեն, սակայն, անիկա կրնար լսել դիտողութիւն-ները զանազան անհատներու որոնք օրուան հերոսին դիմագծերը կը բաղդատէին հեռա-ւոր լեռնակողին վրայ գտնուող երեսին հետ:

«Ճիշտ միեւնոյն դէմքն է» կանչեց մարդ մը՝ ուրախութենէն ոստում մը ընելով:

«Ձարմանալի կերպով կը նմանի: Այդ իրականութիւն է» պատասխանեց ուրիշ մը:

«Միայն կը նմանի, նոյն ինքն ծե-րունի Արիւն-եւ-Որոտումն է՝ անդրադարձ-ուած խոշորացոյց հայելիի մը մէջէն» գո-չեց երրորդ մը: «Եւ ինչո՞ւ չէ: Զօրապե-տը առանց ոեւէ տարակոյսի՝ այս կամ ո-եւէ ուրիշ դարու մեծագոյն մարդն է»:

Եւ ասոր վրայ՝ երեք խօսակիցները մի-ասին մեծագործ աղաղակ մը փրցուցին որ բազմութիւնը ելեւթորականացնելով հազա-

րաւոր ձայներէ մեծ գոռում գոչում դուրս բերաւ: Ասիկա լեռներու մէջ մղոններով արձագանդեց աչքպէս որ կարծես թէ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը իր որոտագին շունչը թափած էր այդ աղաղակին մէջ: Այս բո-լոր դիտողութիւնները եւ համասփիւռ խան-դավառութիւնը մեր բարեկամին հետաքը-քըրութիւնը աւելի արթնցուց: Ոչ թէ ա-նիկա ոեւէ տարակոյս ունէր թէ հիմա վեր-ջապէս լերան դէմքը՝ իր մարդկային օրի-նակը գտած էր: Ճշմարիտ է թէ էրնէսթ ե-րեւակայած էր որ դարերով ակնկալուած անձը պիտի յայտնուէր իբրեւ խաղաղու-թեան մարդ, որ իմաստնաբար կը խօսի, բարիք կը գործէ եւ ժողովուրդը կ'երջան-կացնէ: Բայց իր սովորական լայնմտու-թեամբ եւ իր ամբողջ պարզութեամբ խոր-հեցաւ թէ Նախախնամութիւնը ինք պէտք է իր ուղած կերպով օրհնէ մարդկութիւնը: Էրնէսթ կարող էր ըմբռնել թէ այս մեծ նը-պատակը կրնայ մինչեւ իսկ պատերազմիկի մը ձեռքով եւ արիւննաների սուրի մը միջո-ցաւ իրադործուիլ՝ եթէ Աստուծոյ անգնին իմաստութիւնը յարմար տեսնէ իրերը այդ-պէս կարգադրել:

«Զօրապե՛տը, զօրապե՛տը» կը գոչէին

հիմա: «Լուսթի՛ւն, լուսթի՛ւն: Արիւն-եւ-
Որոտում ճառ պիտի խօսի»:

Ճիշդ այդպէս: Քանզի սեղանը մաքրու-
ած ըլլալով՝ զօրապետին կենաց՝ բաժակ
պարպուած էր աղաղակներու եւ ծափահա-
րութեանց մէջ՝ եւ հիմա նա ոտքի կանգնե-
ցաւ բազմականներուն իր շնորհակալիքը ար-
տայայտելու: Էրնէսթ տեսաւ զինքը: Ահա,
հոն էր նա. իր երկու ուսանոցներէն եւ ա-
սեղնադործուած օձիքէն սկսած՝ բազմու-
թեան ուսերէն վեր կը կենար՝ կանաչ ոստե-
րէ եւ դափնիներէ հիւսուած կամարին ներ-
քեւ՝ մինչ դրօշը առկախ՝ կարծես իր ճա-
կատը կը հովանաւորէր: Եւ հոն՝ միեւնոյն
ակնարկով տեսանելի՝ անտառին բացուած-
քին մէջէն կ'երեւար Մեծ Ապառաժեայ Դէմ-
քը: Եւ այդպիսի նմանութիւն մը կա՞ր արդե-
օք, ինչպէս ամբօխը վկայած էր: Աւա՛ղ,
էրնէսթ չէր տեսներ զայն: Պատերազմներէ
մաշած փոթորիկներէ ծեծուած, կորովալիր
եւ երկաթէ կամք արտայայտող դէմք մը կը
տեսնէր՝ բայց հեղ իմաստութիւնը, խո-
րունկ, լայն եւ գործովոտ աղապատանքը ծե-
րունի Արիւն-եւ-Որոտումի երեսին վրայ կը
պակսէին: Եւ եթէ մինչեւ իսկ Մեծ Ապա-
ռաժեայ Դէմքը զօրապետին հրամայողա-

կան խիստ երեւոյթն ալ առնէր՝ դարձեալ ա-
ւելի մեղմ գծերը զանիկա պիտի բարեխառ-
նէին:

«Ասիկա մարգարէութեան մարդը չէ»
հառաչեց էրնէսթ՝ բազմութեան մէջէն
դուրս ելնելու համար ճամբայ բանալով:
«Եւ աշխարհը դեռ սպասելո՞ւ է»:

Մէքը հեռաւոր լեռնակողին շուրջը հա-
ւաքուած էր եւ հոն կը տեսնուէին Մեծ Ա-
պառաժեայ Դէմքին հոյակապ եւ ահազդե-
ցիկ գծերը, ահազդեցիկ բայց բարի, կար-
ծես թէ հզօր հրեշտակ մը՝ բլուրներուն մէջ
նստած՝ ոսկի եւ ծիրանի ամպերէ կերտը-
ւած ձորձ մը կը զգենուր: Երբ էրնէսթ կը
նայէր՝ հաւատալու դժկամակ աչքերուն ե-
րեւցաւ ժպիտ մը որ ամբողջ դէմքին վրայ
կը ճառագայթէր հետզհետէ աւելի աճեցող
շողշողումով՝ թէպէտ չրթները չէին շար-
ժեր: Հաւանաբար արեւմտեան արեւուն
լոյսն էր որ՝ էրնէսթի եւ իր դիտած առար-
կային միջեւ գլորող ցան ու ցիր գոլորշի-
ներուն մէջ կը հալէր: Բայց՝ ինչպէս միշտ՝
հիմա ալ իր հրաշալի բարեկամին երեւոյթը
այնպէս շարժեց էրնէսթի յոյսը՝ որ գողցես
այդ յոյսը երբէք ի դերեւ չէր ելած:

«Մի՛ վախճար, էրնէսթ» կ'ըսէր իր սիր-

տը որպէս թէ Մեծ Դէմքն էր որ իրենն էր
փափսար — «Մի՛ վախնար, էրնէսթ, պիտի
գայ այն»:

* * *

Աւելի տարիներ անցան արագաբար եւ
խաղաղութեամբ: Էրնէսթ դեռ իր բնիկ ձո-
րին մէջ էր մնար եւ հիմա հասուն մարդ ե-
ղած էր: Աստիճանաբար եւ աննշմարելի
կերպով ժողովուրդը զինք ճանչցած էր: Հի-
մա ալ դեռ՝ առջուան պէս, իր օրապահիկին
համար էր բանէր ու էր դատէր եւ միեւնոյն
պարզ սրտով մարդն էր: Բայց այնչափ
խորհեր եւ զգացեր էր իր կեանքին լաւա-
դոյն ժամերէն՝ այնքան մարդկութեան սահ-
մանուած մեծ բարիքի մը մասին անաշխար-
հիկ յոյսեր տածելու նուիրեր էր որ կար-
ծեա հրեշտակներու հետ խօսակցած էր եւ
անզգալաբար անոնց իմաստութենէն մաս մը
իւրացուցած էր: Ասիկա ակներեւ էր իր ա-
ռօրեայ կեանքին հանդարտիկ եւ խոհեմ բա-
րեգործութեան մէջ՝ որուն հեղասահ հոսան-
քը իր ամբողջ երկայնքին՝ լայն եւ դալարա-
գեղ եղերք մը կազմած էր: Օր մը չէր անց-
ներ որ աշխարհը՝ չի բարոքուէր՝ որովհե-
տեւ այս մարդը՝ իր խոնարհամտութեամբ՝
անոր մէջ ապրած էր: Իր անձնական շա-

ւիղէն դուրս բնաւ չէր ելներ՝ բայց իր ընկե-
րոջ համար օրհնաբեր բան մը ունէր միշտ:
Նաեւ գրեթէ ակամայ՝ քարոզիչ դարձեր էր:
Իր խորհուրդին զուտ եւ վսեմ պարզութիւ-
նը՝ որ ձեռքէն բղխող բարի գործերուն մէջ
էր գտնէր իր մէկ արտայայտութիւնը՝ դուրս
էր հոսէր նաեւ իբրեւ խօսք: Ճշմարտու-
թիւններ կ'էլնէին բերնէն որոնք լսողնե-
րուն կեանքին վրայ էր ներգործէին եւ զա-
նոնք էր ձեւակերպէին: Իր ունկնդիրներուն
մտքէն անգամ չէր անցներ թէ Էրնէսթ ի-
րենց դրացին եւ մօտիկ բարեկամը՝ կրնար
հասարակ մարդէ աւելի բան մը ըլլալ. ա-
սանկ բան մը Էրնէսթի մտքէն շատ աւելի
հեռու էր՝ բայց անխուսափելի կերպով՝ վը-
տակի մը մըմունջին նման՝ իրեն բերնէն խոր
հուրդներ կուգային դուրս, զորս ուրիշ մարդ
կային չթններ չէին արտասանած:

* * *

Երբ ժողովուրդին միտքը քիչ մը հան-
դարտելու ժամանակ ունեցաւ՝ այլ եւս պատ-
րաստ էին՝ Զօրապետ Արիւն-եւ-Որոտումի
վայրագ դիմագծերուն եւ լեռնակողին բա-
րեհամբոյր երեսին միջեւ նմանութիւն մը ե-
րեւակայելով: Բայց հիմա դարձեալ զրոյց-
ներ եւ թերթերուն մէջ ծանուցումներ կային

որոնք կը հաւաստէին թէ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին նմանութիւնը նշանաւոր պետական մարդու մը լայնանիստ ուսերուն վրայ երեւցեր էր: Այն ալ՝ Տիար Ոսկեհաւաքի եւ ծերունի Արիւն-եւ-Որոտումի պէս՝ ձորին բնիկներէն էր բայց կանուխէն մեկնելով՝ օրէնսգիտութեան եւ քաղաքականութեան հետամուտ եղած էր: Հարուստին գանձերուն եւ զինուորին սուրին տեղ՝ միմիայն լեզու մը ունէր բայց անիկա՝ աւելի զօրաւոր էր քան գանձը եւ սուրը: Այնքան հիանալի պերճախօսութիւն մը ունէր՝ որ ինչ որ ալ կամենար ըսել՝ իր ունկնդիրները ստիպուած էին հաւատալու, անիրաւութիւնը իրաւացի կը թուէր եւ իրաւունքը՝ անիրաւութիւն. քանզի ուզած ատենը՝ իր շնչով կրնար լուսաւոր մշուշ մը ստեղծել եւ անով օրուան բընական լոյսը խաւարեցնել: Արդարեւ իր լեզուն մոգական գործիք մըն էր. երբեմն կը դուռար որոտումի նման եւ երբեմն ալ ամենէն անուշ նուագի մը պէս կը ճռուողէր: Անիկա պատերազմի չեփօրն էր եւ խաղաղութեան երգը, եւ կարծես այդ լեզուն սիրտ մը կը պարունակէր՝ երբ այդպիսի բան չկար: Ճշմարտապէս նա զարմանալի մարդ մըն էր: Եւ իր լեզուն իրեն համար ամէն երեւակայե-

լի յաջողութիւն շահելէ, պետական սրբահներու եւ իշխաններու ու թագաւորներու արքունեաց մէջ լսուելէ, ամբողջ աշխարհի մէջ՝ մինչեւ իսկ իբրեւ ծովեզրէ ծովեզր կանչող ձայն մը՝ իր տիրոջ հռչակը սփռելէ ետք՝ — վերջապէս համողեց անոր հայրենակիցները որ զինք նախագահ ընտրեն: Ասկէ առաջ — արդարեւ համբաւաւոր դառնալ սկսելուն պէս՝ — իր հիացողները իրեն եւ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին միջեւ նմանութիւնը նկատած էին: Եւ ասիկա իրենց ուշադրութիւնը այնչափ գրաւած էր որ ամբողջ երկրին մէջ այս նշանաւոր անձնաւորութիւնը ճանչցուեցաւ «Ծերուկ Քարէ Դէմք» անունով: Այնպէս կը կարծուէր թէ այս յորջորջումը իր քաղաքական ակնկալութեանց վերջին ծայր նպաստաւոր դոյն մը կուտար. քանզի ինչպէս ոչ ոք Հռոմի մէջ պապը կրնայ ըլլալ առանց անունը փոխելու՝ նոյնպէս ալ ոչ ոք կրնայ նախագահ ըլլալ՝ առանց տարբեր անուն մը առնելու:

Մինչ իր բարեկամները իրենց լաւագոյն ջանքերը կ'ընէին զինք նախագահ ընելու՝ «Ծերուկ Քարէ Դէմք»ը իր բնիկ ձորը այցելելու համար ճամբայ ելաւ: Անտարակոյս իր միակ նպատակն էր իր ընկեր-քաղաքա-

ցիներուն հետ ձեռք թոթովել եւ չէր մտածեր եւ ոչ ալ հոգ կ'ընէր այս ազդեցութեան մասին զոր երկրին մէջէն իրեն ըրած այս ուղեւորութիւնը՝ կրնար ունենալ ընտրութեանց վրայ: Մեծանուն պետական անձը ընդունելու համար չքեղ պատրաստութիւններ եղան. ձիաւորներու գունդ մը մեկնեցաւ զինքը նահանգին սահմանադրութիւն վրայ զիմաւորելու, եւ բոլոր ժողովուրդը՝ իր ըզրադումը ձգելով՝ անոր անցնիլը տեսնելու համար ճամբուն եզերքը խոնուեցաւ: Ասոնց մէջ էր Էրնէսթ: Թէպէտ նա քանի մը անգամ յուսախափ եղած էր՝ բնութիւն մը ունէր որ միշտ պատրաստ էր հաւատալու ինչ որ գեղեցիկ եւ բարի կը թուէր: Իր սիրտը չարունակ բաց կը պահէր եւ չէր կորսնցներ վերէն զրկուած օրհնութիւնը՝ երբ որ ալ դար: Հիմա ալ՝ առջի պէս զուարթաբար՝ գնաց նորէն Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին նմանութիւնը տեսնելու:

Ձիաւորաց գունդը հասաւ սիգածեմ՝ ամբոխներու շոնդալից դոփիւնով եւ ահագին փոշեղէն ամպով մը՝ որ այնքան հոծ եւ այնքան բարձր՝ որ լեռնակողին դէմքը էրնէսթի աչքէն բոլորովին ծածկուեցաւ: Մօտակայ վայրերուն բոլոր մեծ անձնաւորու-

թիւնները ձիով եկած էին. զինուորական սպաներ՝ համազգեստով, խորհրդարանի անդամը, գաւառապետը, թերթերու խմբագիրներ, եւ շատ ազարակապաններ իրենց կիրակնօրեայ վերարկուն հագած եւ իրենց համբերատար ձիերուն վրայ հեծած: Արդարեւ խիստ շողշողուն տեսարան մըն էր՝ մանաւանդ որ ձիաւորաց գնդին վերեւ՝ բազմաթիւ դրօշակներ կը ծածանէին: Ասոնց ոմանց վրայ կային նշանաւոր պետական մարդուն եւ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին շքեղ պատկերները՝ որոնք երկու եղբայրներու պէս մտերմաբար իրարու կը ժպտէին: Եթէ պատկերները արժանահաւատ բաներ էին՝ պէտք է խոստովանիլ թէ փոխադարձ նմանութիւնը հրաշալի էր: Յիշելու ենք նաեւ թէ նազախոսումբ մ'ալ կար որ երաժշտութեան պոռոտաձայն յաղթանակով՝ լեռներուն արձագանգը կ'արթնցնէր եւ կ'անդրադարձնէր. այնպէս որ եթերային եւ հոգեցունց մեղեդիներ բոլոր տեղոյն ելեւէջներուն մէջ կը հնչէին որպէս թէ իր բնիկ ձորին ամէն մէկ խորշը ձայն մը ստացած ըլլար ականաւոր հիւրին բարիգալուստ մաղթելու համար: Բայց մեծադոյն տպաւորութիւնը այն ատեն յառաջ եկաւ՝ երբ հեռաւոր լեռան գահավէ-

Ժը ետ դարձուց երաժշտութիւնը. որովհետեւ այն ատեն Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը գողցես իր ձայնը կ'աւելցնէր յաղթական խմբերդին՝ հաստատելով թէ վերջապէս մարգարէութեան մարդը եկած էր:

Այս միջոցին ժողովուրդը իրենց գըլխարկները վեր կը նետէին եւ կ'աղաղակէին այնքան տարափոխիկ խանդավառութեամբ մը որ Էրնէսթի սիրտն ալ բոցավառեցաւ եւ ինք ալ անոնց պէս գլխարկը վեր կը նետէր եւ ամենէն բարձրաձայն աղաղակողներէն մէկն էր: «Կեցցէ՛ մեծ մարդը. կեցցէ՛ Քարէ Դէմքը»: Բայց դեռ զինքը չէր տեսած

«Ահա հոն է» կանչեցին անոնք որ Էրնէսթի մօտը կեցած էին: Հո՛ն, հո՛ն, ծերուկ Քարէ Դէմքին նայեցէ՛ք եւ վերջն ալ լերան ծերուկին եւ տեսէ՛ք թէ երկուորեակներու պէս իրարու չե՞ն նմանիր»:

Այս գեղեցիկ թափօրին մէջ՝ եկաւ բաց կառք մը որուն չորս ճերմակ ձիեր լծուած էին, եւ կառքին մէջ՝ խոշոր եւ մերկ գլուխով նստած էր համբաւաւոր պետական մարդը, ծերուկ Քարէ Դէմքը:

«Նոստովանէ», ըսաւ Էրնէսթի դրացիներէն մին իրեն՝ «թէ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը վերջապէս գտաւ իր մրցակիցը»:

Պէտք է ըսել թէ՛ երբ Էրնէսթ առաջին անգամ տեսաւ կառքին բարեւոյ եւ ժպտող դէմքը՝ խորհեցաւ թէ անոր եւ լեռնակողին ծանօթ դէմքին միջեւ կար նմանութիւն մը: Արդարեւ մարդուն ճակատը՝ իր զանգուածային խորութեամբ եւ բարձրութեամբ, եւ միւս դիմադծերը ձեռքի համարձակ շարժումով մը կերտուած էին՝ կարծես՝ դիւցազ նականէ աւելի, այո՛ տիտանական նմոյշին մը վրայ: Բայց վսեմութիւնը եւ վեհաշուք երեւոյթը, աստուածային աղապատանքի այդ պերճ արտայայտութիւնը որ լերան դէմքը կը պայծառացնէր եւ անոր անհետեւ թորձաբերէ նիւթը եթերացնելով հողիի կը փոխարկէր՝ հոս բացակայ էր: Եւ ուստի՝ զարմանալի պետական մարդը՝ աչքերուն խորունկ փոսերուն մէջ տաղտուկի նման թախիժ մը ունէր միշտ. կը յիշեցնէր մանուկ մը որ իր խաղալիքներուն աստիճանէն անդին անցած է կամ խոշոր տաղանդով եւ փոքր նպատակներով մէկը՝ որուն կեանքը հակառակ իր մեծագործութիւններուն սնամէջ եւ տարտամ էր՝ որովհետեւ ոչ մէկ բարձր նպատակ զայն իրականութեամբ օժտած էր:

Եւ դեռ Էրնէսթի դրացին իր արմուկը

անոր կողերուն մէջ խրելով պատասխան մը
կը պահանջէր:

«Սոստովանէ՛, խոստովանէ՛. միթէ լե-
րան ծերուկիդ ճիշդ պատկերը չէ՞»:

«Ո՛չ», ըսաւ Էրնէսթ՝ կտրուկ կերպով.
«Շատ քիչ կամ ոչ մէկ նմանութիւն կը տես-
նեմ»:

«Եթէ այդպէս է՝ կը ցաւիմ Մեծ Ասլա-
ռաթեայ Դէմքին վրայ» պատասխանեց դը-
րացին եւ նորէն «կեցցէ՛ Ծերուկ Քարէ Դէմ-
քը» պոռաց:

Բայց Էրնէսթ անդին դարձաւ մեղամաղ
ձիկ եւ գրեթէ վհատած. քանզի այս էր իր
յուսակաւութեանց ամենէն տխուրը, տես-
նել մարդ մը որ կրնար մարգարէութիւնը
կատարած ըլլալ եւ չէր յօժարած: Նոյն ա-
տեն՝ ձիաւորաց դունդը, դրօշակները, նը-
ւազը եւ կառքերը իր քովէն անցան գնացին՝
եւ սլուզկոտ ամբօխն ալ՝ անոնց ետեւէն՝
թող տալով որ փոշին նստի եւ Մեծ Ասլա-
ռաթեայ Դէմքը՝ անթիւ դարերէ աստի ըզ-
գեցած իր մեծ վայելչութեամբ միասին՝ նո-
րէն յայտնուի:

«Ահաւասիկ հոս եմ, Էրնէսթ», ըսել կը
թուէին բարեհամբոյր չրթները՝ «Եւ քեզմէ
աւելի երկար սպասեցի բայց դեռ չեմ ձանձ-

րացած. մէ՛ վախնար, այդ մարդը պիտի
գայ»:

Տարիները գնացին հապճեպով իրենց ա-
ճապարանքին մէջ՝ իրարու գարշապարին
կոխելով: Եւ հիմա սկսան ճերմակ մազեր
բերել եւ զանոնք Էրնէսթի գլխուն վրայ ցըր-
ցըքնել: Անոր ճակտին երկայնքով ներշն-
չող խորշոմներ եւ այտերուն վրայ աղոսներ
փորեցին: Էրնէսթ ծերունի մըն էր այլ եւս:
Բայց գլխին ճերմակ մազերէն աւելի էին իր
մտքին իմաստուն խոհերը: Իր խորշոմներն
ու աղոսները արձանագրութիւններ էին,
զորս ժամանակը փորագրեր էր եւ որոնց մէջ
կեանքի պարունակութեամբ փորձուած ի-
մաստութեան նշանաբաններ դրոշմեր էր: Եւ
Էրնէսթ անծանօթ չէր մնացած: Առանց իր
հետապնդումին, առանց իր բաղձանքին ե-
կած էր համբաւը զոր այնքան բազմաթիւ
մարդիկ կը փնտռեն եւ զինքը ճանչցուցած
էր մեծ աշխարհին մէջ՝ իր խաղաղիկ կենաց
թատերաբեմին սահմաններէն անդին: Ու-
սուցչապետներ եւ մինչեւ իսկ քաղաքներուն
գործունեայ մարդիկը հեռուէն կուգային Է-
րնէսթի հետ տեսակցելու: Որովհետեւ տարա-
ձայնուած էր թէ այս պարզունակ հողագոր-
ծը՝ որ ուրիշներէն տարբեր գաղափարներ կը

տածէր որոնք գրքերէ քաղուած չէին այլ կը
կրէին աւելի բարձր նկարագիր մը, անդորր
եւ սերտ վեհութիւն մը. կարծես հրեշտակ-
ներու հետ հաղորդակցած էր իբրեւ իր առ-
օրեայ բարեկամները: Փիլիսոփայ, քաղա-
քագէտ թէ մարդասէր, էրնէսթ այս այցե-
լուները կ'ընդունէր՝ իր մանկութենէն ի վեր
զինք բնորոշող քաղցրիկ անկեղծութեամբ,
եւ անոնց հետ ազատաբար կը խօսէր այն ա-
մէն բաներուն վրայ որոնք իրեն կամ անոնց
համար գերազանց կամ խորունկ շահեկանու-
թիւն մը ունէին: Խօսակցութեան միջոցին՝
իր երեսը կը լուսավառէր եւ անոնց վրայ կը
փայլէր Վերջալոյսի մեղմ ցոլացումով մը:
Այս օրինակ տեսակցութեան մը լիութենէն
յուզուած է մտածկոտ՝ իր հիւրերը կը մեկ-
նէին եւ ձորն ի վեր անցնելով՝ կանգ կ'առ-
նէին Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը դիտելու
համար: Եւ կը կարծէին անոր նմանութիւ-
նը տեսած ըլլալ մարդկային կերպարանքի
մը վրայ. բայց չէին կրնար յիշել թէ ո՞ւր:

* * *

Մինչ էրնէսթ մեծցեր եւ ծերացեր էր՝
բարերար Նախախնամութիւնը աշխարհինոր
բանաստեղծ մը շնորհեր էր: Այն ալ ձորին
բնիկներէն էր՝ բայց իր կեանքին մեծագոյն

մասը այս ումանթիկ բնագաւառէն հեռու
անցնելով՝ իր դաշն նուագը յորդեցուցած էր
քաղաքներու խուճապին եւ ժխորին մէջ: Եւ
սակայն յաճախ իր մանկութեան մտերիմ
լեռները՝ քերթուածներուն վճիտ մթնոլոր-
տին մէջ կը բարձրացնէին իրենց ձիւնապը-
սակ սարերը: Ոչ ալ Մեծ Ապառաժեայ դէմ-
քը մոռցուած էր. քանզի բանաստեղծը զայն
հռչակած էր գեղօնով մը որ Դէմքին վեհա-
փառ շրթներէն բղխած ըլլալու չափ վսեմ
էր: Կրնանք ըսել թէ այս հանճարեղ մար-
դը երկինքէն չնաշխարհիկ օժտումներով
վար իջած էր: Եթէ լեռ մը դրուատէր՝ ամ-
բողջ մարդկութեան աչքերը՝ անոր կուրծ-
քին վրայ հանգչող աւելի մեծ վեհութիւն մը
կը տեսնէին քան ինչ որ անկէ առաջ նկատ-
ուած էր: Եթէ գեղատեսիլ լիճ մը դառնար
իր նիւթը՝ անիկա՝ իր շնորհիւ՝ կը ծածկը-
ւէր երկնային ժպիտով մը որ այլ եւս յա-
ւերժապէս պիտի փալիլար անոր մակերեսին
վրայ: Եթէ հինաւուրց եւ լայնածաւալ ով-
կիանոսը երգէր՝ նոյն իսկ անոր ամեհի ծո-
ցին խորայատակ անհունութիւնը՝ կարծես
երգին յոյդերուն ազդեցութեան տակ՝ կը
թուէր աւելի սաստկօրէն ուռիլ: Այսպէս
աշխարհը տարբեր եւ աւելի հրապուրիչ ե-

բեւոյթ մը առաւ այն վայրկեանէն երբ բանաստեղծը իր բարեբաաստիկ աչերը բացաւ անոր մէջ: Արարիչը զանիկա նուիրած էր՝ իբրեւ իր արարչագործութեան վերջին լաւագոյն բարւոքումը: Արարչագործութիւնը չէր աւարտած՝ մինչեւ որ բանաստեղծը եկաւ զայն իր մեկնաբանութեամբ ամբողջացնել: Տպաւորութիւնը ոչ նուազ վսեմ եւ գեղեցիկ էր երբ իր տաղերուն նիւթը կ'ըլլար իր մարդկային եղբայրները կենաց հասարակ փոշիին մէջ թաթխուած այրը կամ կիւնը՝ որուն նա կը հանդիպէր ամէն օր եւ պղտիկ մանուկը որ իր առօրեայ ճամբուն վրայ կը խաղար՝ կ'այլափոխուէին եթէ զանոնք տեսնէր իր քերթողական հաւատքի վայրկեաններուն մէջ: Անիկա ցոյց կուտար հրեշտակային աղգակիցներու հետ զանոնք կապող մեծ շղթային ոսկի օղակները դուրս կ'բերէր զանոնք այդպիսի աղգակցութեան մը արժանի ընող երկնային ծնունդի մը թաքուն յատկանիշները: Կային մարդիկ որ իրենց դատողութեան առողջութիւնը ապացուցանել կ'կարծէին պնդելով թէ բնական աշխարհին բոլոր գեղեցկութիւնը եւ վայելչութիւնը մի միայն բանաստեղծին երեւակայութեան մէջ գոյութիւն ունէին: Այդ կարգի մար-

դիկ թող իրենց համար խօսին՝ որ անտարակոյս կը թուին արհամարհկոտ դառնասրբաութեամբ մը թախուած ըլլալ բնութեան կողմէ որ խողերը ստեղծելէ վերջ՝ զանոնք իր դիրտէն չինէր է: Ամէն ուրիշ բաներու մասին՝ բանաստեղծին խոհալը՝ ամենէն իրական ճշմարտութիւնն էր:

Այս բանաստեղծին երգերը՝ էրնէսթի ալ ձեռքը անցան: Զանոնք կարգաց իր սովորական տաժանքէն վերջ՝ բազմած իր խրճիթին առջեւ տախտակէ նստարանին վրայ՝ ուր երկար տարիներ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին նայելով՝ իր հանգստեան ժամերը խորհրդածութեամբ լեցուցեր էր: Եւ հիմա իր հոգւոյն թելերը թրթռացնող տողերը կարգացած պահուն՝ աչքերը վերցուց դէպի խոշոր դէմքը որ այնքան բարութեամբ իր վըրայ կը շողար:

«Ո՛ր վեհաշուք բարեկամ» մրմնջեց՝ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին ուղղելով իր խօսքերը, «միթէ այս մարդը արժանի չէ՞ քեզի նմանելու»:

Դէմքը կը թուէր ժպտիլ՝ բայց բնաւ չի պատասխանեց:

Այնպէս պատահեցաւ որ բանաստեղծը՝ Թէպէտ հեռու տեղ մը կը բնակէր՝ ոչ միայն

Էրնէսթի մասին լսեր էր՝ այլ նաեւ անոր նը-
կարագրին վրայ շատ խորհրդածեր էր մին-
չեւ որ իրեն ոչինչ այնքան բաղձալի երեւ-
ցաւ որքան տեսակցութիւն մը այս մարդուն
հետ որուն ինքնուսոյց իմաստութիւնը զու-
գընթաց կ'ընթանար իր կեանքին ազնիւ
պարզութեան հետ։ Ուստի ամառնային ա-
ռաւօտ մը շոգեկառք նստաւ եւ երեկոյեան
դէմ կառքէն վար իջաւ Էրնէսթի խրճիթէն
ոչ շատ հեռու։ Տիար Ոսկեհաւաքի նախկին
պալատը՝ մեծ պանդոկը շատ մօտիկ կը
գտնուէր. բայց բանաստեղծը՝ պարկը ի ձե-
ռին հարցոյց իսկոյն թէ Էրնէսթ ո՞ւր կը բը-
նակէր եւ որոշեց անկէ հիւրասիրութիւն
խնդրել։ Տանըտ մօտենալով՝ հոն գտաւ բարի
ծերունին՝ ձեռքին մէջ հատոր մը բռնած՝ զոր
փոխն ի փոխը կը կարդար եւ յետոյ՝ էջե-
րուն մէջ դնելով՝ գորովալից աչերով Մեծ
Ապառաժեայ Դէմքին կը նայէր։

«Բարի երեկոյ» ըսաւ բանաստեղծը,
«կրնա՞ք ճամբորդի մը մէկ գիշերուան հա-
մար օթեւան շնորհել»։

«Սիրայօժար» պատասխանեց Էրնէսթ եւ
յետոյ ժպտոլով յարեց՝ «կարծեմ երբէք Մեծ
Ապառաժեայ Դէմքին՝ օտարականի մը այն-
քան հիւրասիրաբար նայիլը չէի տեսած։

Բանաստեղծը նստարանին վրայ՝ Էր-
նէսթի քով բազմեցաւ եւ երկուքը միասին
սկսան խօսակցիլ։ Բանաստեղծը շատ ան-
գամ ամենէն սրամիտ եւ ամենէն իմաստուն,
անձանց հետ տեսակցած էր բայց երբէք Էր-
նէսթի պէս մարդու մը հետ՝ որուն խոր-
հորդները եւ զգացումները այնքան բնական
ազատութեամբ մը կը յորդէին եւ որ մեծ
ճշմարտութիւնները՝ իր պարզ արտայայ-
տութեամբ մարդոց սրտին այնքան մօտ կը
բերէր։ Ինչպէս յաճախ ըսուած էր՝ հրեշ-
տակներ կարծես դաշտերուն մէջ իրեն հետ
գործակցած էին. հրեշտակներ կարծես իրեն
հետ նստած էին վառարանին քով եւ հրեշ-
տակներու հետ՝ իբրեւ բարեկամներու հետ՝
կենակցելով՝ անոնց խորհուրդներուն վսե-
մութիւնը շնչած էր եւ զանոնք առտնին բա-
ռերու քաղցրիկ եւ խոնար հրապուրով օծած
էր։ Այս էր բանաստեղծին տալաւորութիւ-
նը։ Եւ միւս կողմէն Էրնէսթ կը յուզուէր եւ
կը վրդովուէր այն բոլոր կենդանի պատկեր-
ներէն զորս բանաստեղծը՝ իր մտքէն դուրս
կը զեղուր եւ որոնք խրճիթին դրան շուրջը՝
մթնոլորտը զեղեցիկ, զուարթ եւ մտածկոտ
կերպարանքներով կը շէնցնէին։ Այս երկու
մարդոց փոխադարձ համակրանքը իրենց ա-

ւելի խորունկ իմաստներ կը յայտնէր քան ինչ որ իւրաքանչիւրը կընալ առանձինն գըտնել: Իրենց մտքերը իրարու հետ ներդաշնակուելով՝ մէկ նուազ կը կազմէին եւ բերկրալիւր երաժշտութիւն մը կ'արտադրէին զոր անոնցմէ ոչ մէկը կընար իրը կոչել եւ ոչ ալ իրեն մասը զանազանել ընկերներէն: Գոգցես զիրար իրենց մտածումներուն մէկ բարձրահայեաց խորանը առաջնորդած էին, այնքան հեռակայ եւ մինչեւ հիմա այնքան ազօտ որ դեռ երբէք անկէ ներս մտած չէին եւ այնքան գեղեցիկ որ միշտ հոն մնալ կը բաղձային:

Էրնէսթ՝ բանաստեղծին ունկնդրած ատեն՝ կ'երեւակայէր թէ Մեծ Ապառաժեայ Դէմքն ալ ծռած՝ մտիկ կ'ընէր: Լըջուլթեամբ բանաստեղծին վառվռուն աչերուն նայեցաւ:

«Ո՞վ ես դուն, իմ զարմանալի տաղանդով օժտուած հիւրս» ըսաւ:

Բանաստեղծը մատը՝ էրնէսթի կարդացած գրքին վրայ դրաւ:

«Դուն այս քերթուածները կարդացեր ես» ըսաւ: «Ուրեմն կը ճանչնաս զիս, որովհետեւ ես գրեցի զանոնք:»

Դարձեալ եւ աւելի ուշադրութեամբ էր-

նէսթ հետազօտեց բանաստեղծին դիմագըծերը: Ետքը՝ դէպի Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը դարձաւ: Վերջը նորէն վարանկոտ դէմքով մը դարձաւ իր հիւրին: Բայց երեսը տխրեցաւ, գլուխը շարժեց եւ հառաչեց:

«Ինչո՞ւ տխրեցար» հարցուց բանաստեղծը:

«Որովհետեւ» պատասխանեց էրնէսթ, «ամբողջ կեանքիս մէջ՝ մարգարէութեան մը կատարումին սպասեցի: Եւ երբ կարդացի այս կտորները՝ սկսայ յուսալ թէ անիկա կընար կատարուիլ քեզմով:

«Դուն յուսացիր» պատասխանեց բանաստեղծը՝ նուազկոտ ժպիտով մը՝ «իմ վերայ գտնել Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին նըմանութիւնը: Եւ հիմա յուսախաբ եղար՝ ինչպէս նախապէս Տիար Ոսկեհաւաքէն, ծերուկ Արիւն-եւ-Որոտումէն եւ Քարէ Դէմքէն: Այո՛, էրնէսթ, ատիկա իմ ճակատագիրս է: Իմ անունս ալ պէտք է աւելցնես այդ մեծահամբաւ երեքին վրայ եւ արձայնագրել յոյսերուն մէկ նոր վրիպումը: Քանզի — ամօթահար եւ տրտում սրտով կ'ըսեմ ո՞վ էրնէսթ — ես արժանի չեմ որ այդ բանահամբոյր եւ վեհաշուք դէմքը իմ նախատիպս ըլլայ:»

«Եւ ինչո՞ւ» հարցուց Էրնէսթ՝ բանաստեղծութեանց հատորը մատնանշելով: «Այո՛ խորհուրդները աստուածալին չեն միթէ»:

«Անոնք աստուածութենէն խաղ մը ունին» պատասխանեց բանաստեղծը: Կրնաս անոնց մէջ՝ երկնային երգի մը հեռաւոր արձագանդը լսել: Բայց իմ կեանքս, սիրելի՛ Էրնէսթ, իմ խորհուրդներուս չհամապատասխանեց: Հոյակապ երազներ ունեցայ բայց անոնք երազ մնացին. որովհետեւ ես ապրեցայ — եւ այն ալ իմ անձնական կամքովս — խեղճ եւ գծուծ իրականութեանց մէջ: Երբեմն ալ — թող համարձակիմ ըսելու — կը թերահաւատիմ այն մեծութեան, գեղեցկութեան եւ բարութեան մասին զորս՝ կ'ըսեն թէ իմ գործերս աւելի ակներեւ ըրած են բնութեան եւ մարդկային կեանքին մէջ: Ինչո՞ւ, ուրեմն, ո՞վ մաքուր հետախոյզ բարւոյն եւ ճշմարտին, յուսաս զիս գտնել աստուածայինը պատկերացնող այդ հանգիստակաց դէմքին մէջ»:

Բանաստեղծը տխրութեամբ կ'ըսէր այս բաները եւ աչքերը արտասուքով մ'թափեցան: Նոյնպէս ալ Էրնէսթինը:

Արեւամուտին՝ ինչպէս երկար ատենէ աստի իրեն յաճախադէպ սովորոյթ մը ե-

ղած էր՝ Էրնէսթ բացօթեայ տեղ մը՝ շրջակայ բնակիչներէն կազմուած ժողովի մը պիտի խօսէր: Ինք եւ բանաստեղծը՝ թեւ թեւի մտած՝ խօսակցելով այդ տեղը գնացին: Բըլուրներուն մէջ փոքրիկ խորշ մըն էր, ետեւը մոխրագոյն գահավէժ մը որուն խոժոռ ճակատը՝ պայծառացած էր շատ մը պատաստուն բոյսերուն հաճելի տերեւներով, որոնք իրենց դրասանդները բոլոր անտաշ անկիւններէն կախելով լերկ ժայռին համար օթոց մը կազմէին: Գետնէն վեր՝ կանաչներով շրջանակուած որմախորշ մը կ'երեւար որ մարդ մը ընդունելու եւ լուրջ խորհուրդին եւ հարազատ զգացումին ինքնաբերաբար ընկերացող շարժ ու ձեւերուն ազատութիւն տալու չափ լայն էր: Էրնէսթ այս բնական բեմը ելաւ եւ իր ունկնդրութեան վրայ մտերմական բարութեան ակնարկ մը ձգեց: Անոնք ոտքի կայնած, նստած կամ ընկողմանած էին՝ ինչպէս որ ամէն մէկուն յարմար կը թուէր՝ մինչ անյայտացող արեւուն լոյսը չեղակի կ'իյնար իրենց վրայ եւ իր մեղմացած գուարթութիւնը կը խառնէր հնօրեայ անտառին հանդիսաւորութեան հետ՝ որուն ճիւղերուն մէջէն եւ ներքեւէն ոսկեղէն ճաճանչները ստիպուած էին մաղուելու:

Ուրիշ կողմէ մը կը տեսնուէր Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը՝ իր բարի երեւոյթին մէջ՝ նոյն հանդիսաւորութեան հետ բաղադրուած միեւնոյն զուարթութեամբ:

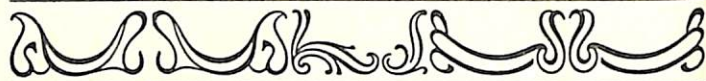
Էրնէսթ խօսիլ սկսելով՝ ժողովուրդին կուտար ինչ որ իր սրտին եւ մտքին մէջ կար: Իր բառերը զօրութիւն ունէին՝ որովհետեւ իր խորհուրդներուն հետ համաձայն էին: Իր խորհուրդները՝ իրականութիւն եւ խորութիւն ունէին՝ որովհետեւ իր կենցաղին հետ ներդաշնակուած էին: Այս քարոզիչին արտասանածը՝ սլարդ շունչ մը չէր՝ այլ կենաց խօսքեր՝ որովհետեւ բարի գործերու եւ սուրբ սիրոյ կեանք մը հալելով անոնց մէջ անցած էր: Այս թանկագին ըմպելիքին մէջ լուծուած էին մարդարիտներ զուտ եւ պատուական: Ունկնդրած պահուն՝ բանաստեղծը զգաց թէ Էրնէսթի էութիւնը եւ նկարագիրը բանաստեղծութեան աւելի ազնիւ տեսակ մըն էր՝ քան ինչ որ ինք երբէք գրած էր: Արտասուաշող աչքերով՝ ակնածանօք դիտեց պատկառելի մարդը եւ ըսաւ իւրովի թէ երբէք մարդարէի եւ իմաստունի այդքան արժանի երեւոյթ չէ եղած որքան այդ հեզ, անուշ, խոհուն կերպարանքը՝ որուն բոյրտիքը ցրցնուած էր սպիտակ մազերու փառ-

քը: Հեռաւորութեան մէջ՝ բայց որոշապէս տեսանելի էր Մեծ Ապառաժեայ Դէմքը՝ մարմնող արեւուն ոսկեղէն լոյսին մէջ կարկառուն՝ եւ Էրնէսթի ճակատը պսակող ճերմակ մազերուն պէս սպիտակ մէզերով չըրջապատուած, հոյակապ բարձրութեան իր այդ նայուածքը կարծես ամբողջ աշխարհը կ'ընդգրկէր:

Ճիշդ այդ պահուն՝ իր արտայայտելիք մէկ խորհուրդին հետ ներդաշնակօրէն՝ Էրնէսթի երեսը վսեմ արտայայտութիւն մը առաւ, այնքան զեղուն, բարութեամբ՝ որ բանաստեղծը՝ անդիմադրելի մղումով մը՝ թիւերը վեր նետեց եւ կանչեց:

«Նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք, Էրնէսթ ինք է Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին նմանութիւնը»:

Այն ատեն ժողովուրդը նայեցաւ եւ տեսաւ թէ՛ ինչ որ խորատես բանաստեղծը ըսաւ՝ ճշմարիտ էր: Մարդարէութիւնը կատարուած էր: Բայց Էրնէսթ իր ըսելիքը աւարտած ըլլալով՝ բանաստեղծին թեւը առաւ եւ յամբաքայլ դէպի տուն դնաց: Դեռ յուսալով թէ իրմէն աւելի բարի եւ իմաստուն մարդ մը շատ չանցած պիտի երեւնար՝ յար եւ նման Մեծ Ապառաժեայ Դէմքին:

ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ

Մի անգամ Արդարութիւնը անհետացաւ յանկարծ:

Ասէնք, նա յաճախ էր կորսւում:

Սուսափելով իրան ծիւրող, պատն ի պատ խփող լլկող անձերից, յաճախ նա փախչում էր լեռները, պահւում աշխարհիս հեռաւոր անկիւններում: Բայց ամեն անգամ, աչսպէս կամ աչնպէս, չաջողւում էր նրան գտնել, բռնել, վանդակի կամ սնտուկի մէջ դնել, ուղածին պէս դործածել, չարճարել:

Այս անգամ սակայն, չը գիտեմ ի՞նչ հրնարքով, Արդարութիւնը չաջողեց լաւ անհետանալ. այնպէս լաւ թաքնեց, որ մարդիկ աղօթքով, եւ գիտութեամբ, ուժով կամ ոսկով իսկ անկարող եղան նրան գտնելու:

Սկսեց մեծ իրարանցում, առանց Արդարութեան դժւար էր ապրել. մանաւանդ որ նրա անհետանալով բազմանում էին մարդ-

կութեան «օգտակար» շատ հաստատութիւններ ու շատ աղտոտութիւններ, որպիսիք են, կեղծաւորութիւն, անիրաւութիւն, խաբէութիւն, արիւնհեղութիւն, եւ այդպիսի շատ այլ թոյներ, որոնց այնքան լաւ դիմակաւորում էր Արդարութիւնը:

Եւ ահա Արդարութեանը փնտռելու ելաւ նախ մի պատերազմիկ ազնւական: Շատ զօրք ժողովեց, վաշտ ու գունդ կազմեց եւ երգեց, որ Արդարութիւնը ո՛ր ծակը մտած լինէր, պիտի հանէր, ձեռքն ու ոտը կապած՝ պիտի մէջտեղ բերէր:

Այդ պատճառով իսկ, ոտնակոխ տալով նա դիւղ ու քաղաք, արիւն սփռելով դաշտ ու ձոր, ջարդեց, սրամաշ արաւ ամեն ինչ, տակնուվրայ դարձրեց ամեն բնակութիւն, եւ այդպէս առաջ էր գնում, յուսալով բռնել Արդարութիւնը:

Նրանից յետոյ ճանապարհ ընկաւ Արդարութիւնը որոնելու մի շատ հարուստ մեծատուն: Ոսկի ու արծաթ, զարդ ու զարդարանք բարձեց ուղտերի եւ վստահ իր ոսկու վրայ, տնից դուրս եկաւ: Ասում են, որ մի քանի հատ էլ սիրուն կանայք վերցրեց, որ ոսկու փայլի վրայ գեղեցկութեան հրապոյրն էլ աւելացնէ:

— Կը տեսնէք, պնդում էր նա, Արդարութիւնը ոսկովս պիտի գնեմ, կանանցով պիտի դրաւեմ եւ սնդուկիս մէջ դրած՝ պիտի մէջտեղ բերեմ:

Այդպէս էր ահա, որ բռունցքն ու ոսկին գնացին Արդարութիւնը որոնելու... Եւ դեռ գնում են:

Թո՛ղ գնան:

* * *

Տեսնենք այժմ, թէ ո՞վ էր այն երրորդ անձը, որ խեղճ ու կրակ, ցնցոտիք հագին, ճակատը վշտերով խոր-խոր ակօսած, մտածեց ելնել Արդարութիւնը որոնելու:

Ասենք ազնւականը սուր ունէր, հարուստը՝ ոսկի, իսկ սա ի՞նչ ունէր, ինչո՞վ պիտի գտնէր Արդարութիւնը:

Թշուառն էր դա: Բոլոր ընծաների փոխարէն էլ տարած էր մի չնչին սրւակ, որ ամուր կերպով սեղմել էր կրծքին եւ յամառութեամբ ճանապարհ ընկել: Բանն այն է, որ սրւակը լքրել էր մի չը լսած հեղուկով: Որբից մի արցունք, ընկածից մի հառաչ, գործաւորից մի դառը քրտինք... Մի խօսքով, վշտերի արցունքներից մի մի կաթիլ ժողոված, լցրել էր շիշը, պինդ փակել, եւ կարծ-

ծում էր թէ տարածը անշուշտ պիտի գրաւէր Արդարութիւնը:

Ու քայլում էր: Անցնելով մեծ-մեծ քաղաքներից, խուլ հեռաւոր գիւղերից, քայլում էր անխոնջ, ձորեր ցած իջնում, ամեն քայլափոխին էլ կանգ առնելով՝ կանչում:

— Ո՛ւր ես, Արդարութիւն:

Արդարութիւնը չը կար: Ոչ երեւում էր, ոչ էլ ձայն տալիս:

* * *

Անօթի, ծարաւ, յոգնած, վշտալից, երկար թափառեց թշուառը, ամեն ուղղութեամբ, սրտի վրայ սեղմած ունենալով սրբւակը, որի հեղուկը սկսել էր եռալ ու տաքնալ: Արդարութիւնը սակայն, չը խղճաց նրան էլ. ոչ երեւաց, ոչ էլ գոյութիւնը յայտնեց:

Վերջապէս, երբ յուսաբեկ, ուժասպառ հասել էր լեռան կատարին, նստեց մի ժայռի վրայ եւ սկսեց մտածել, թէ ի գուր էր Արդարութիւն որոնելը, քանի որ խուսափում էր նա թշուառից անգամ:

Եւ երբ այդպէս մտածեց, բարկացած հանեց ծոցից սրւակն ու խփեց ժայռին:

— Գնա ոչնչացիր, գոչեց նա, ի գուր ես

բոլոր վշտերն ու արցունքները. Արդարութիւնը թշւառին չի սիրում...

Բայց հազիւ թէ սրեակը փշուել էր, լըսւեց մի ահեղ որոտում, հոսած արցունքներէից թանձր ծուխ բարձրացաւ, փրփրաց, ոլորւեց եւ նրա միջից, ահաբեկ թշւառի առաջ, դուրս ցցւեց մի ահեղ հսկայ:

Սարսափած թշւառը ընկաւ երեսի վրայ:

— Ելի՛ր, կանչեց հսկան մեծաճայն. ելի՛ր եւ մի վախենալ:

— Ո՞վ ես դու, ահեղ ոգի, հարցրեց թշւառը:

— Ե՞ս, գոչեց հսկան, — Ես բողոքն եմ, որ ծնայ այդ թափած արցունքներէից եւ որ պիտի աշխարհ բերեմ անհետացած Արդարութիւնը... նայիր...

Ապա արշալոյսի կարմրորակ լոյսի մէջ ցցւեց հսկայի վեհ հասակը, դարձած դէպի բարձրութիւնները, ուր սկսել էր մի փոթորիկ եւ ուր գետինն ամբողջ դողում էր դղըրդիւնով:

Եւ հեռուն հսկայի պարզած ձեռքի կողմը, մի կոյտ մաքուր ամպերի բացւած քից երեւան եկաւ թաքնւած Արդարութիւնը, խո-

րունկ, տխուր հայեացքով, եւ առանց կշիռի, առանց մեծ սրի*:

— Ե՛կ, Արդարութիւն, կանչեց Բողոքը, ես ծնւել եմ եւ իմ ձայնը թող քեզ համար կշիռք եւ սուր դառնայ, ե՛կ, Արդարութիւն...

Բայց Արդարութիւնը անշարժ ու տըխուր, նայեց նրան, նայեց թշւառին եւ ասաց.

— Դեռ ոչ... դեռ դու փոքր ես. դնա՛ ջայլի՛ր, կուտակիր արցունք, կուտակիր վշտեր, մեծացիր որպէս ովկէան, կատաղիր որպէս հեղեղատ, եւ այն ժամանակ միայն ես կը դամ իմ սրով եւ իմ կշիռքով...

Ապա ամպը սահեց եւ Արդարութիւնը նորից անհետացաւ իր անմատչելի բարձրութեան մէջ...

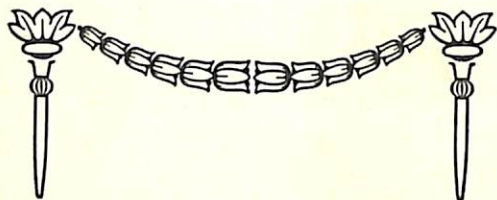
* * *

Այդ օրւանից ահա՛ պատերազմիկ զօրեղը արիւնի մէջն է որոնում Արդարութիւնը, հարուստը՝ ոսկու, եւ թշւառը, նստած իր

* Հնումն Արդարութիւնը նկարւում էր որպէս մի ղեցուհի, աչքերը կապած, մի ձեռքին սուր, եւ միւսին՝ կշիռք:

վշտերի մօտ, արցունքներովը մեծացնում է
ԲՈՂՈՔԻՆ, որ նա վերակոչէ աշխարհում՝
կորսւած Արդարութիւնը...

ՎՐԹԱՆԻՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Մ Ա Յ Ր Ե Ր Ը

«Շատ ձմեռների սառնամանիքներ
հալուեցին, հասաւ դարունը, եկան ծի-
ծեռնակները, կենցաղասէր մարդիկ տե-
սան եւ խնդացին, բայց նրանք երբեք չը
կարողացան տեսնել իրանց սիրելիներ-
ին» :
Եղիշէ

Ա.

Գիւղական փոքրիկ եկեղեցու կիսա-
խաւարի մէջ խնկի ծուխը պալան-պալան
բարձրանում էր այն երեկոյ եւ բաւկ կապում
լուսամուտների շուրջը: Կանթեղի աղօտ
լոյսի առաջ քահանան մոմալուով քաղում էր
աղօթքները եւ բաղմաթիւ ժամուոյնները
մերթ դետնատարած խոնաւ խտիրների վը-
րայ, մերթ ոտքի կանգնած ու բազկատա-
րած՝ մըմնջում էին մի ընդհանուր ու խուլ

մումուոց հանելով: Կանանց բաժնում սեւացած սեան վրայ կախուած էր Աստուածածինն ինկարը մի մզլած, դեղնած շրջանակի մէջ եւ նրա առաջ կանգնած էր մի տարիքաւոր կին՝ Սուսանը: Այդ կինը եւ այդ նկարը երկու մայրեր էին, որոնք նայում էին իրար ահնապիչ եւ կարծես ջանք էին անում հասկանալ միմեանց մտքերը, կարգալ միմեանց սրտերը: Տիրամայրը վերեւումն էր՝ սեան վրայ, Սուսանը ներքեւում՝ գետնի վրայ. մէկը սուրբ էր, կարող եւ հրաշագործ, միւսը՝ խեղճ, վշտահար, անգոր մի պառաւ, որ եկել էր նրա առաջ լաց լինելու, աղերսելու: Միածնի փոքրիկ, դանդորահեր գլուխը սղմած էր կուսական կրծքին, Աստուածամայրը խանդաղատանքով ու ժպտով նայում էր վար, իր ոտների տակ սողացող, դաւարող բազմութեանը, նայում էր նոյն ժպտով նաեւ Սուսանին, որ եկել էր ցաւոտ կուրծքը նրա առաջ բանալու:

Շրջանակի վրայ վեց փոքրիկ, դաւար մեղրամոմեր, վշտատեսիլ ու դեղին, պլպլլալով վառում էին եւ գունատ ու խորհրդաւոր լուսով՝ երերուն, աղօտ փայլ էին տալիս Աստուածամօր հեղ դէմքին, փոքրիկ Քրիստոսի լիքը, ձիւնափայլ մարմին, որ

այդ փայլի մէջ լողում էր ինչպէս մուգ լըճի վրայ վաղորդեան մշուշի մէջ լողացող սպիտակ կարապը: Խնկի ծուխը չորս կողմից կաթնագոյն քուլաներով դաւարում, պտոյտներ էր կազմում աստուածային մօր եւ զաւակի շուրջը եւ կարծես աշխատում էր իր ծալքերի մէջ պարուրել և վեր տանել այդ երկնային զոյգը. չէ՞ որ նրանք շատ բան ունէին պատմելու աշխարհից, այնքան արցունքներ Ամենակալի գահի առաջ փռելու:

Վաղուց էր այնտեղ կանգնած Սուսանը: Եկեղեցու զանգի ձայնը լսելուն պէս նա եկաւ, հասաւ, իր դողդոջուն ու պառաւ մատներով մեղրամոմերը կպցրեց այրուած, սեւացած շրջանակի, համբուրեց, երեսը խաչակնքեց եւ քարացաւ իր տեղում: Մոմերի կէսն արդէն վառուել էր եւ Սուսանը կանգնած էր դեռ միեւնոյն տեղում, արտասուաթոր աչքերը չէր հեռացնում Տիրամօր պատկերից, դողդողացող շրթունքներից բռները թափւում էին, հա՛ թափւում, կրակի խօսքեր, ցաւի, աղերսանքի, պաղատանքի խօսքեր—Սուսանը աղօթում էր: Արտասուքի կաթիլներ ժայռի վրայ փշրող վտակի ցլն ցուղների պէս յորդառատ դուրս էին ցայտում աչքերից եւ գլորում ծեր դէմքի խոր-

չումներն Վրայով, ու փոքրիկ հոսանուտ ա-
կոսներ կազմում աչքերի տակից մինչեւ ծը-
նօտը: Սուսանն աղօթում էր իր միակ որ-
դու, իր դարիւր, թափառական Սաքօի հա-
մար, որ քանի մի օր առաջ թողեց, գնաց
դէպի մութ անյայտը, դէպի հեռուն...

«Ո՛վ սուրբ Տիրամէր, ասում էր նա,
բոլոր ցաւոտ սրտերի, բոլոր վշտացած հո-
գիների, բոլոր մղկտացող մայրերի ու գը-
թոտ մայր, ձեռքս քո փէշն եմ ձգել, էր-
ուած, մորմոքուած սիրտս բերել եմ քո
սուրբ ոտների տակ դնելու. բա՛ց այն, Տի-
րամէր, տես, արցունքը մի կողմ, կրակը
միւս կողմն են բռնել սրտիս եւ արցունքը
վառ կրակը մարել չի կարողանում, բոցերը
չա՛տ են. բա՛ց այն ու նայիր՝ անճարներն
մայր, չէ՞ դու սրտերի կրակը հասկանալ,
ղգալ գիտես, տես ինչեր կան իմ եփուած
սրտում, ու յետոյ մի ճար, մի դարման, ո-
ղորմած Թագուհի: Իմ ծով մեղքից էս ծեր
օրերիս Փալազը մի դաղ քաշեց սրտիս, մի
խորը դաղ եւ էրուած տեղը դեռ մխում է,
մխում. դու խօ տեսար, սուրբ մայր, թէ էն
մէկ ջիւանս, սարի պէս տղամարդ, ինչպէս
կտոր կտոր արին անօրէնները. ա՛խ ցաւով
ծնած, մեծացրած զաւակիս էս կոտրած ձեռ-

ներովս արիւնոտ գերեզման իջեցրի: Ի՞նչ
անեմ, դուցէ իմ մեղքից, դուցէ Աստուած
էր վրաս բարկացել: Այս մէկն է գնա՛ց...
մղկտացի, աղաչեցի, լաց եղայ, ձեռք ու
ոտքն ընկայ, որ չը գնայ, բայց գնա՛ց...
Թէ ո՞ւր, այն դու ինձանից լաւ գիտես, Տի-
րամէր... հեռու սարերում, ձորերում քա-
րը՝ բարձ, ժայռն՝ անկողին, օձերի հետ
ջուրը, դաղանների հետ բռնը կիսելով՝ նա
թափառում է եւ ես անտէր, անտիրական,
ձեռքս չոր գետնին, սիրտս՝ դող, հոգիս՝
ցաւած, օրս՝ սեւ, թաց աչքս դրանը բռնած
դիշեր, ցերեկ մղկտում, վշվշում եմ: Տի-
րամէր, ողորմած մէրիկ, քո ոտն եմ եկել,
ես էլ չեմ տեսնում նրան, դու անշուշտ տես-
նում ես, ա՛խ, քո բարի, քո ողորմած, քո
քաղցր աչքը նրանից մի՛ հեռացրու, քո սբ.
հովանին ամպի պէս նրա գլխից պակաս մի՛
արա՛, չարից, ցաւից, դարդից, արիւնոց նը-
րան ազատ պահիր, չէ՞ դու կարող ես, չէ որ
դու ուզես, մութ ամպն էլ նրա գլխով չի
անցնի: Սրտիս վրայ էլ սաղ տեղ չի մնա-
ցել, ողջ խոցոտուած՝ պատառ-պատառ է
եղած, էլ տեղ չը կայ նոր դանակ մխելու,
էլ տեղ չը կայ մի նոր դաղ քաշելու, էլ ճար
չը կայ նոր խոց բանալու. նրա սեւ յատա-

կում, ինչպէս սեւ լինել մութ այրում, արիւնը ծով է կասել ու ցաւերիս բոցերից եռ է դալիս, պղպձում ինչպէս լի կաթսան օջաղի վրայ: Փրկիր նրան, իմ զաւակին, Տիրամէր, բարեխօս եղիր նրա մօտ, որ այնպէս սիրով դրկել, սղմում ես քո սուրբ կնճքին. տես նա ինչպէս փարում է քո մայրական ըստինքներին, ինչպէս ուզում է լսել քո սրտի ձայնը, մա՛յր, մա՛յր, ախր ես էլ եմ մայր, ես էլ սիրտ ունեմ, կուրծք ունեմ, մայրական կաթովս քանխին կերակրեցի, կրծքիս վրայ քանխին ջերմացրի եւ էլ չը կա՛ն, չը կա՛ն, ոչ մէկը չը կայ ութ ծնունդ նստեցի, ութ երկունք քաշեցի, եւ այժմ էն մէկն է: Ի՛նչպէս դիմանամ, սուրբ Տիրամէր, կուրծքս չոր է, սիրտս մարած, մոխիր դարձած դարդի բոցից, սպիտակ մազերիս վրայ սեւ կապած, մէջքս երկու տակ ծալուած, մեռայ գերեզմանները լիզելով, չոր հողը դրկելով իմ շարան շարան արնակոլով մեռելներին, ու չը կայ մէկը, որ սղմեմ կրծքիս, չը կայ մէկը, որ իմ սրտի ձայնը լսի, չէ՞ ես էլ խեղճ եմ, մեղք եմ, մայր եմ, պառաւած, անզօր մայր, ո՞վ դու թշուառներին, խեղճերին, անճարներին ողորմած մա՛յր: Ուխտ եմ անում քո սուրբ պատկերի առաջ, թո՛ղ լսի ինձ մեր

ամենի տէրը, սուրբ Աստուածորդիդ, ամեն երեկոյ այստեղ քո առաջը կը վառեմ վեց մոմը, կ'ընկնեմ, կը լիզեմ սառը հողը. անճարի պէս փէշերիցդ կը կախուեմ, քեզ հանդիստ չեմ տայ, քո աչքից չեմ հեռանայ, այստեղ կը ճչամ, կը սգամ, կը լամ, կ'աղաղակեմ երկնքովը մէկ, որ դու ինձ լսես, որ իմ միակ զաւակին փրկես, պահես, պաշտ պանես: Օ՛, ողորմած Տիրամէր, քո սիրտը լայն է, սէրդ՝ անչափ, մենակ նրան մի՛ հասիր, աղաչում եմ, նախ հասիր բոլոր ուրիշ անճարներին, խեղճերին, նեղեալներին, քեզ կանչողներին, որ այնքան շատ են մեր վէրան աշխարհում, մեր սեւ երկնքի տակ, ամենից վերջը միայն իմ ձայնը լսիր, մեղաւոր սրտիս խնդիրը կատարիր, մայր մայր, բոլոր վշտացած հոգիներին, անտէր-անճարներին ողորմած մա՛յր:»

Մոմերը մէկիկ-մէկիկ այրուեցին ու մառեցին, Աստուածածնի եւ ըիստոսի դէմքերը կամաց-կամաց լուծուեցին ու կորան խաւարի մէջ. քահանայի ձայնը լուեց, աղօթաւորներին մրմունջները դադարեցին, եկեղեցին դատարկուեց, կանանց բաժնից է սպիտակ չարսաւաւոր ստուերներն իրար յետեւից մեղմով դուրս գնացին. Սուսանն այն-

տեղ մնաց մենակ եւ դեռ աղօթում էր, դեռ նա աչքերը վար չէր բերում Տիրամօր պատկերից, դեռ չորացած բազուկները տարածած նա օգնութիւն, գլխութիւն էր աղերսում եւ լալիս էր ու լալիս...

— Ո՛րդի, ա՛յ Սուսան խաթուն.

Սուսանը շարունակում էր աղօթքը, այժմ նա ծունկ էր չոքել եւ չէր տեսնում թէ ի՞նչ է կատարում իր շուրջը, չէր էլ լսում ոչինչ:

— Սուսան խաթուն, ուշ է, ժամը պըրժաւ, որդի:

Կինը գլուխը բարձրացրեց, խօսողը ծերունի քահանան էր:

— Տէրտէր ջան, աջիդ մեռնեմ, աղօթում եմ:

— Հա, որդի, գիտեմ, որ աղօթում ես, լաւ ես անում, թո՛ղ Աստուած լսի, ասում եմ, որ ժամը պըրժաւ, էլ մարդ չըկայ, տե՛ս:

— Դու գիտես չէ՞, հայր ջան, էն մէկն էնպէս բէմուրաղ եղաւ, մէկէնները գնացին, արեան ծով էր, խեղդեց բոլորին, էս մէկն էլ չուերն ընկաւ, ես եկել եմ Աստուածածնի փէշերից կախուել:

— Լաւ ես անում, զաւակս, լաւ ես անում, բայց ուշ է արդէն:

— Գիտե՞ս, հայր ջան, չեմ թողնի, չեմ թողնի նրա փէշերը. ամեն օր էսպէս կը դամ, ես ի՞նչ եմ արել, որ էսքան սեւը մենակ քաշեմ, որ էսքան ցաւը մենակ ինձ տան. մեղք չե՞մ, մայր եմ էէ՛, սա էլ մայր է, էս Տիրամէրը, տես, տես ինչպէս գրկել է իր զաւակին, տես ինչպէս սղմում է կրծքին. իսկ ես ոչ ոք չունեմ, ոչ ո՛ք: Դու գիտես չէ՞, տէրտէր ջան, չէ՞ քեզ հետ դրինք հողը արնակոլոլ զաւակներին:

— Հա՛, հա՛, որդի, դէ հիմա բաւական է, մնացածն էլ էգուց:

— Տէրտէր, ոտիդ մեռնեմ, դուման բռնեց իմ գլխին, ի՞նչ դուման. սար ու ձոր մթնեց. էս չար օրերին, էս չար ժամանակին, նա էլ թողեց, գնա՛ց... ես էլ ո՞ւր գընամ, չոր գլուխս ո՞ւր տանեմ, դէ Տիրամէրն այստեղ է, ամեն օր կը դամ, մոմ էլ կը բերեմ, կիրակիներն էլ թազա հաց կը թխեմ, կը բաժնեմ, մատաղ կ'անեմ, արցունք էլ դեռ ունեմ, աչքերս դեռ չեն մարել, ա՛յ էս հողը թըջեմ, դէ նա էլ մայր է, սիրտ ունի, սրտի մոմուռը կը հասկանայ, մի ճար կ'անի, էնպէս չէ՞, հայր ջան:

— Այդպէս է, որդի, ամեն օր արի, աղօթի, Տիրամէրը ողորմած է, բարեխօս կը

լինի, իսկ հիմա դնանք, տես այսօր ուշ է, մոմերդ մարել են:

Սուսանը կարծես միայն այժմ նկատեց, որ մոմերը վառուեւի, վերջացրել են, նայեց վեր, խաւարի մէջ, սեան վրայ պատկերներն էլ չէին երեւում, էլ Աստուածածնի կարմիր պարեգօտը եւ կապոյտ ծածկոցը չէր նշմարւում, էլ նրա հեղ աչքերը ժպտով չէին նայում վար, փոքրիկ Քրիստոսի ձիւնաթոյր մարմինը եկեղեցու խաւարամած մթնոլորտում էլ չէր լողում մի կտոր ճերմակ ամպի պէս, այդ բոլորի փոխարէն, փոքրիկ ծխոտ շրջանակի մէջ հազիւ նշմարւում էին մի քանի անորոշ բծեր, մութ ըստ ուերներ:

Սուսանը խաչակնքեց երեսը ու կամաց-կամաց երերալով դուրս դնաց: Քահանան կանգնած նայում էր նրան յետեւից եւ երբ այդ փոքրիկ, դողդոջուն ստուերը խալառ ծածկուեց դրսի խաւարի մէջ, նա գլուխն օրօրեց խորհրդաւոր ձեւով:

— Խեղճ կին, ասաց նա կամացուկ, ի՞նչ է լինելու վերջը, խելքն արդէն կարծես տեղը չէ. փառք քեզ Աստուած, հազար բերան փառք:

Դուրսը մութ էր:

Բ.

Էլի դարուններ եկան բոլորեցին Սուսանի գլխով, էլի դաշտ ու ձորեր ծաղիկներով ու կանաչներով ծածկուեցին: Բակի մի հատիկ խնձորենին մի քանի անգամ ծաղկեց եւ բուրմունք արձակեց իր շուրջը, պատերի նեղ ճեղքերի մէջ ճնճղուկները բուն դրեցին եւ ձազեր հանեցին. հօտերն ու նախիրները դաշտերը կենդանացրին, իսկ արագիւնները արդէն մի քանի անգամ չուեցին հեռու, հեռու եւ կրկին վերադարձան: Էլի աշուններ եկան իրանց վհատեցուցիչ քամիներով եւ ծառերի տերեւները լիզեցին, թռչուններն ահագին ու տխուր երամներով թողին ու հեռացան դեղնած դաշտերից. կռունկները վրշտոտ կղզոցով սեւ ցեւերի վրայ հատիկներ մուրալով երկնքի երեսից անցան, բայց Սուսանի որդին չը կար ու չը կար: Մենակ էր Սուսանն իր խրճիթում, մենակ ու մոռացւած. նրան մխիթարիչ ու ընկեր մնացել էր իրանց ծեր շունը, որ իր տիրուհու պէս այն-քան բաներ էր տեսել եւ նրա պէս կարծես սպասում էր մէկին: Երբ դարնանը բակի

խնձորենու վրայ առաջին կողմները բաց-
ւում էին, Սուսանը նայում էր ուշադրու-
թեամբ ծառի ճիւղերին եւ դառնում էր ոտ-
ների տակ թաւալող շանը:

— Բողար, խնձորենին ծաղկել է, շու-
տով նա կը դայ, այնպէս չէ՞:

Եւ Բողարը օրօրում էր իր պոչը, շեշ-
տակի նայում տիրուհու աչքերին ասես ինը-
շան համաձայնութեան: Անցնում էր գա-
րունը, անցնում էր ամառը, էլի վրայ էին
հասնում աշնանային ցրտերը, խնձորենին
մերկանում էր տերեւներից եւ տխրութեամբ
օրօրում իր կատարը ցուրտ հովերի առաջ,
Սուսանը նայում էր վշտով եւ կրկին դառ-
նում իր շանը:

— Բողար, չ'եկաւ, չ'եկաւ բէբաղդը,
դարնանը կը դայ, այնպէս չէ՞:

Եւ շունը կրկին օրօրում էր իր պոչը եւ
պառաւն սպասում էր յուսով նոր դարնանը,
որ խնձորենին ծաղկի, որ թռչունները վե-
րադառնան եւ նրանց հետ միասին Սաքօն
յայտնուի:

Նա սպասում էր եւ Սաքօի համար կա-
մաց-կամաց պատրաստում էր փափուկ
չատ փափուկ անկողին: Բուրդը հաւաքել
էր տարիների ընթացքում եւ մատներով

մաքրում էր ամեն օր, ապա կարում եւ ան-
կողինը դնում ծաւքը, յետոյ նրան թւում էր,
թէ հարկաւոր է քանդել նորէն փափկացը-
նել, ցած էր բերում եւ վերսկսում տասն ան-
գամ կրկնած աշխատանքը:

Դրա հետ միաժամանակ նա կատարում
էր իր ուստը սրբութեամբ. ամեն երեկոյ
գնում էր եկեղեցի, վեց մոմը դողդոջուն
ձեռքով կպցնում Տիրամօր պատկերի սեւա-
ցած, այրուած շրջանակի վրայ, ձեռքերը
տարածում էր դէպի վեր, դէպի երկինք եւ
աղօթում, աղօթում: Եւ ամեն երեկոյ ա-
ղօթքից յետոյ, երբ բոլոր ժամաւորները
դուրս էին գնում, նա դառնում էր տէրտէ-
րին.

— Սաքօն կը դա՞յ այնպէս չէ՞, տէր-
տէր.

— Հա', որդի ի հարկէ կը դայ, քա այն
քան արցունքները, աղօթքները...

— Բերանդ տաճար է, տէրտէր ջան,
տաճար, բերնիդ մեռնեմ, ասա', ասա', այս-
պէս ասա', դու որ ասում ես, Տիրամէրն էլ
ժպտում է, յոյսը սրտիս մէջ վարդի պէս
բացւում է:

— Հապա, որդի, Տիրամէրը ո՞ւմ խըն-
դերն է թողել անկատար, երկնքի դռների

նրա բարեխօսութեան առաջ միշտ բաց են:

Եւ Սուսանը յուսով ու հանդստացած տուն էր վերադառնում, ուր նրան սպասում էր Բօղարը, որ կադկանձելով փաթաթում էր տիրուհու ոտներին: Սուսանը, հաւատա-
ցած էր, որ որդին կը գայ, անպատճառ կը գայ, ի՞նչպէս կարող էր Տիրամայրը խաբել նրան, նա այնպէս ժպտով, այնպէս քաղցր է նայում վերից, երբ Սուսանը մոմերը վառում է եւ աղօթել սկսում: Ի՞նչպէս կարող էր նա չի լսել մի մօր աղաչանք, որ այնքան տառապել է, այնպէս տանջուել, այնքան լացել, մրմնջացել: Ի՞նչու պէտք է Տիրամէրը այնքան ցաւեր միայն նրա բաժին տայ. մէկ էլ ի՞նչ դժուար է նրա համար կատարել մի մօր այսքան աղաչանքը. որ նա կամենայ, որ նա մի քաղցր աչք ձգի, բաւական է, մնացածը հեշտ է, Սուսանի որդին ինքն իրան կը գայ ողջ եւ առողջ:

Եւ ամիսներ ու տարիներ էին անցնում Սուսանի գլխով, որդին չը կար ու չը կար, բայց նա չէր յուսահատուում, Տիրամէրը ժպտում էր եւ նա հաւատացած էր, որ Սաքօն կը գայ:

— Տիրամօր փէշիցն եմ բռնել, ասում էր նա յաճախ իր հարեւաններին, Տիրամօր

փէշից... չորս տարի է, նա ինձ ամեն օր ժպտում է... Նա ինձ խոստանում է... Տիրամօր ժպիտը...

Հարեւաները լսում էին եւ խորհրդաւոր ձեւով գլուխներն օրօրում կրկնելով՝

— Խեղճ կին, խեղճ կին:

Սուսանը սպասում էր... նա յաճախ երեւակայում էր այն օրը, այն վայրկեանը, երբ զաւակը կը գայ... Նախ բակի դուռը ճռում է բարձր, յետոյ թրը՝ խկ, ծածկում է... շունը, այս խելօք Բօղարը, վազում է կատաղած, բայց յանկարծ ձայնը կտրում է, շներն ախր չեն մոռանում տէրերին՝ այնպէս չէ՞, Բօղար, դու խօսմ չե՞ս մոռացել Սաքօն, դառնում էր նա շանը. կենդանին նայում էր խելացի աչքերով եւ կարծես ուզում էր ասել, հա, ի հարկէ չեմ մոռացել: Երեւակայական պատկերը շարունակում էր, շունը լռում է, թաւալում է դետնին, փաթաթում է նրա ոտներին, կադկանձում ուրախութիւնից: Ինքը՝ Սուսանը, այդ Ժամանակ նստած է սրահում, դէ ծեր է, աչքերը լաւ չեն տեսնում, համ էր որդին փոխուել է, քանի՜ տարի է... նայում է եւ չի ճանաչում. ահա նա մօտենում է, մօր ոտները դողդողում են, փորձում է վերկենալ,

բայց չի կարողանում, բարձրանում է՝ ընկնում, վեր է կենում, դարձեալ ընկնում, առաջ է ձգւում բոլոր ուժով, ոյժ է դորժ դրնում եւ ձեռքերը տարածած փաթաթւում է նրա սպարանոցով.

— Ա՛խ քոռանամ ես... դո՞ւ ես, Սաքօ ջան... դու ես... դէ հիմա թաղիր ինձ, եկա՞ր... ե՞րբ եկար... ախր ես մեղք եմ... Տիրամէրն ասաց կը գաս, եւ եկար, դէ հիմա թաղիր ինձ... եւ արձունքները թափւում են եւ Սուսանը երջանիկ է...

Օրական մի քանի անգամ այս սփոփիչ սպառնալիքները գալիս է անցնում նրա աչքի առաջից. նա ինքն իրան տեսնում է գրկախառնուած որդու հետ, լալիս է եւ արցունքները զովացուցիչ են:

Եւ ի՛նչ լաւ է, լաւ է այդ բոլորը...

Մի ժամանակ նրա համար երգումներին գերագոյնը իր որդու արեւն էր, որդու գլուխն էր. վաղուց է, որ նա այդ թողել է, այդ արեւը այժմ շատ է հեռու, շատ է թանկ, որպէս զի մայրը յանձն առնի հեշտութեամբ «բերան բերել» ամեն անգամ, այժմ նա երգւում է որդու գալուստով.

— Որդուս գալուստը վկայ... եւ նա արտասանում այդ երեք բառը այնպիսի շեշ-

տով, այնպիսի հաւատով. այդ երգումը նրա սրբութիւն սրբոցն է, նրա կեանքի սիւնն է, նրանով է ապրում, շնչում, հաւատում. նայում է դռանը եւ սպասում այն թրխկոցին, որ նուիրական գալուստը պիտի աւետէ:

Տարիներն անցնում են տարիների յետեւից, խնձորենին ծաղկում է ու մերկանում, տարափոխիկ թռչունները գնում են ու գալիս, Սաքօն չը կայ, բայց Սուսանը շարունակում է աղօթել, շարունակում է հաւատալ ու երգուել.

— Որդուս գալուստը վկայ...

Հարեւանները լսում են, գլուխներն օրօրում:

— Խեղճ կին, խեղճ կին:

Եւ Տիրամէրը ժամում ժպտում է, յուսատու, պայծառ ժպտով. Սուսանն իրաւունք ունի կրկնել՝

— Որդուս գալուստը վկայ...

Գ.

Այն գիշերը... ա՛խ այս աշնանային գիշերները ինչո՞ւ իրանց խաւար ծալքերում բերում են միշտ այնքան սեւ, այնպէս ախորոչ, խեղդող զգացմունք: Դրսից լսում

է մանրամաղ անձրեւի կրկնոցը, եւ կտուրներէից ու պատերից կաթկաթում է ջուրը անվերջ, յուսահատեցուցիչ միակերպութեամբ՝ ճլը՛փփ, ճլը՛փ, ճլը՛փ... դրսում, մութ փողոցներում անց ու դարձը վաղուց դադարել է. այդպիսի չար ժամին ո՞ր ադամորդին դուրսը կը մնայ:

Սուսանն անքուն է դեռ. նա նստած է եւ մտածում է իր Սաքօի մասին. ո՞ր է նա այժմ, ո՞ր չօլում, ո՞ր ձորում, ո՞ր այրի մէջ, կամ ժայռի տակ կծկուած: Սարերում այժմ ինչպէս ցուրտ է. նա էլ երեւի թրջւած է, կրակ չունի, ի՞նչպէս վառի, նրանք կրակ չեն անում, այն թափառականները, որ վառեն, լաւ չէ, ասում են... Հիմա ի՞նչպէս մըսում է իր Սաքօն, այսպիսի՛ գիշեր...

— Օ՛, քոռանամ ես, որդի, հոգիս դուրս գայ քեզ համար. ո՛վ սուրբ Տէրամէր, քե՛զ եմ ապաւինել, դու բարեխօս եղիր:

— Ո՞վ գիտէ, գուցէ Սաքօն սարերում չէ, շարունակում է մտածել Սուսանը, գուցէ հէնց գալիս է, չար գիշեր է, բայց նա կարող է գալ, տղամարդ է, այն էլ սարերի տղամարդ, որ ուզի, կը գայ:

Անցեալ օրը ինքը թափառական զնչունին ֆալ բացել տուեց, նա ասաց. «Սարերին

Թառող արծիւը այս օրերս ցած կը սլանայ»:

— Յետո՞յ:

— Յետո՞յ... զնչուն նայեց իր եղունգին, մնաց մտածկոտ, կմկմաց ,յետո՞յ... շարունակեց նա, յետոյ նորէն վեր կը բարձրանայ:

Վերջին խօսքերը լաւ չէին, մտածում է Սուսանը. «Սարերում Թառող արծիւը ցած կը սլանայ», այդ լաւ է, «յետոյ վեր կը բարձրանայ», ի՞նչ կը լինէր, որ անիծուածը վերջին խօսքերը չասէր. ուրեմն Սաքօն կը գայ, էլի կ'երթայ, բացատրում էր Սուսանը:

— Հա, հա, արի, արծիւս, արի՛, Թառանս, ցած արի մէկ տեսնեմ, որ ողջ, առողջ ես, մէկ համբուրեմ սիրուն ճակատդ, մէկ երեսս երեսիդ քսեմ, մէկ գլուխդ կրծքիս սղմեմ, էս քոռացած աչքերդ մէկ կուշտ կուշտ նայեմ քեզ, ու էլի գնա, թո՛ղ Տիրամէրը քեզ պահի, որդի, թէկուզ սարերի վրմէրը քեզ պահի, որդի, թէկուզ սարերի վրա, ձորերի մէջ, դէ որ գնում ես, ես սեւաւորս ի՞նչ կարող եմ անել, դու խօ արծիւ ես, զնչուն ասաց, արծիւ բալա:

Դրսում շարունակում է քար լուռթկունը. չներն էլ չեն հաջում, նրանք անձրեւի տակ տղկուած՝ քաշուել են զանազան ծակ ու

ծուկ մտել, ոտ ու գլուխ իրար խառնած, կծիկ դարձած՝ մրափում են այս դէզի տակ, այն դռան առաջ: Եւ անձրեւը շարունակում է մաղուել, եւ ջրերի ձայնը լսում է միակերպ, անվերջ՝ ճլը՛փ, ճլը՛փ, ճլը՛փ... Չար, վատ գիշեր է, բայց Սուսանն էլի ըստապում է իր որդուն, գնչուն ասաց՝ «արծիւը ցած կը սլանայ, էլի վեր կը բարձրանայ»...

— Թող ցած սլանայ եւ էլի վեր բարձրանայ, գոնէ տեսնեմ թէ ազատ է ցաւից, չոռից, գոնէ...

— Թրը՛խկ, թրը՛խկ, թրը՛խկ...

Բակի դուռն են թակում, Բողարը հըռփաց եւ նետուեց դէպի այն կողմը:

— Թրը՛խկ, թրը՛խկ...

Սուսանը ցնցուեց ու դողաց բոլոր մարմինով, բայց ինքն էլ չիմանալով ինչու, մի վայրկեան մեխուած մնաց իր տեղում անշարժ եւ ամբողջապէս լսողութիւն դարձած, բերանաբաց, շնչակտուր. նա լսում էր, թէ ինչպէս շունը կատաղաբար չանդուում է դուռը եւ ինչպէս դրսից խփում են.

— Թրը՛խկ, թրը՛խկ...

Այս անգամ նա վեր թռաւ տեղից, երեւալով վազեց տան դուռը բանալու, այդ սո-

վորական գործն այժմ նրան չի յաջողում, մի բան է պատահել փակին եւ սողնակը յետ չի գնում. նա քաշքշում է, թափ է տալիս, և դուր, իսկ շունը դրսում հաջում է կատաղաբար եւ դուռը թակում են դրսից.

— Թրը՛խկ, թրը՛խկ...

Վերջապէս նա դուռը բացեց եւ դուրս եկաւ խրճիթից, նա բակումն է, անձրեւը թափւում է գլխին, բայց նա դողդողալով, հեւալով, ցեխերի միջից երերալով, տնքալով վազում է դէպի բակի դուռը. սաստիկ շտապելուց նրա ոտները խառնւում են զգեստի ծալքերին եւ երեսի վրայ ընկնում է ցեխերի մէջ. թրջւում է խալառ, այդ էլ նրա փոյթը չէ, նա վեր է կենում եւ դարձեալ վազում. ահա եւ բակի դուռը:

— Սուս, սուս, Բողար. նա՛ է, նա է, լըլ կուես դու, սո՛ւս, թող որ դուռը բանամ: Եւ դարձեալ դուռը չի բացւում, ձեռները դողում են, սիրտը թռթռում է՝ ասես կրճքից դուրս փախչելու համար, վերջապէս ճռճռալով դուռը բացուեց, այժմ խաւարի մէջ նրա առաջ կանգնած է մի մութ մարդկային ստուեր, հազիւ հազ նկատելի:

— Ո՞վ է... ո՞վ ես դու...

— Ես... ես Աստուծու մարդ եմ,...

անվնաս ու անպէտք. դողում եմ ցրտից, թրջուած եմ, հեռուից եմ դալ... ուշացայ, անձրեւի տակ մնացի, մութը վրայ հասաւ սարերում, նոր հասայ, ես անպէտք մարդ եմ. Աստծու արարած... Տե՛ս, ես դողում եմ, մի տեղ, մի կրակ, մի ճար, Տիրամօ՛ր սիրուն...

— Տիրամօր սիրուն, կրկնեց Սուսանը մեքենայաբար, մի վայրկեան լռեց, յուսահատ դայրոյթով կրծոտեց չրթունքները մըր մընջալով.

— Նա չի՛, նա չի՛, օ՛, անողորմ մարդ:

— Չար գիշեր է, շարունակեց անծանօթը, խեղճին ո՛վ տեղ կը տայ, քանի՛ դուռ եմ թակել, բացող չը կայ, վախենում են, ես անպէտք մարդ եմ, էլի վախենում են, դէ ես էլ Աստծու ստեղծածն եմ:

— Աստծու ստեղծածը. հա, աղամորդիներն Աստծու ստեղծածներն են, ասաց Սուսանը, բայց մտածում էր ուրիշ բան եւ քիչ մնաց ասէր՝ անողորմ, անաստուած մարդ, դու անպէտք ես, բայց ոչ անվնաս, տե՛ս թէ ինձ ինչքան վնաս տուիր, սրտիս թելը կտրուեց, ոտներս դողում են, ես թուլանում, ես մեռնում եմ... ո՞ւմ էի սպասում, ով դուրս եկաւ. մըսո՞ւմ ես, ջհանդա-

մը թէ մըսում ես. թրջուած ես, էն լա՛ւ է որ թրջուած ես. քո տեղն է, դու ինձ տանջեցիր, սարերում մէկը կայ, քեզնից լաւ է, նա էլ է թրջուած, նա էլ է մըսում եւ նա էս չար ժամին ո՛չ ոքի դուռը չի թակի: Սուսանը մտածում էր այս բոլորը, ուզում էր ասել բարձրաձայն, ճշալով, ուզում էր դուռն էլ չըխկալով ծածկել ճամբորդի երեսին, թողնել, որ նա դողայ դըսում, բայց չը կարողացաւ, մտածածը հասուեց, ծնօտները փակուեցին, մի առժամանակ մնաց լուռ:

— Ղարիբի տէր եմ, դու էլ ղարիբ ես, ներս արի, ասաց նա վերջապէս:

— Տիրամէրը հասնի ղարիբին:

— Հա՛, Տիրամէրը հասնի ղարիբին. սուս, Բօղար, սուս, մի զայրացիր, ի՞նչ անենք, Աստծու ստեղծածն է, խեղճ է, անճար է. Տիրամէր, բոլոր անճարներին, բոլոր տառապեալներին հասիր, յետոյ նրան, մըմնջում էր պառաւը ցեխերի միջից դանդաղութեամբ քայլելով եւ օտարականը հետեւում էր նրան:

Ներս մտան. ձիթէ ճրագը պլպլում էր. պառաւը դարձաւ, նայեց օտարականին: Ծեր մարդ էր. սպիտակ մազերով ու միրու-

քով. խղճուկ զգեստները ողջ թրջուած՝ ծը-
լանքներից ջուրը կաթկաթում էր: Նա դո-
ղում էր ցրտից ամբողջ մարմնով: Նրա մի
ուսից կախուած էր մի պարկ, կիսով չափ լի
հացով, իսկ միւս ուսից մի երկար բան, որ
սաղի էր նմանում: Սուսանը նայում էր ու-
շադրութեամբ.

— Աշուղ ես, հարցրեց նա:

— Ձէ, մէրիկ, աշուղ չեմ, այլ գզրար,
ես թափառում եմ գիւղից գիւղ, դռնից դուռ
գզում եմ բուրդ ու բամբակ ով տալիս է. այս
էլ աշուղութիւն է, մէրիկ, տես ես զարկում
եմ այս լարին, նա ցոյց տուեց իր գործի-
քը. եւ նրա հաստ լարը լաց է լինում իմ
հարուածների տակ, եւ լալով բուրդ է գը-
ղում, այդ լացի գնով, սեւ օրով ես ապրում
եմ. ի՞նչ անեմ, մէրիկ, ջիւանները արնա-
կոլոլ եղան մեր վէրան աշխարհում, ես եմ
մնացել, ծեր օրերիս, սեւ օրերիս դռնէ դուռ
թափառական: Անպէտք եմ, մէրիկ, ան-
պէտք, Աստուած հոգիս էլ չի առնում, որ
ազատուեմ:

— Սուս, սուս, ողորմելի, Աստծու դէմ
մի խօսիր. նրա ստեղծած արարածների մէջ
անպէտքը չը կայ. երբ նա կամեցել է քեզ
աշխարհ ձգել, լուռ, պապանձուիւր ու քա-

չիր ճակատագիրդ: Դէ, հան այդ պարկդ,
դէն դիր մէջքիդ գործիքները, լարն ու աղե-
ղը, մօտեցիր թոնրին, տաքացիր, շորերդ
չորացրու: Անճարին մի ճար միշտ կը լի-
նի, Տիրամէրը վկայ, թող նա հասնի բոլոր
շարիր-ղուրբաթներին, յետոյ նրան, նրան,
էն սարերի արծւին:

«Ե՞րբ կը գա՛յ...» վերջին խօսքերը նա
արտասանեց ինքն իրան:

— Շէն մնաս, մէ՛րիկ, չէն մնաս, թող
Աստուած քո սրտի բոլոր ուխտը կատարի,
օջաղիցդ՝ կրակ, տաշտիցդ հացն անպակաս
անի:

Օտարականը վար դրեց իր պարկը, ցած
բերեց ուսից գործիքները, մօտեցաւ թոն-
րին, կծկուեց ու մնջեց: Դրսում անձրեւը
շարունակում էր, ջուրը կաթկթում էր միա-
կերպ, անվերջ ճլրվոցով, խաւար էր ու
ցուրտ. Սուսանն անքուն՝ դեռ երկար ժա-
մանակ շարունակում էր մտածել նրա մա-
սին, որ սարերում, այրերում մըսում դո-
ղում է այս չար գիշերին:

— Դու հասնես, Տիրամէր, դու բարե-
խօս լինիս, մըմնջում էր նա, եւ սիրտը ճըլ-
մըլւում էր ցաւից:

Դ.

Լուսացաւ. անձրեւը դադարեց. բաց-
ուեց աշնանային մի ցուրտ ու պայծառ օր:
Մարդիկ դուրս սողացին բնակարաններից:
Սուսանի հիւրը նոյնպէս պատրաստուած էր
դուրս ընկնել իր գիշերային ասպատարա-
նից: Նա դանդաղութեամբ վերցրեց իր
պարկը, կախեց ուսից, առաւ նաեւ բուրդ
գզելու գործիքը եւ դարձաւ Սուսանին.

— Շէն մնաս, մէրիկ, օջաղդ վառ մնայ:

— Գնո՞ւմ ես:

— Հա, գնում եմ ցնցոտիներս ու ան-
պէտք գլուխս երկրէ երկիր, գիւղէ գիւղ,
դռնէ դուռ քաջ տալու, մինչեւ մի տեղ շան-
սատակ լինեմ ու մաշուած, տրորուած ոս-
կորներս հանգիստ առնեն: Եւ մինչ օտարա-
կանը խօսում էր, պառաւր մտածում էր,
տեսնես սա չի՞ տեսել նրան, էն սարերի ար-
ծուին:

— Լսիր. դու շա՞տ ես ման եկել:

— Շա՞տ, խիստ շատ:

— Սարերում, ձորերում:

— Սարերում, ձորերում:

Պառաւր գլուխը քաջ ձգեց ու լռեց:

— Ինչո՞ւ ես հարցնում, մէրիկ:

— Է՛հ, հէնց էնպէս, տեսնում եմ, որ
չատ տանջուած ես:

— Հա՛, մէրիկ, տանջանքը իմ եղբայրն
է, մենք միասին ծնուեցինք, այժմ էլ անբա-
ժան ենք:

— Տանջանքը քո եղբայրն է, էէ՛, խեղճ
մարդ, ես էլ նրա պէս մի քոյր ունեմ, ա-
սում էր պառաւն ինքն իրան: Նա մտած-
կոտ էր, կարծես ե՛ւ ուզում էր մի բան հար-
ցընել ե՛ւ վախենում էր պատասխանից: Օ-
տարականը երեւի այդ նկատում էր եւ ըս-
պասում:

— Լսի՛ր, դու սարերում արծիւ տեսե՞լ
ես, հարցրեց Սուսանը: Նրան թուաց, որ
այս օտարականն էլ պիտի հասկանայ, որ
արծիւը նա՛ է, Սաքօն է: Տիրեց լռութիւն,
նրանք նայում էին իրար ուշադրութեամբ,
օտարականը չը հասկացաւ տարօրինակ հար-
ցը. Սուսանն այդ նկատեց եւ կարծես ար-
դարանալու համար շարունակեց.

— Գնչուն ասաց՝ «Սարերի արծիւը ցած
կը սլանայ, էլի վեր կը բարձրանայ», սպա-
սեցի՝ ցած չը սլացաւ, ինչո՞ւ:

Օտարականն այժմ նայում էր աւելի

զարմացած, հարցն աւելի քան օտարոտի էր:

— Բան չեմ հասկանում, մէրիկ, ասաց նա, ես արծիւ չեմ տեսել, սեւ օր շատ տեսել եմ, խեղճ ու կրակ գզրար եմ, քո յարկի տակ աղ ու հաց կերայ, թէ բուրդ ունես, բեր գզեմ, գնամ իմ ցաւը հոգամ:

Պառաւի աչքերը փայլեցին. նրա գլխով կարծես մի լուսաւոր միտք անցաւ. որդու անկողինը, այդ ի՛նչպէս է, որ նա մոռացել է:

— Բուրդ, հա՛, բուրդ ունեմ, ի՞նչ լաւ ասացիր, որդիմի հօրդ, գզելու բուրդ, որ փափուկ լինի, էնպէս չէ՞ որ գզեն, բուրդը փափուկ է լինում, անկողինն էլ լաւ. մատերովս եմ քրքրել, բայց այդ քիչ է:

Եւ նա ծալքից ցած բերեց որդու անկողինը, քանդեց, բուրդը դուրս թափեց գըղձարի առաջ.

— Ա՛յ, գզիր, զարկ, լաւ զարկ լարիդ, թող փափկի:

Օտարականը գործիքը ցած բերեց ուսից, հացի պարկն էլ մի կողմ դրեց, ծունկ չոքեց եւ սկսեց զարկել իր գործիքի հաստ լարին: Բուրդը գզւում էր ամպերի պէս քուլա քուլա բարձրանում, իսկ լարն ասես

լալիս, հեծում էր նրա հարուածներին տակ:

— Լա՛յց, լաց ընկե՛ր, մոմռում էր նա, ցաւով ենք ծնւում, լացով վաստակում, արիւնով գերեզման մտնում. լա՛յց, լաց իմ խեղճ ընկեր. մեր աշխարհում ո՞վ չի լալիս, սար ու քարն էլ է տնքում: Եւ լարը հեծեծում էր եւ բուրդը գզւում բարդ, բարդ բարձրանում:

Սուսանը լռութեամբ եւ հիացմունքով նայում էր: Գործը շարունակւում էր, գըղձարն այս անգամ ե՛ւ զարկում էր ե՛ւ երգում, կարծես իր լարի հետ մէկտեղ հեծեծում էր ու լալիս. նա ասում էր.

«Գարահիսար լերան կրճքին նա էլ ընկաւ
վիրաւոր,

կուծքը պատռած, սիրտը խոցուած չար
թշնամու գնդակով.

Ժէռոտ լերան լերի կատարից վար սլացիր
սեւ արծիւ,

Թեւերդ բաց, լայն թեւերդ ու ջիւանին հով
արա:

Խոցուած սրտից մուգ արիւնը կաթիլ կաթիլ
կը ծորայ,

Ա՛խ ջիւանի կեանքն է հոսում ցաւոտ կրճքի
լայն վէրքից.

Ժէոոոտ լերան լերկ կատարից վար սլացիր
սեւ արծիւ,
Թեւերդ բաց, լայն թեւերդ ու ջիւանին հով
արա»:

Սուսանը լսում էր սկզբում ուշադրութեամբ, բայց կամաց-կամաց նա կարծես մի մեծ սարսափի առաջ աչքերը չռեց ու գուհատուեց.

— Այդ ի՞նչ ես երգում... ա՛յ մարդ.

Օտարականը գլուխը բարձրացրեց. գործը թողեց, նայում էր, զարմացած այս կընտր յուզմունքի վրայ եւ կարծես խօսք չէր գտնում պատասխանելու.

— Սո՛ւս, սուս, անողորմ, շարունակեց Սուսանը, թող այդ սեւ արծուի երգը, ես սեւը չեմ ուզում, գնչուն այդպէս չասաց, վեր կաց շուտով հեռացիր, Աստուած քեզ հետ, երգիր քո սեւ արծիւն ուրիշ տեղ, ես վախենում եմ քեզանից, վախենում եմ քո երգից. ես դողում եմ քո շրթունքներից, նրանց շարժումներից, փակիր բերանդ, աղաչում եմ, քեզանից կախուած չէ՞, պապանձուիր, թող սեւ արծիւը սարի կատարին մնայ... ջիւա՞ն... արիւնաքամ... Տիրամէ՛ր, Տիրամէ՛ր, ես վախենում եմ այս

ողորմելուց, դու ի՞նչ կ'ասես, եաման Տիրամէր... գնա, գնա:

Օտարականը շփոթուած՝ շարունակում էր նայել.

— Ինչո՞ւ, մէրիկ, ի՞նչ արեցի, չէ՞ դու ասացիր որ բուրդ գզեմ, ի՞նչ վատ բան ասացի, մոմոում եմ ինձ համար: Սուսանը լսել չէր ուզում:

— Գնա՛, գնա՛, գնա՛. ի սէր Աստուծոյ գնա՛, դու բէխէր մարդ ես, քո բերանից մահ է թափւում, ես դողում եմ, գնա՛...

Օտարականն այս անգամ վերցրեց գործիքն ու պարկը, ձգեց ուսերին եւ վճռական քայլուածքով դուրս եկաւ խրճիթից: Նա արդէն բախումն էր, արդէն մօտ էր դուռը բանալու եւ փողոց դուրս գալու, երբ Սուսանը վազէ վազ նրան հասաւ, կախուեց փէշից, աչքերը չռած, դողդողալով ու չնչա-կաւոր ճչաց.

— Կա՛ց, կա՛ց, չեմ կարող, չեմ կարող, ասա, աղաչում եմ ասա՛ ինձ, ո՞վ է այն լեռնալանջի վիրաւորը.

— Տէր Աստուած, այդ հին բան է, շատ հին. ամենքը գիտեն, հին երգ է, ամենքն են երգում:

— Հի՞ն է... Սուսանը կարծես մի փոքր

հանդստացաւ, որ «բանը» այնպէս հին է:

— Հին է, մէրիկ, քանի՜ տարի է ինչ երգում են ամեն տեղ:

— Ո՞վ է, ո՞վ է այն ջիւան վիրաւորը.

— Ձը գիտե՞ս, արար-աշխարհը գիտէ Գարահիսարի բանը, եաման բան էր. վէրան մնայ Գարահիսարը, քանի՛սն էին:...

— Ո՞վ է ջիւանը, քեզ ասում եմ, անողորմ...:

Մի՞թէ չը գիտես, Սաքօն է:

— Սաքօն... ու՛րուհ, անաստուած, նը դուք քեզ. այդ ի՞նչ ասիր, նգովք քո չըր՝ թունքներին, քո եկած ճանապարհին, քո ծննդին... սուտ է, սուտ է, Տիրամէրը կայ, աղօթքս, մոմերը, սուտ ես խօսում, չար սատանան ես դու, դուրս, դուրս, դուրս... բայց չէ, կաց, կա՛ց, աղաչում եմ սուտ էր, այնպէս չէ՞ դու սուտ ասացիր... լո՛ւռ է, լո՛ւռ է, անողորմը, դէ դուրս, դուրս, բէ-խէր ոտքդ կոտորուէր, դու եկել ես ինձ տան-ջելու, դեւերի բաժին դառնայ քո հոգին, դու սուտ ես ասում, դո՛ւրս...

Օտարականը կարծելով՝ որ կինը գըժուեց, գլուխը կորցրած դուրս փախաւ փողոց առանց յետ նայելու, իսկ Սուսանը չարու-նակում էր ճշալ եւ երկինք աղաղակել: Երբ

նրա ձայնի վրայ հարեւանները չորս կողմից հաւաքուեցին, Սուսանը դեռ վազվզում էր բակում խելագարի պէս, կուրծքը՝ բաց արած, չորացած ստինքները բռնած ցոյց էր տալիս երկնքին.

— Նայիր վերից կապուտուոր, նայիր էս չորացած աղբիւրներին, քանիսին կերակրեցի սրանցով, քանիսին իմ միս ու արիւնը տուի, մեծացրի, էլ չը կան, չը կան, ոչ մէկը չը կայ... Մէկ Սաքօն է, Սաքօն, էն սարերի արծիւը, էն էլ... ի՞նչ ասաց անիրաւը... ճի՛շտ է, դու չը տեսա՞ր... Սաքօն, սարը մի՞նե՛ց, արծիւը սեւ կապեց, ճի՛շտ է... բա դու ի՞նչ ասիր, ի՞նչ արիր, մայր եմ, չէ մայր էի, էլ մայր չեմ, ութը ծնո՛ւնդ, ու-թը երկունք, հազար ցաւ, հազար խոց սեւա-ւոր սրտիս... ու՛րուհ... Եւ ան ջարդուած ընկաւ խնձորենու տակ, ծեր գլուխը կախուեց կրծքին, արցունքը թափուեց, թափուեց, իսկ վերեւից ծառի վերջին, **դեղնած տերեւները մէկիկ մէկիկ մաղուում էին նը-**րա գլխին եւ ճիւղերը մերկ ու **դողդոջուն օ-**րօրում էին աչնանային սառն քամու առաջ:

Ե.

Սուսանը հիւանդ է, Սուսանը մեռնում է...

— Հին բան է որդի, հին բան, ասում էր նրա գլխավերեւը նստած ծերունի քահանան, որ եկել էր հիւանդին վերջին մխիթարութիւնն ասելու, վերջին հաղորդութիւնը տալու:

— Հի՛ն բան է, կրկնում էր մեռնողը, Տիրամէրն էլ գիտէ՞ր, տէրտէր ջան:

— Աշխարհ գիտէր, որդի, քեզանից բացի ամենքը գիտէին:

Դո՞ւ էլ գիտէիր:

— Դէ որդի, թէ քեզ էլ ասէինք ի՞նչ օգուտ, ցաւդ դրանով չէր թեթեւանայ. այնքան մայրեր լաց եղան, այնքան սրտեր փըշրուեցին, այնքան գլուխներ սեւ կապեցին, է՛հ, ի՞նչ անենք, մեր ճակատագիրն է:

— Մեր ճակատագիրն է, որ էսպէս արիւն-արցունք քամենք, մղկտա՞նք... Թող առաջուց ասէիր ինձ, թէ մեր ճակատագիրն է. քանի՛ տարի է, մաշեցի ժամի դուռը գընալ գալով, մատներս տրորեցի մոմ վառելով: Տիրամէրը ժպտում էր, ժպտում, իսկ

դու հիմա ես ասում մեր ճակատագիրն է:

— Դէ ի՞նչ ասէի, որդի, աղօթում էիր, դրանից ի՞նչ վնաս, աղօթքը սուրբ բան է, ես ի՞նչպէս քո եւ Աստծու մէջ ընկնէ՛. երեւի նա ուզում էր, որ դու չիմանաս «էն բանը»:

Տիրամէրը խաբե՛ց, նա խօմ կարո՞ղ էր երազով ինձ յայտնել, կը գար երազիս ու կ'ասէր՝ «Սեւ կապիր Սուսան, սեւ կապիր, արեւդ խաւարեց, օջաղդ մարե՛ց», բայց նա այդ չասաց, նա խաբե՛ց, ժպտաց ու խաբե՛ց:

— Օօ՛, մի ասա՛ այդ, որդի ինձ, ամենքս էր մահկանացու ենք, հանդերձեալ կեանք կայ, հաշիւ ու համար ունենք տալու, դու էլ, դէ տարիքդ անցած է, ճաշակուիր որդի, ասա՛՝ մեղայ Աստուծոյ:

Պառաւը գլուխը տարուբերեց որպէս մերժման անհամաձայնութեան նշան.

— Զէ՛, չէ՛, Տիրամէրը խաբե՛ց, ես խռով եմ ժամից, պատարագից, Տիրամօրից, երկնքից, թո՛ղ այսուհետեւ դժոխքի բոցերին բաժին դառնամ:

— Մի ասի՛ր այդ, որդի, մի՛ ասի՛ր, հոգուդ մեղք մի անիր:

— Ես հոգի չունեմ, իմ հոգին մոխիր է դարձած դարդի կրակից:

Տասներորդ անգամն էր քահանան կրթի նստմ իր առաջարկութիւնը, տասներորդ անգամը նա ձեռքի հաղորդութիւնը մօտեցնում էր նրա չրթունքներին եւ Սուսանը միշտ մերժում էր, նա խռով էր Աստծուց, Տիրամօրից... արդէն ամիսներ էր, որ նա էլ եկեղեցի չէր գնացել. սարսափելի դոյժից յետոյ նա մի անգամ, մի վերջին անգամ երեւրալով գնաց, կանգնեց Տիրամօր պատկերի առաջ, առանց մոմի, առանց աղօթքի եւ բոլոր ձայնով ճչաց.

— Դու ինձ խաբեցիր, Տիրամէ՛ր:

Ժամաւորները յետ նայեցին, ամենքը կարծեցին թէ նա խելագար է: Սուսանն առանց ուշք դարձնելու իր շուրջը, դուրս եկաւ ժամից, գնաց, փակուեց իր տանը, մենակ ու սգաւոր:

Զատիկին քահանան եկաւ տունն օրհնելու, մխիթարութիւն խօսելու, մերժեց. այժմ էլ հիւանդ ընկած անկողնում, նա մեռնում է եւ չի ուզում հաղորդուել: Հարեւանուհիները սոսկում են այդ անաստուածութիւնից, նրանք հաւաքուած՝ համոզում, խնդրում, աղաչում են, ի զո՛ւր, Սուսանն

անդրդուելի է, ծնօտները փակ եւ դէմքը վճռական:

— Ձէ, չեմ ուզում, դիտմամբ չեմ ուզում, որ հոգիս սատանայի բաժին դառնայ, ես կը կանգնեմ Աստծու դահլի առաջ եւ Տիրամօրից դանդառ կ'անեմ եւ յետոյ այնպիսի բաներ կ'ասեմ, այնպիսի բանե՛ր: Ա՛յ էս չորացած ստինքներս ցոյց կը տամ ու կ'ասեմ, ի՞նչ արիր, Տէ՛ր, մեռանք, փոթոթուեցինք վարում, ճչացինք, աղերսեցինք, ձայներս աստղերին հասաւ եւ դու մեզ չը հասար. հիմա տար ինձ կպրի կարասը, ես ի՞նչ, ես մի կտոր բոց եմ, ձգիր ինձ կըրակի մէջ, բոցը բոցին ի՞նչ կ'անի. հա՛, կպրի կարասը, ես այնտեղ կը պլպլամ, կը վառուեմ ու կ'սպասեմ, որ ինձ նման սեւաւոր բոլոր մայրերը բոց դառած հասնեն ինձ եւ մենք ամենքս միասին հրդեհ կաղմենք, այնպիսի հրդեհ, որպիսին վարումն է, վերան, սեւ վաթանում, թող երկինքն էլ վառուի նրա պէս, թող երկինք էլ մոխիր դառնայ, տար, տար ինձ կպրի կարասը, ես բոց եմ, մի կտոր կրակ: Ա՛յ այսպէս կ'ասեմ.

— Որդի, աղաչում եմ, առաց լացակամած քահանան, այդ ի՞նչ ես ասում, տես, էս ծեր տեղովս ես քեզ աղերսում եմ, մի՛

ասիր այդ, քեզ համար ես էլ պատասխանատու եմ Աստծու առաջ:

— Պատասխանատու ես, դու էլ ասա Տիրամէրը խաբե՛ց. մայր էր, սիրտ պիտի ունենար, բայց խաբեց. ինքը երջանիկ է, ինքը զաւակը կրծքին սղմած ունի, իսկ ուրիշին խաբե՛ց...

— Տիրամէ՞րը:

— Հա՛! Տիրամէրը:

— Նայիր այստեղ:

Քահանան ցոյց տուեց իր Աւետարանը, նրա երեսի խաչելութիւնը: Խաչուած Քրիստոսի ոտների տակ սղում էր Աստուածածինը մի խուրձ սրեր մխուած սրտում:

— Ճանաչո՞ւմ ես, շարունակեց քահանան ամտը դնելով Աստուածածնի վրայ, սա էլ է Տիրամէր:

Պառաւը նայում էր աչքերը լայն, բերանը բաց, զարմացած:

— Նայիր, նայիր, երկար նայիր, ասում էր քահանան, դու միայն երջանիկ Տիրամէրն ես տեսել, տես եւ այս սգաւոր, այս դժբաղդ մայրը: Պառաւը ձգուեց ւռաջ չընչակտուր, դողդոջուն ձեռքերը մեկնեց եւ բռնեց Աւետարանը, մօտեցրեց աչքերին:

— Տես, քանի՛ սուր է մտել սիրտը, չէ՞ այն էլ նրա որդին է խաչուած վերելում:

— Հա՛, հա, նրա Որդին է խաչուած:

— Նա մեռնում է աշխարհի համար, մեր բոլորի համար:

— Նա մեռնում է մեր բոլորի համար... իսկ իմ Սաքօ՞ն...

— Սաքօն, որդի, է՛հ, նա էլ մեր սեւ ու վերան աշխարհի... Այդպէս է որդի, մայրերը ծնում են երկունքով, պահում են ցաւերով, մարդակեր աշխարհը տանում է, տանում, ի՞նչ անենք:

— Մայրերը ծնում են երկունքով, պահում են ցաւերով ու աշխարհը տանում է, հա, հա. տանում է անողորմ աշխարհը:

— Սաքօն էլ գնաց, ուր շատերն գնացել են նրանից առաջ, եւ ուր շատերն էլ կ'երթան նրանից յետոյ, ի՞նչ անենք:

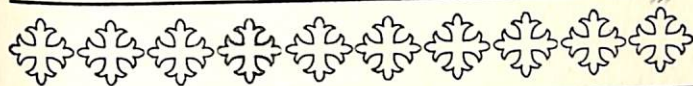
— Սաքօն էլ գնաց, ուր սա՞ է գնացել, հա, տէրտէր, էս խաչի վրայ Մեռնո՞ղը:

— Հա: որդի, նոյն ճանապարհով, աշխարհի համար:

— Մեղայ Աստուծու, մեղայ Աստուծու. ես մեղաւոր եմ. պառաւի ձայնը կերկերաց,

արցունքները թափուեցին, նա Աւետարանը
սղմեց շրթունքներին՝ մրմնջալով,
— Խեղճ մայրե՛ր, խեղճ մայրեր...

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Կ Ո Յ Ր Ը

(Գիւղական յիշատակներ)

Խիտ կանաչներով պատած բուներէն վեր
բարձրացող ծառերուն հսկայ ճիւղերը կը
տատանէին մութին մէջ՝ երերուն ստուեր-
ներ յօրինելով: Ամառնային ծաղիկներու
կծու ու ծանր հոտ մը կը տարածուէր հան-
դարտ օդին մէջ՝ գինովցնող բուրումներով:
Սեւ լոռիւթեան մէջ մեքենաբար կը լսուէր
միջատի մը բզզիւնը որ երբեմն կը մոռցուէր
նոյն իսկ իր միօրինակութեանը մէջ: Եւ
հեռուէն շունի մը ձայնը կուգար, որ խեղ-
ճուկ, հիւանդ հաչիւնով մը կուլար:

Վայրկեանները կ'անցնէին ծանր ծանր,
եւ տեսնել կը կարծէիր ամպերուն թաւալի-
լը որոնց գիծերը ջնջուած էին սեփ սեւ եր-
կինքին վրայ: Յանկարծ, երբ շանը հաչիւ-
նը կը մարէր յուսահատ ճիչերու մէջ՝ երգի-
մը եղանակը թրթռաց, որ հետզհետէ կը

մօտենար: Ձայնը հիանալի էր. առանց ճի-
գի, եղանակը կը հոսէր, դողդղալով, ա-
նուշ ելեւէջներով: Մէկէն կը բարձրանար,
դիւթիչ, ուժեղ, եւ ահա կ'իջնէր նորէն, կը
մարէր՝ իբր թէ ճնշուած կուրծքէ մը կ'ել-
լէր:

Կամաց կամաց, երգին ու գիշերուան
աղղեցութեանը տակ գինով՝ կը թուէր ին-
ծի որ աներեւոյթ պարիկներ էին որ օդին
մէջ կ'երգէին, մինչ ձայնին երազուն անու-
շութիւնը կարծես կ'հաստատէր պատրանքս:

Քիչ մը ետքը՝ ձայնը դադրեցաւ, եւ մօ-
տակայ մարդերուն մէջէն դանդաղ խշր-
տուք մը լսուեցաւ:

Ամէնքս ալ, լուռ, անշարժ՝ ընկողմա-
նած էինք խոտերուն վրայ, միտքերնիս տար
բեր մտածումներու մէջ թափառուն:

Հիմա կը հասկնայի որ այն ծառերուն
ներքեւ մարդկային կուրծք մը կ'ուռէր յու-
զումներով:

Մութի ծալքերով ու անհամար ստուեր-
ներով շրջանակուած՝ անկարելի էր տեսնել
քայլ մը անդին, բայց արդէն թեթեւ ոտնա-
ձայն մը մեզի կը մօտենար:

Չվախցանք. տանը վարձուորներէն մէկը
ըլլալու էր՝ պարտէզին մէջ մնացած. բայց

նոյն վայրկեանին իսկ երեսիս շունչ մը զգա-
ցի, եւ ծանօթ ձայն մը կ'ըսէր ինծի:

— Կ'աղաչեմ, ո՞ւր եմ:

Անմիջապէս հասկցայ. կոյրն էր:

Դեռատի աղջիկ մըն էր՝ սիրուն, խաբ-
տեալ՝ որ հօրը հետ մինակ կ'ապրէր մեր
տանը մէկ սենեակը. կոյր էր, բայց դոց աչ-
քերը պատճառ մը եղած չէին աւրելու դէմ-
քին ամբողջ հրապոյրը, ցաւոտ հրապոյր մը:
Քովս նստաւ եղեամէն թրջուած խոտերուն
վրայ:

— Դո՞ւն էիր երգողը, ըսի կամաց ձայ-
նով մը, իբր թէ վախնայի խանդարել շուրջս
ծանրացող լուսթիւնը:

— Այո՛, ըսաւ, եւ պահ մը ետքը աւել-
ցուց. օ՛հ, խենթեցե՛ր էի այս գիշեր, յի-
շատակներէս չարչարուած՝ պարտէզ փա-
խայ, եւ՝ մոռնալով ամէն բան՝ երգեցի, —
հիմա չեմ գիտեր, ո՞ւր եմ խարխափելով
հասայ հոս:

Միշտ հետաքրքիր եղած էի գիտնալ
խեղճ աղջկան անցեալը. առիթը չուզեցի
փախցնել, եւ հարցուցի.

— Ի՞նչ յիշատակներէ յուզուած էիք:

— Վա՛ղը, ըսաւ ծանր ծանր, եղբօրս
մահուան տարեդարձն է:

— Եղբօ՞րդ... :

— Ա՛խ, հիմա մի՛ հարցներ, պատաս-
խանեց, վաղն առտու կը պատմեմ քեզի :

Գիշերը բաւական յառաջացեր էր, տուն
դարձանք : — Անհանգիստ անցուցի մնացած
ժամերը. եւ դեռ բոլորովին չէր լուսցեր,
երբ ելայ : Կողմնակի պատուհանէ մը կը
տեսնուէր ընդարձակ դաշտ մը որ կը վեր-
ջանար լեռներու շարքով մը : Հեռուն, մի-
այնակ շոճի մը իր հաստ ճիւղերը կը տա-
րածէր : Դեռ գիւղը կը քնանար : Հեռուէն
բոժոժներու հնչուն ձայն մը կուգար. գիւ-
ղացիներ էին որոնք ձիերու վրայ ամաննե-
րով կաթ բեռցած՝ կանուխէն մօտակայ տե-
ղերը կը տանէին : Քիչ մը ետքը, աքաղաղ-
ները խօսիլ սկսան ,անոնց խառնուեցան ոչ-
խարներուն մայիւնը եւ հորթերուն բառա-
չիւնը :

Վարը, տան տիրուհին արթնցած էր ար-
դէն եւ կովու մը ետեւէն կ'երթար՝ խթանով
մը զայն դիմացի դաշտը քշելով : Վար ի-
ջայ, տասը վայրկեանէն ամբողջ գիւղը ար-
թնցած էր : Հոսկէ մարդ մը կ'երթար՝
մշակի դործիքները ուսերուն վրայ առած,
հոնկէ աղջիկ մը կ'երեւար որ կաթ կը բերէր :
Լեռներու երկու ծայրերուն մէջտեղը

խտացած գորշագոյն ամպերը հետզհետէ կը
ճերմկնային, կը վարդագունէին. հորիզո-
նին վրայ ցրուած բոլոր ամպի պատառները
դէպի հոն կը վազէին : Հինգ վայրկեան ետ-
քը, թեւ թեւի կը քալէինք թարմ խոտերուն
վրայ :

Հօտերը արածելու կը հանէին, ոչխար-
ներուն մէջէն կ'երթայինք ծծելով մաքուր
օդը, որուն մէջ վայրի ծաղիկներուն հոտը
խառնուած մեղրի համ ունէր :

Եղեամէն թրջուած խոտերը մեր ոտքե-
րուն տակ ճնշուելով՝ իրենց ներքեւ պահ-
ուած մանուշակներուն հոտը օդին մէջ կը
տարածուէր :

Եկեղեցիին զանգակը տարտամօրէն կը
ղօղանչէր, հեռուն այծերը խենթի պէս կը
ցատկոտէին թաւուտներուն մէջ :

Ծառի մը տակ նստանք, եւ մինչդեռ
աչքս մեր առջեւ փռուող Մարմարային կա-
պոյտին մէջ կը մոլորէր, կոյրն ինծի իր
պատմութիւնը պատմեց :

Այն ատեն իմացայ որ քանի մը տարի
առաջ եղբօրը հետ երջանիկ կ'ապրի եղեր,
երբ ծաղկախտի համաճարակի մը միջոցին՝
եղբայրը կը վարակուի : Զինքը հեռու կը
պահեն եղբօրմէն, եւ հայրը մինակ կը հըս-

կէր զաւելին վրայ: Մայրը մեռած էր արդէն:

Իրիկուն մը, չգիմանալով, հակառակ արգելքին, կամաց կամաց եղբօրը սենեակը կ'իջնէ, հազար վարանումներով, ու վախերով, չէ՛ թէ իր անձին համար, այլ այն ահուելի անաղակալին՝ զոր պիտի ունենար սենեակին անկիւնը եղբայրը պառկած տեսնելով:

Կը յաջողի եղբօրը սենեակը սպրդել, մինչդեռ հայրը՝ յոգնած՝ քնանալու գացեր էր:

Այդ գիշերը, առտուան դէմ, հիւանդին վիճակը կը գէշնայ, հոգեվարքը կ'սկսի, եւ ա'լ չեն կրնար զինք անկէ բաժնել:

Քոյր եւ եղբայր, իրարու հետ կը խօսին, գլուխ գլխի, արցունքներով:

Մեռնելու մօտիկ, եղբայրը կը խնդրէ քրոջմէն որ երգէ: Աղջիկը աղուոր ձայն ունէր:

Արցունքներէն խղդուած, խեղճը իր եղանակներուն է'ն անուշը, է'ն տխուրը կ'երգէ:

Դեռ երգը չաւարտած՝ եղբայրը կը մեռնի:

Հետեւեալ օր ինք ալ հիւանդ էր: Ծաղ-

կախտը իրեն համար աւելի անգուլթ եղաւ. կեանքը չառաւ, բայց աչքին լոյսը յաւէտ ցամքեցուց:

Երբ այս պատմութիւնն աւարտեց, գըլուխն ուսիս դրաւ թեթեւօրէն եւ սկսաւ հեծ կըլտալ. օ՛հ, ի՛նչ տխուր են առանց արցունքի հեծկլտանքները...

Յետոյ շտկուեցաւ ու նորէն սկսաւ երգել իր երգը, այն երգը որ առջի գիշերն ալ երգած էր:

Հիմա երգը աւելի տխուր կուգար ինծի, աւելի ցաւոտ:

Ու երգին եղանակն ա'յնքան անուշ, ա'յնքան յուզիչ էր որ խօսուն ցաւ մը, ներգաշնակուած հառաչ մը կը թուէր ինծի:

ԶԱՊԷԼ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՇԱ՛Տ ՈՒՇ

Ամայի եւ հովանուտ ծառուղիէն, իրիկ-
նամուտի իր սովորական ձեմելավայրը, որ
գիւղին ծայրը կ'երկննար, Արաքսի կ'անց-
նէր հովի պէս:

Իր սվեյդ ու մարմնեղ հասակը կը դիւ-
րաթեքէր, սօսիներու շուքին տակ, մեքենա-
կան քալուածքի մը անդիտակից յոգնու-
թիւններով: Ու երբեմն, երազէ սթափածի
նման, նպատակի մը դիմելու երեւոյթը կ'առ
նէր ան:

Պարզ էր արդուզարդը, բայց ազնիւ դը-
րոշմով մը տողորուած. մութ գոյները կը
սիրէր ան: Պտոյտի հազուստ մը, գրեթէ
միշտ նոյնը, որ զօռէֆդ արտայայտու-
թեամբ մը կը կեղծէր այդ կնոջ զգայնիկ
ինքնութիւնը:

Հազիւ երեսուն տարեկան կար. սեւ մա-

զեր ու սեւ աչքեր, շուշանաթոյր մորթի մը
վրայ ստուերագործուած. ազնուական գե-
ղեցկութիւն մը՝ որ էնքօզէ կ'ընէր էն ան-
պատկառ նայուածքներուն իսկ:

Անուշադիր, կարծես մտասեւեռ, կը
սահէր համաչափ քայլերով, երբ աղքատ
գնչուհիի մը լալկան մռտուքը յամրացուց
իր գնացքը:

— Աղուո՛ր տիկին, աստուած սիրակա-
նիդ հասցնէ քեզ...:

Դողով մը կեցաւ Արաքսի, իր մարմը-
րած աչուրները այդ խղճալի էակին վրայ
յառելէն՝ ձեռքը անզգալաբար պըրլոֆներու
հետ քովընտի կախուած ոսկեթել քսակին
տարաւ:

Մուրացկանուհին կը շարունակէր իր
աղերսանքը:

— Բայց ինչէ՞ն դիտես որ ես սիրական
մը ունիմ, հծծեց Արաքսի՝ տրտմութեան
մէջ թաթխուած զարմացկոտ նայուածքը
վեր առնելով յանկարծ:

— Օ՛հ, եթէ ձեզի պէս աղուոր տիկին
մը, ձեզի պէս հարուստ տիկին մը չի սիրէ՞
... , պատասխանեց համարձակ՝ իր աղտո-
տած ճմռթկուած դէմքը հակասելով իր մա-
քուր ակռաներուն փղոսկրին հետ:

— Ու եթէ անկարելի ըլլայ մաղթանքդ այս աշխարհին մէջ, հծծեց դառնութեամբ Արաքսի, տխուր ու միամիտ նայուածքը դամեկով գետինը:

— Այն ատեն, վրայ բերաւ միւսը՝ չըլարած, այն ա՛տեն...:

— Այն ատեն, անդիւի աշխարհի մէջ, հատը... , ընդմիջեց ան, աչքը արցունքի շիթով մը փալիւտեն, եւ աղքատին կաշիացած կեղտոտ ափին մէջ դնելով արծաթ դրամ մը:

— Ի՞նչ դժբախտ կին՝ այդ բարի տիւկինը, մրմնջեց գնչուհին, երբ արդէն ան կը շարունակէր ընթացքը:

Հազիւ քանի մը քայլ հեռացած էր Արաքսի, դրաւուած այդ վրդովիչ խօսքերէն, ու բացազանչեց հիւանդ հոգիի մը մեկամաղ՝ ճոտութեամբ:

— Երանելի՛ կին...:

Ու երկու կիները հեռացան, մին դէպի յառաջ, ծառուղիին դէպի ծայրը, առանց նպատակի, անկարելի երազին մէջ թափառալի, վաղուան տարակոյսէն վարակուած խստաւոր, եւ միւսը յաջող օրուան մը իրիկունը ըմբռնելէն, հապճեպելով զըլարթօրէն դէպի մերձաւոր վրանը, ուր բո-

ւրիկ ու անվարտի լաճերը կը սպասէին իրենց մօրկան:

* * *

Երբ Արաքսի այրի մնաց, իր սիրտին պարապութենէն սարսափեցաւ: Սէրը իրեն համար ամէն բան էր, եւ կ'ուզէր կամաց կամաց հասնիլ անոր եւ քիչ քիչ զգալ անոր տիրապետումը, աւելի լաւ վայելելու համար այդ երջանկութիւնը: Բայց իր ամուսինը, առջի օրէն հիւանդ մը, իրեն հետ հոգեր միայն բերած էր այդ հիանալի կնոջ, այնպէս որ Արաքսի դեռ սէրը չի ճանչցած, հազիւ թէ կուհած ան, համոզուած էր թէ կեանքը պարտքի հատուցումն է միայն, եւ այս յուսախաբութեան մէջ տարուբեր, յաճախ զգացած էր թէ իր հոգին կը մսէր:

Սեւերուն մէջ պարուրուած իր մարմինը զգլխիչ կորութիւններով կը շրջագծուէր. եւ հակումներէն ու վշտակրանքէն փոսացած էր նշաճեւ սեւ աչուրներուն վհուկութիւնը իրերուն եւ հոգիներուն վրայ հասելէն, համակրանքի տաք շունչ մթնոլորտ մը կը ստեղծէր ինք իր շուրջը: Իր ճակտին վրայ երազի մը շէջքը եւ իր շուրթներուն ծայրը Ժպտումի մը ծալքը կը տխրէին: Կեանքը արհամարհելով Ժեսդ մը ունէր ինչ որ կու-

տար իրեն աղնուատիպ շահեկանութիւն մը: Դեռ չի թղթատուած գիրքն էր, որուն էջերը բացուած էին արդէն, բաց ուր ոչինչ կարդացուած էր տակաւին:

Արաքսի ունէր մէկ խօսքով այն ամէն թաքուն եւ խորունկ չեմ գիտեր ինչը, անշօշափելի, շատ մտերիմ, ու շատ նրբազդեցիկ, որ Լեւոնի պէս ռաֆիկէ երիտասարդի մը յափրացած սիրտը կրնային վրդովել:

Միեւնոյն շրջանակին մէջ ապրած երկուքն ալ, միշտ իրարու հանդիպած էին անոնք:

Լեւոն, կարեւոր վարչութեան մը մէջ պաշտօնեայ, լուրջ ու դժուարահաճ երիտասարդ մըն էր. շատ քիչ բարեկամներ ունէր. անոր համար հպարտի տեղ անցած էր:

Ամէն տեղ չէր, ամենուն հետ չէր, ինչպէս իր գիրքին տէր երիտասարդներէն շատերը՝ որ երեւալու համար կը պատուոտէին: Ան իր արժանիքին որոշ գիտակցութիւնը ունէր, բայց ամբարտաւան չէր բնաւ: Իրեն համար գերազոյն հաճոյքը գրականութիւնն էր. շատ կը կարդար. ու մէկ երկու հեղհըրապարակ իջած էր «Դիսաւոր» ծածկանունին տակ եւ ուշադրութիւն գրաւած:

* * *

Երբ առաջին անգամ, մեծ սուգին մէջ, Լեւոն տեսաւ Արաքսին, տարօրինակ ցնցում մը զգաց զոր մէկէն ի մէկ չի գիտցաւ յայտորոշել:

Այդ կնոջ կրած կորուստը, ցաւատանջ կենցաղը, վշտակիր հոգին, տժգունած դէմքին գողտր արտայայտութիւնը, ամէն ինչ, իր պարզութիւնը, եւ իր մէն մի բառը, ըզբաղեցուցին Լեւոնը: Գերեզմանի մը խորը նայած էին այդ աչուրները, եւ հիմակ աւելի աղուոր էին անոնք, որովհետեւ հիւանդ կը թուէին:

Երբոր իրարմէ բաժնուեցան, Լեւոն իր կրած տպաւորութիւնը տարրալուծեց, ու երկար ատեն թաղուած մնաց հաճելի մտածումներու մէջ: Վաղուան անուշ երազը հիւսեց:

Իր զգայուն սիրտը շատ բանաստեղծութիւն ունէր, եւ իր հոգեբանութիւնը ինքը շատ հեռունները մոլորեցուց: Կարծեց պահ մը, եւ ցանկաց իսկ սիրել այդ շնորհազեղ կինը: Սիրե՛լ այդ կինը, կեանքի այնքան պատրանքներէն վերջ: Հասնելու համար սիրոյ լաւագոյն ըմբռնումին, երազին քօղերը վեր առնելու համար, ապրելու համար մէկ վայրկեանը որուն յաւիտենականութիւնն է

միակ երջանկութիւնը՝ զոր միամիտները
այլուր կը փնտռեն յաճախ:

Մէկանց յափշտակուած, որպէս թէ ա-
ռաջուց բնաւ տեսած չըլլար այդ կիւնը, Լե-
ւոն կ'ապրէր ամէն օր միեւնոյն ազդեցու-
թեան տակ՝ միշտ վառ ու միշտ նոր: Իր
միտքը կը վերադառնար այդ տիւքէնկէ
դէմքին. կը յիշէր այդ մեղկ ու երկար նայ-
ուածքը՝ որուն մէջ արցունք մը կը բանաս-
տեղծէր. իր մէջն մի ժեսպը որուն մէջ իր ազ-
նիւ հոգին կը թալկանար, իւրաքանչիւր
խօսքը, երգ մը իր մարգրիտ ակուններուն
մարգրտաշարին վրայ եւ բոյր մը իր բուստ
շուրթերուն վարդին վրայ, իւրաքանչիւրը
դեռ կը կրկնէր Լեւոնին ախտավարակ հո-
գիին մէջ այդ կնոջ հմայաթափ սիրտին սի-
րելու հրաւերը:

Երկար ատեն տեւեց այդ ինքնամփո-
փումը ու ալ կը սիրէր Լեւոն. չի կրցաւ այլ
եւս խորհիլ ինքզինքը. եւ այս իրողութիւնը
վերացուց ինքը:

Դեգերեցաւ անոր շուրջը, փնտռեց ա-
նոր հետքերը, յաճախեց միեւնոյն շրջանա-
կը, առիթներ ստեղծեց. ու վերջապէս մը
բացաւ իր սիրտը, երկար ատեն դարպասէ մը

վերջ, երբ այլ եւս իր բնածին խրոխտու-
թիւնը տեղի տուաւ սիրոյ պայքարին:

Արաքսի անդրդուելի կը մնար իր ան-
տարբերութեան մէջ, միշտ բարձր ու միշտ
անմատոյց:

Իրեն համար Լեւոնը առաջինը չէր, եւ
ոչ ալ վերջինը, այն տափասէրներու վոհ-
մակին որ իրենց խարդախուած զգացում-
ներուն իր ոտքերուն տակ կը դնէին: Գիտէր
թէ գեղանի էր եւ գրաւիչ, եւ եթէ բնական
կը դտնէր որ ցանկային իրեն, բայց չէր նե-
րէր ինքզինքին որ թեթեւաբար տեղի տայ:

Մանաւանդ գոհիկ ըլլալու վախը ու-
նէր, ինք կը բաղձար տէրը մնալ իր սրտին.
իրեն համար կիւնը իրաւունք ունէր իր սիր-
տին ուզածը սիրելու, եւ չէր ներեր որ ազ-
դեցութիւն մը կրէ եւ սիրոյ առաջարկ մը
ընդունելու զիջանի. անբռնաբարելի կը նը-
կատէր սիրելու անկախութիւնը եւ կը սպա-
սէր որ իր սիրտը սիրէ:

Այսպէս կը դատէր Լեւոնը, եւ կը խոր-
հէր թէ ան ալ, դարուս զաւակը, կը կար-
ծէր իրաւունք ունենալ հասնելու անպատ-
ճառ այն կնոջ որուն ցանկալու քմահաճոյ-
քը ունեցած էր:

— Սիրոյ բախտախնդիրներ, կ'ըսէր մը տովի Արաքսի:

* * *

Ամիսներ անցան, եւ Լեւոնի ջանքերը ապարդիւն մնացին կըելու համար անոր սիրտը. մանաւանդ պզտիկցած ըլլալու դադարիւրը կը տանջէր զինքը, ու ժողովեց իր բոլոր ուժը:

Չափ դրաւ իր հետպնդումներուն, ու կամաց կամաց, քար դնելով սիրտին վրայ, հեռացաւ իր սիրականին վտանգաւոր ներկայութենէն: Չարաչար կրած էր անոր դիւթագդը, եւ գերմարդկային զոհողութիւններով կրցաւ զսպել իր զգացումները որ ուրիշ ոեւէ խառնուածքի համար ծայրայեղութեանց առաջնորդ ըլլային գուցէ:

Օրին մէկն ալ պզտիկ ճամբորդութիւն մը սարքեց ու անձայն մեկնեցաւ քաղքէն:

Սակայն այդ մեկնումը Արաքսիին ուղէն չի վրիպեցաւ: Ընդհակառակը:

Այն վերապահումներուն հակառակ՝ որ մերժումի մը սաստիկութեամբ կ'ազդէին Լեւոնին, այդ կինը քիչ քիչ զգացումի մը դարձումը կ'սկսածած էր իր կոյս սիրտին մէջ: Կը վարժուէր սիրելու զաղապարին, համոզուելով հետզհետէ թէ Լեւոն վերջապէս թե-

թեւաբարոյ դարպասողներէն տարբեր բան մըն էր: Խորհող միտք մը, որ այնքան ինքնաճանաչ է եւ դիւրահաղորդ, կ'ըսէր ինքնին, կիրքի մը համար չէ որ պիտի ուզէ կնկան մը ոտքը իյնալ:

Եւ ճիշդ այդ միջոցին էր որ Լեւոն, յուսակտուր, նախ հեռու փախած էր իր քղանցքէն, եւ յետոյ ճամբորդութեան մը անտեղի դադարիւրը ունեցած էր:

Արաքսի առ լսելուն դղրդուեցաւ:

Անոր համակրելի կերպարանքը եւ համեմուած խօսակցութիւնը յիշեց, էն պզտիկ մանրամասնութիւններով զբաղուեցաւ. հաճոյք կը զգար այդ թափառումներէն, կը դգուէր այդ տարտամ երազը: Ու, ինչ որ շատ շուտ հաստատեց, յայտնապէս զգաց պարապը զոր Լեւոն ձգած էր իր շուրջ:

Իրեն համար բնական դարձած էր այդ ազնիւ անձին ներկայութիւնը, եւ հիմակ պէտքի մը պէս կը ճնշէր առ իր վրայ: Իր աչուներուն մէջ կ'որոնէր այն աղերսոտ նայուածքը որ իր սիրտին ժայռին դէմ կը փշրուէր. անոր լեզուին ծայրը կ'ըղձար կըրկին լսել այն աղտոտ բառերը, «բայց, Տի-կին...», «Օ՛հ, քիրտ չունիք», եւ դեռ կարճ

խօսքեր, միշտ կրկնուած՝ որոնց ռամկուծե-
նէն վաղուց զգուած էր:

Բայց հիմա, աւա՛ղ, կ'ուզէր որ իր
ծանօթները յաճախ Լեւոնին վրան խօսէին,
անոր սիրոյն մէջ իր հոգին օր օրի կը ցան-
ցուէր:

— Լեւոնին ստանաւորը կարդացի՞ք, Ը
սաւ օր մը իրենց տան մտերիմներէն մին.
նորավէպ գրելը գիտէի, բայց բանաստեղծ
ըլլալը նոր յայտնութիւն մը եղաւ:

Եւ Արաքսի փնտռեց այդ ոտանաւորը
պարունակող Սասիսը, ու քսան հեղ կար-
գաց, գոց ըրաւ ան:

Վերնագիրն էր «Զի Հասկցուած»: Այս
քառեակը մանաւանդ ծանր աղբեց իրեն,
լացուց խեղճը:

Զի խորհեցար գոնէ քէ սէրն անողոք
Վրնիոներ այ աւնի՝ որոնց կ'ենք-արկուիս
Գուցէ օր մը «ուսն ալ, ո՛վ կիմ, որ անհոգ
Կըրցար մերժել անհուն սէրը իմ սրտիս:

Արաքսի անյաղթելիօրէն կը սիրէր Լե-
ւոնը. ու չէր զրնար չի սիրել:

Սոսկալայի սպասեց անոր վերադար-
ձին:

* * *

Երբ լրացաւ եռամսեայ արձակուրդը,

Լեւոն վերադարձաւ՝ գեղեցիկ տպաւորու-
թիւններ հետը բերելով. այլ եւս բուժուած
էր ան. իր սէրէն յիշատակ մը մնացած էր,
հիւանդագին յուշ մը, փլատակի մը պէս
թախծալից, իբրեւ սպիացած վէրք մը՝ որ
գեռ ժամանակ մը կը կտտայ:

Յաւէտ խոյս տուաւ Արաքսիէն եւ ջա-
նաց անոր չի հանդպիլ տեղ մը. աւելի պա-
ղարիւնով կը կշռադատէր իր ստորնացումը
այդ անհաղորդ եւ անյողդող կնոջ հան-
դէպ:

Բայց նոյնը չէր Արաքսիին համար:

Ան սպասեց անձկալից առաջին հանդի-
պումին, այնքան շուտ՝ որքան օր օրի ուռ-
ճացող իր սէրը կը յուսադրէր ինքը. ինքնա-
վըստահ իր հրապոյրներուն ուժին վրայ, իր
սիրազեղ թելադրութեանց անձնատուր, ան-
խուսափելի կը գտնէր Լեւոնին համար փնտը
ռել հանուր իր երազի առարկան եւ անոր
մօտ յածիլ զգուշաւոր հետապնդումով մը:

Իրողութիւնը կը պատռէր իր միամը-
տութիւնը: Լեւոն աւելի քան երբեք հեռու
կը փախչէր իրմէ, կը վախնար ան նոյն իսկ
իր հին սիրոյն վրայ անդրադառնալէ. պայ-
քարէն հազիւ ազատած էր, եւ միանգամ ընդ

միշտ համոզուած էր թէ անկարելի փորձին մէջ չարաչար յաղթուած էր ինք:

Աւելին իսկ: Արաքսին ալ լսեց այն զըրոյցը թէ Լեւոն պիտի ամուսնանայ վերջապէս Օրիորդ Մատլէն Գ.ի հետ, տեղի տալով ասոր բուռն եւ տառապազին սիրոյն, զոր ինք չէր կրցած երբեք փոխարինել, եւ որ խօսքի նիւթ եղած էր ատեն մը: Այդ գաղափարը սաստիկ հարուած մը պէս ցնցած էր Արաքսին. իր սէրը ալ հիւանդութիւն մը եղած էր. անոր բուժումին վրայ խորհելով անքուն գիշերներ անցուց: Միջոց մը փնտրուեց արգիլելու այդ բանը. ճար մը միայն կար — խոստովանիլ իր սէրը — և ատ պիտի բաւէր ելեքորացնելու Լեւոնը: Ատ չէ՞ր անոր խոհալը:

Առտու մը, աղուոր արշալոյսը իր տըժգոյն հոգին համբուրեց. սարսռաց ու տենդազին, հետեւեալ նամակը գրեց.

«Լեւոնս,

«Կը զգամ թէ հպարտութիւնը անձնագոհութիւն պիտի ըլլայ ասկէ անդին. ու ես՝ մաշող դաղտնիքը քեզի յանձնելու պէտքէն ընկճուած եմ:

«Ժամանակը եւ հեռակայութիւնը որ

յաճախ սրտերը կը բաժնեն, իմս քուկինիդ գերի ըրին:

«Կը խոստովանիմ թէ քեզ յանկարծ չի կրցայ հասկնալ. բայց այսօր համոզուած եմ թէ քենէ զատ ոչ մէկը պիտի կրնամ սիրել:

«Վաղը կէս օրէն վերջ մեզի եկուր. պիտի ըսեմ քեզի թէ ի՞նչպէս կը սիրեմ քեզ:

ԱՐԱՔՍԻ»

* * *

Լեւոն պաշտօնատեղին երթալուն պէս՝ գրասեղանին վրայ գտաւ մանիչակաբոյր նամակը. կնկան գիրը տեսաւ ու դողալէն բացաւ պահարանը: Աչքին չի հաւտաց. անակնկալ էր ատ. կրկին կարգաց, եւ զգաց անոր մէջ Արաքսին հոգին:

Տենդոտուած, բոլորովին դղրդուած, ելաւ տեղէն ու պատուհանին առջեւ դնաց կեցաւ:

Անդու կը խաղար իր մանրիկ պէխերուն հետ: Իր աչքերը կը փայլատակէին. սիրտը կը տրոփէր ուժգին. ու դեռ մատուըները կը դողային, որպէս թէ գանձ մը եւ կամ դազաղ մը բացած ըլլային անոնք:

Գանձ մը՝ երբեմն, դազաղ մը՝ հիմակ, այդ վարդագոյն նամակը:

— Շա՛տ ուշ, փսփսաց, ու քանի մը բո-
պէ վերջ — շա՛տ ուշ — կրկնեց լեւոն, նա-
մակը գրպանին մէջ դնելով, իր յուզման չափ
մը դնելու մատնուած ճիգով մը:

Ապուշի պէս բան մըն էր մինչեւ իրի-
կուն. յոգնած մեկնեցաւ՝ սովորականէն քիչ
մը կանուխ:

Հսկայ շէնքին դրան առջեւ շուարած
պահ մը կեցաւ, ու տարտամութեանց մէջ
ցնորաթափառ այդ հողին արծուային սլա-
ցում մը ունեցաւ յանկարծ. լոյսի պէս բան
մը ցոլաց իր տմոյն ճակտին վրայ՝ որուն
տակ փոթորիկ մը պայթած էր: Ա՛լ որո-
շումը տուած էր. կառք մը կանչեց եւ Մատ-

* * *

Արաքսի տառապանքի երկու անտանելի
օրեր անցուցած էր, եւ երկու օրուան մէջ
անճանաչ եղած էր: Սպասումի վայրկեան-
ները յաւիտենական թուած էին իրեն. լե-
ւոն ոչ հրակէրին պատասխանած էր եւ ոչ
ալ իրեն երկու բառ գրած էր. եւ այս լռու-
թիւնը անմեկնելի էր ու ջախջախիչ:

Տան պատշգամբը նստած էր օրրաթողին
մէջ: Կը սիրէր վերջալոյսին հող մնալ,
սաղարթներու մէջտեղ թաղուած, անրջո-
րէն, եւ իր աչքերը խորասուզել ծովուն հե-

ռաւոր ալքերուն մէջ: Իր սիրահար հողին
ամէն ատենէ աւելի բնութեան կապուած է,
եւ անոր դիւթանքներուն մէջ կ'ախորժէր
դիտել ցոլացումը իր սիրոյն՝ որ կ'աղուոր-
ցընէր այլ եւս ամէն բան:

Բայց անձկութիւնը կը սեղմէր ինքը. ա-
ռաջին անգամն էր որ կը գգար այդ յոյզե-
րը եւ անբիծ երանութեան հեռապատկերը
միայն կը լուսաւորէր ինքը այդ գաղտնի-
քին մէջ:

Յանկարծ սպասուհին նամակ մը բե-
րաւ: Առանց վրան նայելու, խօլաժպիտ,
սարսուռէն բացաւ պզտիկ սիրուն նամա-
կը...:

— Ա՛հ, գոչեց շանթահարուած խեղա-
ցընորութեամբ. ու գրեթէ նուազած ինկաւ
աթոռին խորը:

Ազդատոմս մըն էր ատիկա:

ԼԵՒՈՆ ՍՍՐԳԻՍԵԱՆ

ԵՒ

ՄԱՏԼԷՆ ԳԵՈՐԳԵԱՆ

ՆՇԱՆՈՒԱԾ

Իրիկուան սիւքը կը փչէր վարդենիին
հոծ տերեւներուն մէջէն. արեւը շատոնց
անձնասպան եղած էր, ու վերջալոյսն ալ

կ'ոգեւորէր: Իսկ ծաղիկները սլարտէղէն վեր կը ղրկէին իրենց վերջին համբոյրները որ գիշերը կը բուրումնաւէտէին տակաւ:

Հեռուն, գորտերը կը սկսէին կրկնաւ եւ ճպուռները իրենց ճրճոտանքներով՝ հոգիները մեղամաղձիկ կ'ընէին:

Արաքսի պաղ մը զգաց իր թեթեւ բէն-եռառին մէջ, ու երկար քունէ մը արթըն-ցածի պէս չորս կողմը գիտեց մէյ մը: Հոգին կը ցաւէր:

Նայեցաւ նորէն ձեռքին մէջ քրտնած պզտիկ քարդին վրայ, առանց որոշելու մութէն պտղած տառերը:

Ու աչքերը անթարթօրէն անոր վրայ սեւեռած.

— Շա՛տ ուշ, արդարեւ, մըմնջեց: Մեռցուցի իր սէրը, եւ իմս ծնաւ: Հիմակ պէտք է որ սիրեմ անհնարին սէրը, պէտք է որ տառապիմ... , աւելցուց անուշ, փաղաքուշ շեշտով մը զոր օդին խոնաւութիւնը կը թրջէր:

Քանի մը վայրկեան նորէն մխրճուեցաւ իր անհուն թախծանքին մէջ. այս անգամ միայն զգաց իր այրիութիւնը՝ իր դժբախտ սիրոյն մէջ լքուած ու մենաւոր: Ու մտելով, սարսալով, ջղաձգօրէն ոտքի ե-

լաւ. մութին մէջ իր նկուն ու ցայտուն հասակը ցցուեցաւ՝ բողոքի մը պէս դէպի երկինք, վարդենիէն շիւղ մը փրցուց, եւ

— Շա՛տ ուշ, փափսաց կրկին, ու, վար նետելով շիւղը, կիսաբաց դուռնէն ներս մըտաւ եւ անհետացաւ,

Ու գիշերը լալով մտիկ ըրաւ վիրաւոր սիրտի այս դառն հեծեծանքը... :

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԻՉԵԱՆ

ԿԵԹՈՅԻ ՎԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ԻԶՐԷՅԻԼ ԶԷՆԿՎԻԼ (1)

Օր մը Լալայէլի մտքէն անցաւ թէ պէտք է ամուսնանայ ալ: Այս պատճառաւ ընդփոյթ Զուկըման՝ մեծ Շատխանին* ղիմեց:

— Քեզի շատ յարմար մէկը ունիմ, ըսաւ ամուսնական գործերու այս մեծ միջնորդը:

(1) Իգրէյիլ Զէնկվիլ, հրեայ դրագէտ մըն է, որ իր ուսումը ստացած է Լոնտոն, եւ որուն վէպերն ու նորավէպերը մեծ հռչակ հանեցին վերջերս: Կէթոյի Վարդ Մը մին է այն գեղեցիկ նորավէպերէն, ուր հեղինակը համարձակախօսութիւն սրախօսութեան խառնելով կը պատկերացնէ հրէական կեանքին դրուագներէն մին: Ծ. Թ.

* Ըստ հրէական սովորութեան Շատխան ամուսնական գործերու գործակալ է, որու կը ղիմեն յարմար փեսացու եւ հարսնացու գտնել ուղղողներ:

— Գեղեցիկ է, հարցուց Լալայէլ:

— Հայրը կօշիկի եւ մուճակի վաճառատուն մը ունի, պատասխանեց Զուկըման խանդակաթ:

— Ուրեմն կ'երեւի թէ դրամօժիտ ունի, վրայ բերաւ Լալայէլ եռանդադին:

— Անտաքա՛կոյս դրամօժիտ ունի. մանաւանդ քեզի պէս գեղեցիկ մարդու մը համար:

— Որքա՞ն է կը կարծես:

— Անշուշտ խոշոր վաճառատուն մը չէ, այսուհանդերձ քու կօշիկներդ փոքրաքանակ վաճառականի մը զնով կրնաս գնել հոն եւ կ'նոջդ կօշիկներ նալ՝ թերեւս կաշիին գընով:

— Ե՞րբ կրնամ տեսնել զայն:

— Պիտի կարգադրեմ որ յառաջիկայ Շաբաթ կէսօրէն ետք այցելես իրեն:

— Միայն մէկ ոսկի (սալրիմ) պիտի պահանջես ինձմէ, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, միայն այդչափ: Կրօ՞չն** մը իսկ աւելի դրամ չեմ ուզեր: Ա՛յնքան բարեպաշտ աղջիկ մը: Վստահ եմ թէ երջանիկ

** Գերմանական արծաթ դրամ երկու սէնթ արժէքով, որ այժմ գործածութենէ ինկած է:

պիտի ըլլաս: Գեղջկական հիանալի վարք
ու բարք ունի: Անշո՛ւշտ դրամօթիտէն հինգ
առ հարիւր յանձնարարողէք պիտի տաս
ինծի, այնպէս չէ՞:

— Հը՛: Լաւ հոգս չէ: Թերեւս դրա-
մօթիտ իսկ չեն տար, մտածեց ինքն իրեն ե-
րիտասարդ փեսացուն, Շատխանը խաբած
ըլլալու միտթարութեամբ:

Այդ Շաբաթ օրը Լայպէլ գնաց տեսնել
օրիորդը, եւ Կիրակի օրը Ձուկըրմանի՝ Շատ
խանի, քով գնաց տեսակցութեան համար:

— Բայց օրիորդդ չիլ է, գոչեց Լայպէլ
զայրացկոտ:

— Սքանչե՛լի բան մը, պատասխանեց
Ձուկըրման:— Կին մը, որ չիլ աչք ունի, չը
կրնար չեչտակի նայիլ իր ամուսնոյն վրայ
եւ զայն յաղթահարել: Ո՞վ պիտի ուզէր նը-
կուն եւ գլխահակ կենալ չլակն կնոջ մը առ-
ջեւ:

— Կրնայի հանդուրժել անոր չիլ ըլլա-
լուն, յարեց Լայպէլ երկմիտ չեչտով, բայց
օրիորդը նոյն ատեն կը թոթովէ:

— Ինչ որ աւելի լաւ է քեզի համար հա-
կաճառութեան մը կամ կռիւի մը պարագա-
յին: Խօսելու դժուարութիւնը զինք պիտի
ստիպէ որ ուրիշ կիներէ անհամեմատ աւելի

լուռ ու մունջ կենայ: Մինչ առիթը ներկա-
յացած է, լաւ կ'ըլլայ որ ձեռք ձգես զայն:

— Բայց ձախ սրունդը կաղ է, գոչեց
Լայպէլ ճարահատ:

— Աստուած շնորհք տայ քեզի: Ըսել
է չես ըմբներ թէ ի՛նչ մեծ առաւելութիւն
մըն է քեզի համար ունենալ կին մը՝ որ ան-
կարող պիտի ըլլայ քեզի ընկերանալ ամէն
տեղ որ կ'երթաս:

Լայպէլի համբերութիւնը հատաւ:

— Ի՛նչ կ'ըսես, աղջիկը կուզ է, բո-
ղոքեց թեկնածուն մոլեգնած:

— Սիրելի՛ս Լայպէլ, ըսաւ ամուսնա-
կան գործերու միջնորդը, աղերսագին թօթ-
վելով իր ուսերը եւ ափերը լայն լայն բա-
նալով.— Կատարելութիւն չե՛ս ակնկալեր
անշուշտ:

Հակառակ ասոր Լայպէլ իր ոչ-բանաւոր
դիրքին մէջ յամառեցաւ մնաց: Ըսաւ Ձու-
կըրմանի թէ՛ իր ժամանակը կը վատնէ եւ
զինք կը ծաղրէ:

— Քեզ կը ծաղրե՞մ, վրայ բերաւ Շատ-
խանը զայրագին, երբ ես քեզի կօշիկի եւ
մուճակի գործարանատիրոջ մը աղջիկը կը
ներկայացնեմ իբր հարսնցու: Եթէ մերժես
զայն, այն ատեն դուն ինքզինքդ ծաղրելի

պիտի դարձնես: Կրնամ ըսել թէ անոր դժ-
րամօթիտը քեզ կարող պիտի ընէ դերձակի
գործարան մը բանալու: Ներկայիս շա-
բաթական երեսուն չիլինկի փոխարէն իբր
ստրուկ կը ձեւես ու կը կտրես: Մեծ անի-
րաւութիւն է այդ: Եթէ երբեք քանի մը
մեքենաներ ունենայիր, կարող պիտի ըլլա-
յիր ձեւողներ վարձել քեզի իբր գործաւոր:
Եւ այս օրերս այնքա՛ն աժան կարելի է ձեռք
ձգել զանոնք:

Ասոր վրայ Լայպէլ կասեցաւ, եւ մեկ-
նեցաւ առանց որոշ կերպով վերջացնելու իր
բանակցութիւնները: Անոր ամբողջ շաբա-
թը տարակոյսի մէջով պատեցաւ, գործը ա-
նըստոյգ եղաւ, անոր կաւիճի նշանները ի-
րենց սովորական ճշտութիւնը կորուսին, եւ
սկսաւ իր կերպասին համեմատ չկտրել իր
վերարկուն: Անոր մոլորումները չափազանց
ուշադրաւ հանգամանք մը ստացան, եւ գե-
ղանի Ռոզ Կրիյն, փնթի եւ կեղեքող գործա-
րանատիրոջ երէց աղջիկը, որ միեւնոյն սեն-
եակի մէջ մեքենայ մը կը վարէր, կնոջական
յայտնատեսութեամբ մը գուշակեց թէ Լայ-
պէլ սիրահարեր էր:

— Ի՞նչ է ցաւդ, հարցուց Ռոզ, եիտտիշ
լեզուն իրեն օգնութեան կանչելով, երբ կէ-

սօրուան թեթեւ ճաշիկնին կ'ընէին — հաց ու
պանիր եւ կոճապղպեղի գարեջուր (ֆինքըր-
պիր) — մեքենաներու ժխորին ընդմէջ, եւ
երբ տակաւին ատոնց քրտնաթոր գերեալնե-
րը դադար չէին առած:

— Ինծի հարսնցու մը կ'առաջարկեն
կոր, պատասխանեց Լայպէլ գլխահակ:

— Հարսնցո՛ւ մը, բացազանչեց Ռոզ:
Քեզի՞: Ռոզ տարիներէ ի վեր անոր քով
աշխատեր էր եւ ընտանութեամբ վարժուեր
էր եզակի երկրորդ դէմքով խօսիլ անոր:
Լայպէլ գլուխը շարժեց ի հաստատութիւն,
եւ կտոր մը հոլանտական պանիր թխեց բեր-
նին մէջ:

— Որո՞ւ հետ, հարցուց Ռոզ: Երիտա-
սարդը ամօթի զգացում մը ունեցաւ: Այս
պատճառաւ գարեջուրի քարէ շիշը իր ծարա-
ւի չրթունքներուն տարաւ եւ կուլ տալու ա-
տեն կամացուկ մը ըսաւ:

— Լի Վոլքովիչի հետ:

— Լի Վոլքո՞վիչ, վրայ բերաւ Ռոզ հե-
ւասպառ: Լի՛, այսինքն կօշիկի եւ մուճա-
կի գործարանատիրոջ դո՞ւստրը:

Լայպէլ գլուխը վար կախեց: Հազիւ
գիտէր՝ թէ ինչո՛ւ: Չհամարձակեցաւ անոր
աչքերուն նայիլ: Վայրահակ աչքերը այո

կ'ըսէին: Երկար դադար մը տիրեց:

— Ինչո՞ւ չես ընդունիր զայն, ըսաւ Ռոզ: Աւելի քան հարցում մըն էր այս հարցապնդումը. ոչ միայն արհամարհանք կարատոր մէջ ա'յլ թերեւս նոյն իսկ ատելավառ խայթոց մը:

Լայպէլ չպատասխանեց: Շփոթեցնող լռութիւնը տիրեց նորէն եւ տիրեց ընդ երկար: Ի վերջոյ Ռոզ խզեց լռութիւնը:

— Արդեօք անո՞ր համար է որ զիս աւելի կը սիրես, հարցուց գեղանի օրորդը:

Կարծես թէ Լայպէլ շանթի փայլատակում մը տեսաւ օգին մէջ, որ պայթեցաւ, եւ ելեքտրական հոսանքին հարուածը իր սրտին մէջ զգաց երիտասարդը: Յնցումի ազդեցութեան տակ անոր գլուխը վեր բարձրացաւ, այնպէս որ աչքերը սեւեռեալ յառեցան այն դէմքին վրայ որու գեղեցկութիւնն ու փափկութիւնը առաջին անգամ ըլլալով յայտնուեցան իրեն: Իր վաղեմի գործակցին ընտանի դէմքը անյայտացեր էր ալ. աս դէմքը փաղաքուշ, տարփածու եւ ժպտալիւր դէմք մըն էր՝ նշանակ աննիւթական ու աներեւակայելի շատ մը բաներու:

Այո՛ քեզ, պատասխանեց Լայպէլ, առանց տեսանելի տատամսումի մը:

— Քե՛զ, ո՛հ շատ լաւ, պատասխանեց Ռոզ առանց այլ եւ այլի:

Եւ փոխադարձ հասկցողութեան այդ դիւթալիւր վայրկեանին Լայպէլ ժամանակ չունեցաւ դարմանալու թէ ինչո՞ւ Ռոզի վրայ մտածած չէր առաջ: Յետոյ յիշեց թէ գեղանի օրիորդը ընկերային աւելի բարձր դասակարգի մը կը վերաբերէր քան ինք:

Պարագան գեռ յոյժ երազային էր՝ այդ մասին բացատրութիւններ փնտռելու համար: Լայպէլ սիրատարի կերպով կոճապըղ պեղէ գարեջուրի շիշը տուաւ անոր. Ռոզ ումպ մը առաւ անկէ իր հաւատարմութեան ուխտն ընելու ձեւակերպութեամբ մը, որ երկուքին միայն հասկնալի էր: Երբ Լայպէլ կուլ տուաւ այն՝ ինչ որ մնացեր էր շիշին մէջ, գինովցաւ: Հացի եւ պանիրի վըշուրները այս նեկտարին հետ ամբրոսիոսի համը տուին իրեն: Անոնք չհամարձակեցան զիրար համբուրել: Այս բոլոր իրադարձութեանց յեղակարծ հանգամանքը զիրենք ամօթխած ըրաւ, եւ չթուանքներու պաչելը, պիտի նկատուէր իրենց նշանուիլը ծանուցանող թնդանօթի որոտում մը: Գաղտնիք մը ունենալու այս զգացումին մէջ ինքնին աւելի գրգռտ անուշութիւն մը կար, բացի այն

պարագայէն, որ երկուքն ալ չէին փափաքեր
այս լուրը հաղորդել դերձակներու գլխաւորին՝
գործարանատիրոջ՝ դաժան փոքրիկ ծե-
րուկին: Լայպէլի կաւիճի նշանները այդ
կէսօրէն ետք ալ շարունակ անորոշ եւ ան-
ճիշդ էին, ինչ որ ցոյց կուտար թէ Ռոզ ո՛ր-
քան ճշդութեամբ զայդ վերագրած էր սի-
րոյ:

Այդ իրիկուն մեկնելէն առաջ, Ռոզ հար-
ցուց անոր.—

— Վստա՞հ ես թէ Լի Վոլքովիչը չե՞ս
ուզեր:

— Եթէ նոյն իսկ աշխարհի բոլոր կօ-
շիկներն ինծի տան, դարձեալ չեմ ուզեր
դայն, պատասխանեց Լայպէլ ուժգին:

— Իսկ ես, վրայ բերաւ Ռոզ, աւելի
պիտի նախընտրէի առանց մուծակի մնալ
քան առանց քեզի:

Գործատեղիին դուրսի կողմը՝ սանդու-
խի գլուխը՝ այնքան գէշ լուսաւորուած էր,
որ մթութեան մէջ անոնց շրթները իրարու
փական:

— Ո՛չ, ո՛չ, դեռ հիմա ատոր ժամանա-
կը չէ, ըսաւ Ռոզ: Դուն դեռ Լի Վոլքովի-
չին դարպաս կ'ընես: Զի գիտնալու ես թէ

Զուկըման թերեւս քեզ անքակտելի կերպով
կապած կապկապած է անոր:

— Ո՛չ, ըսաւ Լայպէլ, օրիորդը միայն
մէկ անգամ տեսած եմ:

— Այո՛, բայց Զուկըման՝ Շատխանը՝
անոր հայրը բազում անգամներ տեսած է,
պնդեց Ռոզ: Այսպիսի խեղանդամ օրիորդի
մը համար անոր ստանալիք յանձնարարող-
չէքը անտարակոյս մեծ է: Ուստի այս իրի-
կուն պէտք է Զուկըմանին քով երթաս եւ
ըսես թէ քու սիրտդ Լի Վոլքովիչի համար
չբարախեր:

— Համբուրէ գիտ որ երթամ, թախան-
ձեց Լայպէլ:

— Գնա՛, եւ վերջը կը համբուրեմ քեզ,
ըսաւ Ռոզ հաստատամիտ:

— Ե՞րբ պիտի ըսենք հայրիկիդ, հար-
ցուց Լայպէլ, եւ անոր շրթունքներուն տեղ,
ձեռքը սեղմելով բաւականացաւ:

— Անմիջապէս որ Լի խնդրէն ազատես
օձիքդ:

— Բայց հայրիկդ հաւանութիւն պիտի
տա՞յ:

— Չեմ կարծեր որ ուրախ պիտի ըլլայ,
ըսաւ Ռոզ համարձակ: Բայց մօրս մահէն
յետոյ — թող խաղաղութեամբ ննջէ անոր

հոգին — իշխանութիւնը իմ ձեռքս անցաւ:

— Ս՛հ, չատ աղէկ բան է այդ, ըսաւ Լայպէլ որու մտածելու կերպը մակերեւութային էր:

Լայպէլ ընթրիքի սեղանին առջեւ գլխաւ Զուկըրմանը: Մեծ Շատխանը աթոռ մը հրամցուց իրեն, բայց ուրիշ ոչինչ: Միայն մասնաւոր եւ հանդիսաւոր առիթներու կը վերապահէր իր հիւրասիրութիւնը, զոր կ'արտայայտէր լեմոնատ եւ «լեցուած կապիկներ» հրամցնելով իր հիւրերուն:

Լայպէլի վերջնական որոշումը լսելու համար մեծ Շատխանը վերջին ծայր խռոված էր, նոյն իսկ մարսողութիւնը կորսնցընելու աստիճան, եւ նախատալից հարցումներով կը յոգնեցնէր զայն:

— Ըսե՛լ է կը լքես կօշիկի եւ մուճակի գործարանատէր մը՝ որովհետեւ իր դուստրը կորաքամակ է, բացառանչեց ան երկբայութեամբ:

Կո՛ւզ է, ո՛չ թէ կորաքամակ, գոչեց Լայպէլ:

— Ենթադրենք թէ այդպէս է: Երեւալայէ անգամ մը թէ վիճակդ որքան պիտի բարւոքուի, երբ քու սեփական մեքենաներն ունենաս: Որովհետեւ ուղտերը սապատներ

ունին, կը թողո՞ւնք որ անոնք մեր բեռները չկրեն:

— Ո՛հ, կին մը ուղտ մը չէ, ըսաւ Լայպէլ իմաստունի մը հովն առած:

— Եւ միայն ձեւել գիտցող դերձակ մը դերձակներու գործարանատէր չէ, պատասխանեց Զուկըրման:

— Կը բաւէ՛, կը բաւէ՛, գոչեց Լայպէլ: Կ'ըսեմ քեզի թէ եթէ անիկա մեքենաներու մթերանոց մըն իսկ ըլլայ, դարձեալ չեմ ուզեր զայն:

— Ասոր տակը անպատճառ բան մը կայ, պնդեց Զուկըրման առանց համոզուելու:

Լայպէլ գլուխը թօթվեց. — Բան մը չը կայ, միայն անոր սապատը, ըսաւ երիտասարդ փեսացուն սրտմտութեան թուլցիկ շեշտով մը:

— Մովսէս Մէնտէլսոն ալ սապատ մը ունէր, դիտել տուաւ Զուկըրման յանդիմանական շեշտով:

— Այո՛, բայց հերետիկոս մըն էր այն, ըսաւ Լայպէլ, որ անուսում եւ անգրագէտ երիտասարդ մըն էր: — Եւ յետոյ Մէնտէլսոն այր մարդ մըն էր: Երկու սապատ ունեցող այր մարդ մը իւրաքանչիւր սապատի համար կին մը կրնայ գտնել: Բայց սապատ

ունեցող կին մը չկրնար իր սապատին վրայ ամուսին մըն ալ ակնկալել:

— Լեզուդ չարախօսութենէ հեռու պահէ, ըսաւ Շատխան բարկութեամբ. — Եթէ ամէն մարդ ալ քեզի պէս խօսէր, Լի Լուքո՞վիչ բնաւ պիտի չկրնար ամուսնանալ:

Լայպէլ ուսերը թօթվեց եւ դիտել տըլաւ թէ կուզ աղջիկները, որոնք թէ՛ կը թոթովեն, թէ՛ շիւ շիւ կը նային եւ թէ՛ կը կաղան, սովորաբար խորանի տակ չեն առաջնորդուիր:

— Պարապ խօսք, ոչնչաբանութի՛ւն, գոչեց Չուկըրման բարկութեամբ. — Ինծի չեն դիմեր, ասոր համար արդպէս կը պատահի:

— Լի Վոլքովիչ քեզի դիմած է բայց ինծի երբեք պիտի չկրնայ մօտենալ, ըսաւ Լայպէլ: Ասոր վրայ անիկա ոտքի ելաւ, կծիկը դնել ուղեւոր:

Ընդհուպ Չուկըրման համակերպութեան հառաչ մը արձակեց:

— Թո՛ղ այդպէս ըլլայ: Ուրեմն ուրիշ մէկու մը պէտք է նայիլ. ո՛չ աւելի, ո՛չ պակաս:

— Ո՛չ, ոեւէ մէկը չեմ ուզեր, պատասխանեց Լայպէլ շուտ մը:

Չուկըրման ընդհատեց իր ուտելը. — Մէկը չես ուզե՞ր: Բայց չէ՞ որ ինծի դիմեցիր որպէսզի մէկը գտնեմ քեզի:

— Գի — տեմ, թոթովեց Լայպէլ, բայց միտքս փո — խեցի, փո — խեցի:

— Հիլէլի համբերութիւնը պէտք է ունենալ քեզի հետ գործ ընելու համար, գոչեց Չուկըրման: — Բայց ամէն պարագայի տակ պէտք է վճարես իմ յանձնարարող չէքս կրած նեղութեանս փոխարէն: Չես կրնար այսպիսի խօսք մը ետ առնել գործին ճիշդ մէջտեղը: Ո՛չ, ո՛չ: Անշուշտ եթէ ուզես կրնաս վաղը խենդ ու խելառ խաղալ, եւ Լի Վոլքովիչը կորսնցնել, բայց չես կրնար ինծի հետ կատակ ընել:

— Բայց եթէ ոեւէ մէկ չե՞մ ուզեր, ըսաւ Լայպէլ գլխահալ:

Չուկըրման անոր վրայ կասկածանքի խորամանկ ակնարկ մը ձգեց:

— Չըսի՞ թէ ասոր տակը բան մը կայ: Լայպէլ ինքզինք յանցաւոր զգաց եւ հարցուց ճարահատ:

— Բայց աչքիդ առջեւ զո՞վ ունիս:

— Թերեւս մտքիդ մէջ դուն ունիս մէկը, պատասխանեց Չուկըրման միամտաբար:

Լայպէլ կեղծաւորական հառաչ մը քաշեց, եւ ըսաւ.

— Ո՛րհ, չեմ գիտեր թէ Ռոզ Կրիյն — ուր ես կը գործեմ ըսաւ ան, եւ ընդհատեց:

— Վախ չունիմ, ըսաւ Ձուկըրման: Անոր անունը ցանկին մէջ ունիմ արդէն: Քանի մը ամիս առաջ հայրը զայն ինծի յանձնեց, բայց անիկա դժուարահաճ մարդ մը կը թուի ինծի: Աղջիկն ալ դիւրահաճ չէ, գեղեցիկ ըլլալուն համար:

— Թերեւս Ռոզ մէկու մը վրայ աչք ունէր, դիտել տուաւ Լայպէլ:

Ձուկըրմանի սուր ահանջները Լայպէլի ինքնահաճ յաղթութեան շեշտը լսեցին:

— Դուն ի՞նքզ կը խնդրես անոր ձեռքը, բացազանչեց մեծ Շատխանը սարսափահար շեշտերով:

— Ենթադրենք թէ այդպէս է, ըսաւ ըսաւ Լայպէլ աներկիւղ:

— Ձիս խաբէ՛ր ես դուն: Եւ էլիփէզ Կրիյն ա՛լ խաբեր է զիս: Արդէն գիտէի թէ անիկա խաբերայ մըն է: Երկո՛ւքդ ալ խաբեր էք զիս:

— Դիտումով չըրի, ըսաւ Լայպէլ մեղմ շեշտով:

— Դիտումով ըրած ես: Խնդիրը իմ ձեռքէս ետ առնելու իրաւունք չունէիր: Ի՞նչ իրաւունք ունէիր Ռոզ Կրիյնի ձեռքը խնդրելու անձամբ:

— Չխնդրեցի, գոչեց Լայպէլ յուզուած շեշտով:

— Ուրեմն հօրմէ՛ն խնդրած ես:

— Ո՛չ դեռ հօրմէն չեմ խնդրած:

— Ուրեմն ի՞նչ գիտես որ Ռոզ պիտի ընդունի քեզ:

— Գի — տեմ, թոթովեց Լայպէլ, մասամբ ստախոսի եւ մասամբ ալ դողի մը զգացումով համակուած: Անոր ուղեղը փոթորկեցաւ. կարող չէր յիշել թէ խնդիրը ինչպէս պատահեր էր: Գիտէր, սակայն, թէ ինք չէր խնդրած անոր ձեռքը, միւս կողմէն չէր կրնար ըսել թէ անիկա խնդրած էր իր ձեռքը:

— Դուն գիտես թէ աղջիկը քեզ պիտի չմերժէ, կրկնեց Ձուկըրման մտախոհ: Բայց անիկա ալ գիտէ՞:

— Այո, յիշաւի՛, ըսաւ երիտասարդը անխորհրդարար, երկուքս միասին կարգադրեցինք այդ խնդիրը:

— Երկուքդ ալ գիտէք ուրեմն: Եւ հայրն ալ գիտէ՞:

— Ո՛հ տակաւին:

— Ա՛հ, ուրեմն պէտք է որ անոր հաւանութիւնը ստանամ, յարեց Ձուկըմման վճռական շեշտով:

— Խոր — հեցայ ես անձնապէս խօսիլ անոր:

— Դուն, անձնապէս վրայ բերաւ Ձուկըմման սարսափահար: Խելքդ թռուցե՞ր ես ծօ: Այս սխալդ աւելի գէշ պիտի ըլլայ քան այն զոր արդէն գործեր ես:

— Ո՞ր սխալը, հարցուց Լայպէլ զայրազին:

— Այն սխալը զոր գործեցիր՝ ուղղակի եւ անձամբ օրիորդին առաջարկելով խնդրելը: Ամուսնութենէդ յետոյ եթէ պատահի որ կռուիս իրեն հետ, անիկա միշտ քու երեսդ պիտի զարնէ, թէ դուն էիր իրեն հետ ամուսնանալ փափաքողը: Եւ յետոյ, եթէ աղջկայ մը ըսես թէ սիրես զինք հայրը պիտի խորհի թէ պէտք է ամուսնանաս անոր հետ այնպէս՝ ինչպէս որ է: Բայց եղածը եղած է, ըսաւ մեծ Շատխանը ու տրտմազին հառաչ մը արձակեց:

— Դեռ ի՞նչ կ'ուզեմ ես: Կը սիրեմ զայն, այդչափը կը բաւէ, վրայ բերաւ երկտասարդ սիրահարը:

— Խեղճ փայտի կտոր, գոչեց Ձուկըմման արհամարհանքով:— Սէրը մեքենաներ չդարձներ, ոչ ալ կրնայ գնել զանոնք: Պէտք է որ դրամօժիտ մը ձեռք բերես: Ռոզին հայրը խոշոր գուլպայ մը ունի: Կրնան դրամօժիտ մը տալ քեզի:

Լայպէլի աչքերը շողացին: Մտածեց թէ ոեւէ արգելիչ պատճառ չկար, որ իր համբոյրներուն հետ հաց ու պանիր ալ խառնուէր:

— Հոս նայէ՛: Եթէ անոր հօրը քով դուռն անձամբ երթաս, յարեց Շատխանը, շատ հաւանական է որ իր աղջիկն իսկ պիտի չտայ քեզի, ո՛ր մնաց դրամօժիտը: Ամէն պարագայի տակ դուն բաւական պինդ երես ունենալու ես, որ այսքան բարձր յոյսեր կը տածես: Ինչպէս ամենէն առաջ ըսած էիր, բեննի մը իսկ չունիս դուն: Մինչեւ որ դրամօժիտը չստանաս, նոյն իսկ իմ յանձնարարողէքս վճարելու անկարող ես: Բայց եթէ ես երթամ անոր հօրը քով, վըստահ եմ թէ պնդերեսութեամբ խոշոր գումար մը կրնամ ստանալ, ո՛ր մնաց աղջիկը:

— Այո, կարծեմ լաւ կ'ըլլայ որ դուն երթաս, ըսաւ Լայպէլ խանդաղին:

— Բայց եթէ այս գործը ընեմ քեզի

համար ոսկի մը աւելի պիտի պահանջեմ քեզմէ, յիշել տուաւ Զուկըրման:

— Ոսկի մը աւելի, բացառանչեց Լայպէլ սարսափահար: Ինչո՞ւ:

Որովհետեւ Ռոզ Կրիյնի սապատը ոսկի է, պատասխանեց Զուկըրման պատգամախօսի մը լրջութեամբ: Եւ յետոյ գեղեցիկ ալ է: Շատ մը երիտասարդներ թեկնածու են անոր:

— Բայց սովորաբար դրամօժիտէն միայն հինգ առ հարիւր յանձնարարողէք կը ստանաս դուն:

— Ինչ որ պիտի առնէի Վոլքովիչի համար աւելի քիչ պիտի առնեմ ասոր համար, դիտել տուաւ Զուկըրման: Անշուշտ դիտես թէ Կրիյն ուրիշ աղջիկներ ալ ունի նուազ գեղեցիկ քան զՌոզ:

— Այո՛, խնդիրը աւելի դիւրաւ կը կարգադրուի ուրեմն: Հինգ շիլին ինչպէ՞ս է:

— Էլիփէզ Կրիյն կծծի մարդ մըն է, Ըսաւ Շատխան ի պատասխան:

— Ամենէն շատը տասնըհինգ շիլին կուտամ քեզի:

— Ամենէն քիչը պէտք է որ տասներկուք ու կէս տաս: Էլիփէզ Կրիյն սոսկալի յամառութեամբ սակարկութիւն կ'ընէ:

Տարբերութիւնը կիսեցին իրենց մէջ՝ եւ տասն ու մէկ շիլին ու երեք բեննի բաւ համարուեցաւ Էլիփէզ Կրիյնի կծծիութիւնը՝ բաղդատմամբ Վոլքովիչի ժլատութեան:

Նոյն իսկ յաջորդ օրը Զուկըրման՝ Կրիյնի գործատեղիին վրայ կատարեց իր արշաւանքը: Ռոզ հակեցաւ իր կարին վրայ, սիրտը յուզումնաւառ: Լայպէլ առաջուց անոր հաղորդած էր այն զարտուղի միջոցները որոնցմով պիտի շահէր զինք, եւ գեղանի օրիորդն ալ հաւանութիւն յայտնեց էր այդ կատակերգութեան: Այս կերպով Ռոզ պիտի ազատուէր՝ եթէ ոչ ուրիշ նեղութիւններէ գէթ իր հայրը խելքի բերելու տաժանքէն:

Զուկըրման յեղակարծ եւ չնչասպառ մըտաւ ներս: Բերկրալի զգացումի մը ճնշումին տակ կը հեւար: Մետաքսէ կապոյտ թաշկինակը անոր վերարկուի ծայրէն դէպի վար կը կախուէր ընդ քարշ եւ յարածուի:

— Վերջապէս, գոչեց Զուկըրման, ալեհեր եւ փոքրահասակ գործարանատիրոջ ուղղելով իր խօսքը: Վերջապէ՛ս յարմարագոյն մարդը գտայ քեզի:

— Իրաւ, խոնչեց Էլիփէզ առանց երբեք ազդուելու: Երկավանկ պատասխանը յու-

զումով բաբախուն էր: Ատոր նշանակութիւնը սա էր. — Երես ունի՞ս քովս գալու՝ անթերի մարդ գտած ըլլալու յոյսով:

— Փափաքածդ բոլոր յատկութիւնները ունի ան, վրայ բերաւ Զուկըրման իբր նախարան, անանկ շեշտով մը՝ որ կը հերքէր երկավանկ բառին բոլոր լռելեայն իմանալի նշանակութիւնը: — Անիկա երիտասարդ է, զօրաւոր, Աստուածավախ — — —

— Դրամ ունի՞, ընդմիջեց ծերունի դերձակը երեսը կախ:

— Դրամ պիտի ունենայ երբոր ամուսնանայ, պատասխանեց Զուկըրման առանց վարանելու:

— Ո՛հ, հառաչեց հայրը, որուն ձայնը մեղմեցաւ եւ ոտքը անշարժ մնաց մեքենայի ոտնարանին վրայ: Մեքենաներէն մէկը անձամբ ինք կը վարէր, եւ այսպէս գործաւորի մը շաբաթավճարը ինք կը շահէր: — Որչա՞փ կը պահանջէ:

— Կարծեմ յիսուն ոսկի: Եթէ յիսուն ոսկի տալով ազատիս՝ բախտաւոր պէտք է որ համարես ինքզինքդ, պատասխանեց Զուկըրման իրեն յատուկ գոհունակ երկդիմութեամբ:

Էլիփէզ սկզբունքով դուրսը կը թօթվէր:

— Այո՛, պիտի տաս երբ հասկնաս թէ ի՞նչ — պիտի գեղեցիկ երիտասարդ մըն է ան, ըսաւ Զուկըրման:

Լայպէլի դէմքին վրայ նկարուող խռովքի եւ երկիւղի շառագոյն կարմրութիւնը համեստութեան վարդերանդ ճառագայթումի փոխուեցաւ, վասն զի գործարանատիրոջ մեքենայի ժխորին դադարելուն շնորհիւ, չէր կրնար չլսել անոնց խօսակցութիւնը:

— Ըսէ՛ տեսնեմ ո՞վ է, վրայ բերաւ էլիփէզ:

— Նախ դուն ինծի ըսէ՛ թէ յիսուն ոսկի պիտի տա՞ս, դեռահասակ, առողջ, աշխատասէր, Աստուածավախ երիտասարդ մը, որուն նպատակն է իր հաշոյն դերձակի խանութ մը բանալ: Արդէն դուն գիտես թէ ո՛րքան շաւահէտ է այդ գործը:

— Այդ կարգի երիտասարդի մը քսան եօթ ոսկի ու տասը շիլին կուտամ, ըսաւ էլիփէզ խանդավառութեան նոպայէ մը բըռնուած:

Զուկըրման սրտին խորերէն հառաչ մը քաշեց, բայց Լայպէլի սիրտը ուրախութենէն ցնցուեցաւ: Զո՛րս ամսուան թոշակը միահաղոյն ստանալ: Քսան եօթ ոսկի եւ տաս շիլինկի միջոցաւ անիկա անտարաւոյս կըր-

նար չատ մը մեքենաներ ձեռք բերել, մանա-
ւանդ մաս առ մաս վճարելու պայմանով: Իր
աչքերը չեղակի Ռոզի կողմը դարձուց, որ
ծերուկին ու Ձուկըրմանին խօսակցութիւնը
լսելու սահմանէն դուրս էր:

— Եթէ երբեք չխոստանաս երեսուն ոս-
կի տալ, Ժամավաճառութիւն պիտի ըլլայ
անոր անունը յիշել, ըսաւ Ձուկըրման:

— Լա՛ւ, ո՞վ է:

Ձուկըրման ծռեցաւ, եւ հօրը ականջն ի
վեր փափաց:

— Ո՛վ: Լայպէ՛լ, գոչեց Էլիփէզ չա-
րաչար նախատուած:

— Սո՛ւս, ըսաւ Ձուկըրման, այլապէս
ասիկա հիմա հրճուանքդ կ'իմանայ եւ աւելի
կը պահանջէ: Այսու ամենայնիւ քիթը չատ
բարձր տնկած է:

— Բ - ա - յ - ց, լիռտաց ապշահար
հայրը՝ թուքերը ցայտելով աջ ու ահ-
եակ, ես արդէն կը ճանչնամ Լայպէլը: Ա-
մէն օր կը տեսնեմ զինք: Պէտք չունիմ Շատ-
խանի մը որ ինծի արդէն ծանօթ երիտասարդ
մը կը գտնէ, մանա՛ւանդ իմ գործաւորներէս
մէկը:

— Թէ ինչ կ'ըսես, դուն ալ չես գիտեր,
պատասխանեց Ձուկըրման դաժան կերպով:

Մարդ ամենէն քիչ կը ճանչնայ այն անձը
զոր ամէն օր կը տեսնէ: Կ'երաշխաւորեմ
թէ եթէ երբեք ես քու ուշադրութիւնդ չը
հրաւիրէի, դուն բնաւ պիտի չերազէիր փե-
սայ մը ունենալ յանձին Լայպէլի: Խոստո-
վանէ տեսնեմ, իրողութիւնը այդպէս չէ՞:

Էլիփէզ տարտամ խոնչիւնով բան մը
մըթմըթաց եւ Շատխանը շարունակեց յաղ-
թական. — Այնչափ մտածեցի: Այսու հան-
դերձ քու աղջկանդ հոգ տանելու համար ա-
ւելի լաւ երիտասարդ մը ո՞ւր կրնայիր գտ-
նել:

— Լոկ աղջիկս առնելով գոհ պէտք է որ
ըլլայ, մոլտաց հայրը:

Ձուկըրման ծերուկին տկարանալը զգաց
եւ բունն թափով յարձակեցաւ անոր վրայ:

— Տեսնենք թէ Լայպէլ անպայման պի-
տի ուղէ՛ աղջիկդ: Դեռ այս խնդրոյ մասին
անոր քով չգացի: Նախ ուղեցի ծրագրիս
համար քու հաւանութիւնդ ստանալ: Լայ-
պէլ, որ լսեց այս բառերը, հիացաւ Ձու-
կըրմանի յայտարարութիւններուն տառացի
ճշգրտութեան:

— Բայց չէի գիտեր թէ դրամ պիտի ու-
նենար այն, մըմուաց Էլիփէզ:

— Անշուշտ չէիր գիտեր դուն: Շատ-

խանի մը պաշտօնը այս է արդէն — բուն իսկ քիթիդ ծայրը գտնուող բաները մատնանիչ ընել քեզի:

— Բայց լայպէլ այս դրամը ո՞ւրի՛նչ ձեռք պիտի անցնէ:

— Քե՛զմէ, ըսաւ Չուկըրման անվերապահ:

— Ինձմէ:

— Հապա ո՞րմէ: Անոր գործարանատէրը դուն չե՞ս: Վճարման թուականը պիտի ըլլայ ամուսնութեան օրը:

— Խնայա՞ծ է այդչափ դրամ:

— Ծախսած չէ դեռ, ըսաւ Չուկըրման անհամբեր:

— Ի՞նչ, ըսել կ'ուզե՞ս թէ յիսուն ոսկի խնայեր է:

— Իրաւամբ գանձ մը պիտի ըլլար անիկա եթէ երբեք քու ամսաթուղակներէն յիսուն ոսկի կարենար խնայել, ըսաւ Չուկըրման: Թերեւս երեսուն հաւանական է:

— Բայց յիսուն ըսիր առաջ:

— Լա՛ւ, դու երեսունի իջար, պատասխանեց Շատխանը: Չես կրնար աւելի ակնկալել անկէ քան ինչ որ քու աղջիկդ կը բերէ իրեն:

— Ես ամենեւին երեսուն չէի ըսած,

դիտել տուաւ էլիփէզ: Քսան եօթ ոսկի տաս չիլին էր վերջին խօսքս:

— Շատ լաւ, այդ մեր բանակցութեան հիմը պիտի կազմէ, ըսաւ Չուկըրման համակերպութեամբ: Այս իրիկուն պիտի այցելեմ անոր: Եթէ հիմա երթամ ու խօսիմ, լայպէլ պիտի տեսնէ որ շատ անձկալից ես դուն, եւ իր գինը պիտի բարձրացնէ, ինչ որ լաւ չէ: Քեզի այսքան աժան փեսայ մը գըտնելու համար անշուշտ ինծի ոսկի մը աւելի պիտի տաս:

— Բեննի մը իսկ աւելի չեմ տար:

— Շատ մի վախնար, ըսաւ Չուկըրման ոխակալութեամբ, հաւանական չէ որ կարող պիտի ըլլամ համոզել զայն՝ այսքան աժան աներ մը ունենալու համար, այնպէս որ խոստանալուդ համար բնաւ վնաս պիտի չընես:

— Թող այդպէս ըլլայ, ըսաւ էլիփէզ ձանձրոյթի արտայայտութեամբ մը, եւ վեր ըսկաւ իր մեքենան շարժել:

— Քսան եօթը ոսկի տասը չիլին, ըսաւ Չուկըրման մեքենային ժխորին ընդմէջ:

Էլիփէզ գլուխը շարժեց ի նշան հաւանութեան եւ իր մեքենայի անիւները աւելի շոնդալից կերպով դարձնել սկսաւ:

— Ամուսնութենէն առաջ պիտի վճա-

րես, մի՛ մոռնար, յարեց Շատխանը:

Մեքենան կարեւորութիւն չընծայեց:

— Պսակադրութենէն առաջ: Մի՛ մոռնար, յեղյեղեց Չուկըրման:— Խորանին առջեւ երթա՛լէ առաջ:

— Առ այժմ՝ դնա՛, դնա՛, խռնչեց էլիփիէզ անհամբեր շարժումով մը:

— Ամէն ինչ կը կարգադրուի: Եւ ալեհեր մարդը գլխահակ ու անշարժ հակեցաւ իր դործին վրայ:

Իրիկունը Ռոզ վարպետութեամբ իր հօրմէն կերպով մը հասկցաւ Չուկըրմանի այցելութեան նպատակը, եւ խոստովանեցաւ թէ ինք համակիր էր այդ գաղափարին:

— Բայց, հայրեկ կը կարծես թէ անիկա պիտի առնէ զիս, հարցուց գեղանի աղջիկը գեղունու շայուածքով մը:

— Ոեւէ երիտասարդ պիտի ուղչեր առնել իմ Ռոզին:

— Ա՛հ, բայց Լայպէլ տարբեր է: Այսօրան տարիներ իմ քովս նստաւ՝ բայց բառ մը չըսաւ:

— Իր դործին վրայ կը մտածէր անշուշտ, բարի խնայասէր երիտասարդ մըն է նա, պատասխանեց հայրը:

Ճիշդ այս բոլէին Չուկըրման կը ջանայ

համողել զայն, այնպէս չէ՞: Կ'երեւի թէ շատ դրամ պիտի պահանջէ:

— Մի խռովիր աղջիկս, ըսաւ հայրը, եւ իր տօգոյն ձեռքով անոր մազերը փայփայեց:

Չուկըրման յաջորդ օրը նորէն եկաւ ծերուկին քով եւ հաղորդեց թէ կարելի պիտի չըլլար երեսուն ոսկիէն պակաս գումարով Լայպէլը ձեռք բերել, եւ էլիփիէզ այս վիճաբանութենէն յոգնած գնաց Լայպէլին քով, որ մինչեւ այդ վայրկեանը իր կաւիճի գիտական գծագրութեան մէջ թաղուած էր խնամոտ կերպով. ծերունին առաջին անգամ ըլլալով խնդիրը պարզեց անոր:— Ես սակարկելիք մարդ մը չեմ, ըսաւ էլիփիէզ եւ իր թուխ ձեռքը կարկառեց երիտասարդին. յանկարծ շաքարօղիի (բըմ) շիշ մը դուրս հանուեցաւ, չեմ գիտեր թէ ո՛ւրիկէ, եւ հինգ բոպէ գործաւորները դադար առին, եւ «ձեռք»երը՝ (գործաւորները) զարմանահար յուզումով խմեցին շաքարօղին: Անոնք Չուկըրմանի այցելութեանց նպատակը գուշակեցին եւ պատրաստուած էին չնորհաւորելու Ռոզը: Սակայն Լայպէլի անուան յիշատակութիւնը որոտընդոստ դղրդիւն մը յառաջ բերաւ:

Նշանաւորքի պաշտօնական արարողութիւնը աւելի մեծ խնճոյքով տեղի ունեցաւ եւ վերջապէս հարսնիքի օրը հասաւ: Լալայէլ լուսաւիայլ կը շողար անկիւնագիծ թիկնոցի (ֆրաֆ-ֆոք) մը մէջ, զոր բուն իսկ իր ձեռքով ձեւեր էր. եւ Ռոզ միաձի կառքէ մը (ֆէպ) դուրս ելաւ ծաղիկներու, զեղեցկութեան եւ սպիտակ մետաքսի մէջ պարուրուած. անոր ետեւէն եկան երկու հարսնքոյրեր — իր քոյրերը —, երրորդութիւն մը՝ որ փառաշուք երեւոյթ մը կուտար սէնըկալի առջեւ տարածուող խուռնամբոխ մայթին: Էլիփէզ բարձրահասակ կ'երեւար իր փայլուն ու բարձր գլխարկով եւ փոթօձիք (ֆրիլտ) չապիկով: Ձուկըման հետիոտն եկաւ, իր հետ բերելով փոքրիկն Արեւեղերը որ կարմիր գուլպայ հագած էր եւ իր թեւին կը փաթթուէր:

Օմէրի երեսուն երրորդ օրն էր — ամուսնութիւններով յուսթի օր մը, եւ Լալայէլ ու Ռոզ միակ ամուլը չէր որ պիտի պըսակուէր:

Բայց վերջապէս կարգը եկաւ անոնց: Սակայն մեր գեղափայլ հարսն ու փեսան իրենց կարգին չերեցան խորանի առջեւ, եւ իրենց բարեկամները, որոնք կը սպասէին

խուռն բազմութեան մէջ, զարմացան թէ ինչո՞ւ անոնք իրենց կարգը կորսնցուցին: Երբ իրենցմէ վերջ եկող բազմութիւ ամուսնի պըսակուեցան, այն ատեն բերնէ բերան չշուկ մը սկսաւ տարածայնուիլ: Տակաւ զրոյց մը տարածուեցաւ հանդիսականներուն մէջ, թէ զժուարութիւն մը ծագեր է. եւ նոյն համեմատութեամբ յուզում մը յառաջ եկաւ: Եւ ստուգիւ, կարելի չէր վարդ մը (Ռոզ) ժողվել առանց փուշի:

Կամաց կամաց իրողութիւնը յերեւան եկաւ, եւ մեկնութեանց ու խօսակցութեան կծիկը քակուեցաւ ամբողջ սինակովի մէջ: Էլիփէզ վճարած չէ դրամօփխտը:

Ծերուկը նախ յայտարարեց թէ յետ արարողութեան, անմիջապէս պիտի վճարէ: Բայց իմաստուն Ձուկըման, անցեալ փորձառութիւններէ խրատուած, պահանջեց յանուն իր միւս յաճախորդին, որ ծերունին անմիջապէս ընէ իր վճարումը: Էլիփէզ նեղը մնացած ըլլալով, տաս ոսկի հանեց իր տաբատի գրպանէն եւ ի հաշիւ իր պարտքին, երկնցուց զայն Ձուկըմանին: Սա արհամարհանօք մերժեց ընդունիլ այդ գումարը. եւ բանակցութիւնները խզուեցան: Փեսային հարսնեւորները սենեակի մը մէջ հաւաքուած

էին, իսկ հարսինը ուրիշ սենեակի մը մէջ: Յաւազին յապաղումէ մը յետոյ էլիփէզ պատգամաւոր մը զրկեց Ձուկըմմանին եւ խոստացաւ կանխիկ վճարել դրամօժիտին կէսը՝ 15 ոսկի, որու հինգ ոսկին անգլիական փայլուն պանքսոթ մըն էր: Լայպէլ Ձուկըմմանի հրահանգով եւ քաջալերութեամբ, անդրդուելի մնաց:

Եւ յետոյ դռուում դռուում մը, թելադրութիւններու թոհ ու բոհ մը ծայր տուաւ. բարեկամները մէկ սենեակէն միւսը վազեցին, եւ ոմանք սինակոկի մէջ իրենց նստարաններէն ելան եւ այսպէս ընդհանուր խառնաշփոթութիւնը աւելի եւս սաստկացաւ: Բայց էլիփէզ Ժայռի մը վրայ ամբացուցած էր իր դիրքը, թէ՛ առձեռն դրամ չունէր վերան, բայց վաղը կամ յաջորդ օրը պիտի ունենար մաս մը: Միւս կողմէն, Լայպէլ, դալիհահար եւ յամառ, ամբապինդ փարեցաւ այն մեքենաներուն, որոնք մէկ վայրկեանէն միւսը կը սահէին իր ձեռքերէն: Երիտասարդ փեսան այդ առաւօտ դեռ տեսած չէր իր հարսնցուն, այս պատճառաւ անոր դէմքը աղօտ եւ նսեմ կ'երեւար իրեն, բաղդատմամբ իր գնելիք մեքենաներու շօշափելի պատկերին: Միւս հարսնցու աղջկինե-

րուն մեծ մասը պսակեալ տիկիներ եղած էին արդէն, եւ կացութիւնը յուսահատական բնոյթ մը կը ստանար: Կիներու շրջանակին մէջ ահռելի զրոյցներ կը տարածայնուէին հարսնքոյրերու մասին՝ որոնք իբր թէ իսթերիկ եղած էին եւ հարսի մը մասին որ իբր թէ իր ճակտին ծաղկեայ նարօտը պատուեր էր, խելայեղ, ամօթահար եւ նըկուն: Էլիփէզ լուր զրկեց թէ կարող չէր այդ պահուն հնչուն դրամ հանել, ուստի մընացեալին համար պարտամուրահակ կ'ուզէր տալ: Ձուկըմման պատգամաբերին հրահանգ տուաւ թելադրել էլիփէզի որ իր բարեկամներուն մէջ հաւաքէ այդ գումարը:

Այսպէս դարնանային կարճատեւ օրը սահեցաւ գնաց: Խախտմը տեղեակ ցցուած խոչընդոտէն, ի գո'ւր երկարեց արարողութիւնն եւ իր աղօթքները միւս ամիւններու համար, եւ ի գո'ւր օրհնեց զանոնք աւելի խաղաղիկ եւ հանդարտ ոգիով մը օծուն: Կարելի չէր Լայպէլի ու Կրիյնի հաշիւը անպայման կերպով ձգձգել. եւ վերջապէս Ռոզ մնաց սինակոկի մէջ իբր ամենավերջին հարսնցուն, ամուսնական նարնջագոյն պսակը իր գլխուն: Եւ յետոյ հանդիսաւոր անստուգութեան անխռով լուծիւն մը տիրեց, որ,

սակայն, կամաց կամաց շաղակերատ լեզուներու գոռ ժխորի մը փոխուեցաւ, երբ վայրկեանները իրարու կը յաջորդէին, մինչդեռ հարսանեկան թափօրը ի հանդէս չէր գար: Վերջին լուրի մը համաձայն, հարսը մահացու նուաղում մը ունեցեր էր: Յետ միջաւուր ժամերը արագ արագ կը սահէին: Խախամբ իր տեղը թողուց խորանի մօտ եւ հաշտարար միջնորդներու խումբին միացաւ: Բայց ինքն ալ չկրցաւ միւսներէն աւելի մեծ յաջողութիւն մը ձեռք բերել: Հակառակորդներու յամառութեան դէմ զայրացած, խախամբ ծանոյց թէ սինակոկը պիտի գոցէ: Տաս վայրկեան պայմանաժամ դրաւ, յորում ամոլը կամ պսակուելու էր եւ կամ պէտք էր թողուլ երթալ:

Ապա քառս մը ստեղծուեցաւ, եւ ամբօխին կողմէ թելադրութիւններու եւ յորդորներու բարեխոնեան խառնակութիւն մը ծայր տուաւ: Երբ տաս վայրկեան պայմանաժամը լրացաւ, էլիփիէզի կողմէն նուիրակ մը ծանոյց թէ իրենք իրենց մէջ քսան ոսկի հաւաքեր են եւ այդ գումարը կ'առաջարկեն սակարկութեան իբր վերջին պայման:

Լայպէլ երկմտեցաւ: Օրուան երկարատեւ պայքարը յոգնեցուցեր էր զայն, եւ

այն տեղեկութիւնները, զոր ստացեր էր հարսին տաղնապետ վիճակին վրայ, տկարացուցեր էին զինք: Նոյն իսկ Ձուկըման յաղթութեան համար իր բացարձակ վստահութիւնը կորսնցուցեր էր: Եթէ մի քանի վայրկեաններ եւս անցնէին, մի գուցէ իր երկու կողմէ ալ ստանալիք յանձնարարող չէքները պարապի ելնէին: Անգամ մը որ հարսնետորները սինակոկէն դուրս ելնէին, ալ դիւրին պիտի չըլլար զանոնք ուրիշ օր մը դարձեալ հոն քշել: Բայց մեծ Շատխանը այսուհանդերձ չդադրեցաւ խրախուսել իր մարդը, զի կարելի էր տասներորդ րոպէին անձնատուր ըլլալ:

Ութերորդ րոպէին՝ զրոյցներու շնչիւնը տարբեր բնոյթ մը ստացաւ: Ձեռքով ոտքով խօսող ամբօխին ընդմէջ ծայր տուաւ շուրջ մը՝ սպասումի եւ ակնկալութեան փսլտութներով ուռած, որու նշանակութիւնը կը հասկնայ խուռնամբօխ բազմութիւն մը երբ վերջապէս թափօրը կը սկսի ի հանդէս գալ: Խորհրդաւոր մազնիսականութեամբ մը ամէնքն ալ իրազեկ եղած էին, որ Հարսը — խեղճ ու իսթերիկ հարսը — անձամբ անձին ձգած էր իր հօրը խումբը եւ

կուգար դէմ առ դէմ խօսիլ իր վարձկան սիրահարին հետ:

Եւ երբ հարսին, ծաղիկներուն եւ հանդերձեղէններուն փառաշուք պատկերը աչքերուն ընդ աղօտ երեւցան հեռուէն, անոր սիրտը մեղրամոմի պէս հալեցաւ: Երիտասարդ փեսան գիտէր թէ իր միջնաբերդը հիմնայատակ սլիտի կործանէր անոր առաջին նայուածքներուն տակ, անոր առաջին հպումին աղբեցութեան ներքեւ: Արդա՞րացի էր կռուելու այս կերպը: Երբ Լայպէլի խռովքով աչքերը պայծառացան, եւ երբ Ռոզ մօտեցաւ, սիրազորով փեսան ի մեծ զարմացում նշմարեց, թէ իր սիրուհին յուզումնաւառ չէր, եւ ո՛չ ալ խռովակոծ. անոր դէմքին պայծառութիւնը արցունքի հետքերով խաթարուած չէր, եւ հարսանեկան պըսակը անոր ճակտին շուրջ անխախտ կը մընար:

Իններորդ վայրկեանը հնչած էր:

Գեղանի հարսը ձեռքը փեսային թեւին վրայ դրաւ աղերսագին, մինչ երկնային լոյս մը ճառագայթեց անոր դէմքին վրայ — Ժան Տ'Արքի մը արտայայտութիւնը, իր հայրենիքին ներշնչում պարգեւող:

— Տեղի մի՛ տար, Լայպէլ, ըսաւ հար-

սը. — Ձիւ մի՛ առնէր: Թոյլ մի՛ տար որ անոնք համոզեն քեզ: Ի սէր ինծի մի՛ ընդունիր: Տուն գնա՛:

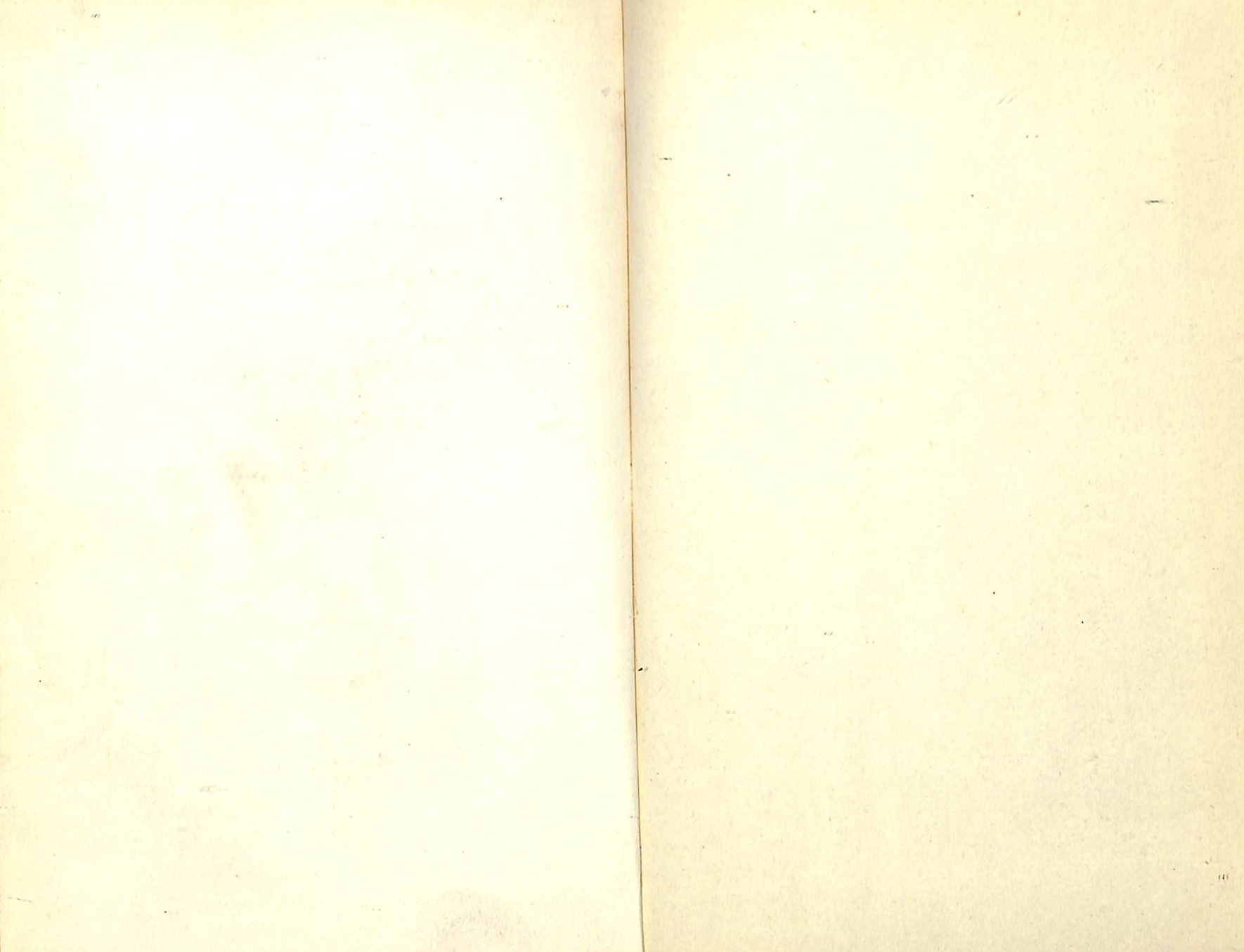
* * *

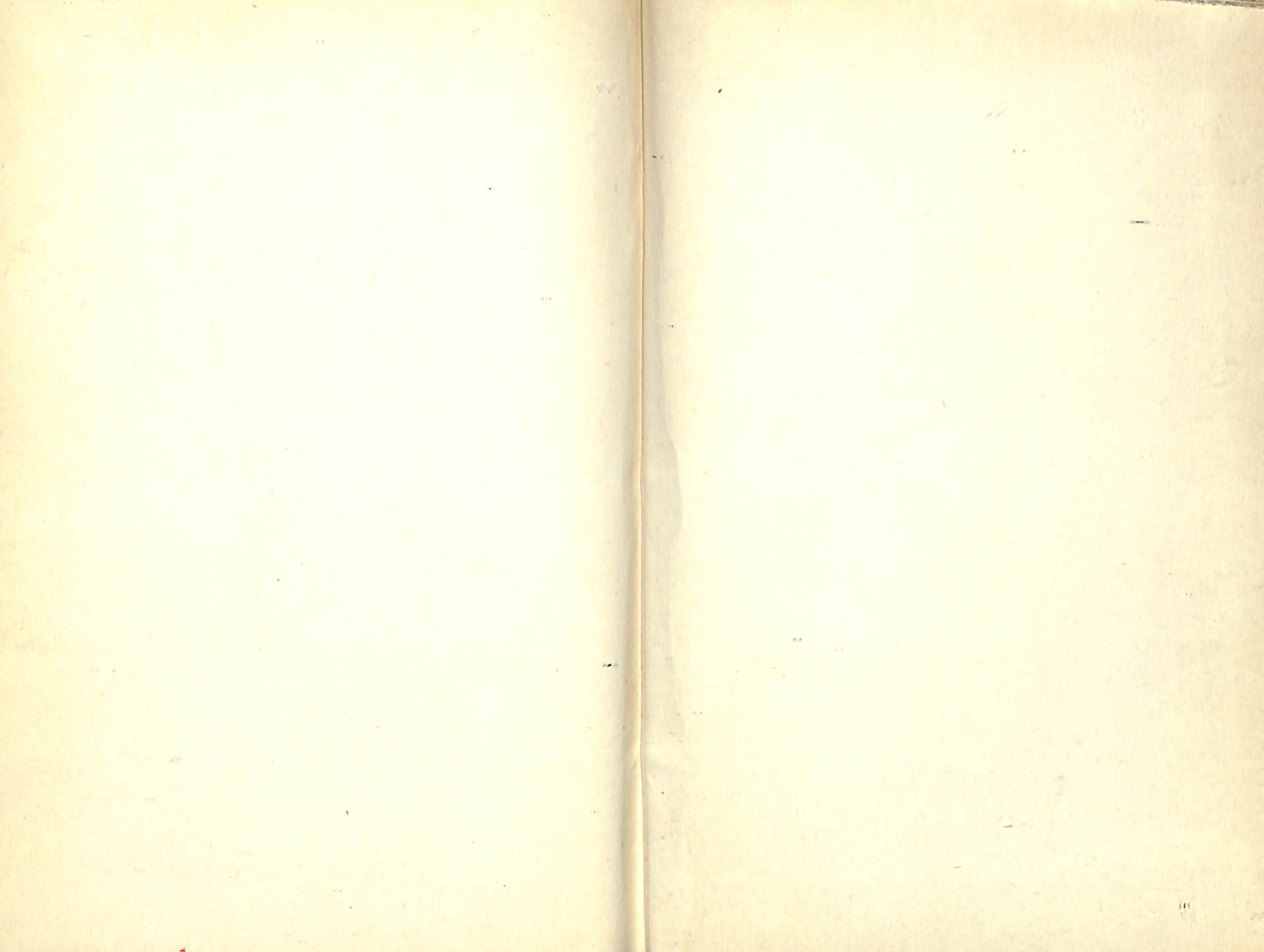
Այսպէս՝ մեռածներորդ վայրկենին՝ պարտեալ էլիփէզ հայթայթեց զրամին մընացեալ մասը, եւ որմէ յետոյ ամէնքն ալ ընդմիշտ երջանիկ ասլըցան:

Թարգմ. անգլիերէն բնագրէն

ԳԷ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0338779

30490